

MOZAÏEK VAN KERKPLEKKEN

over verbinding tussen bestaande en nieuwe vormen van kerk-zijn

Addendum:

Deze nota is geaccordeerd door de Generale Synode in het voorjaar van 2019.
Met uitzondering van hoofdstuk 6, over het ambt. Dat is aangehouden voor verdere studie.

Bij de essenties van kerk-zijn op pagina 26 is essentie 'e' aangepast.
In plaats van 10 volwassenen moeten tenminste 10 volwassen leden hun gaven inzetten voor de kerkplek.

definitieve versie
voor de synode van april 2019

**Protestantse
Kerk**

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk

Joseph Haydnlaan 2a

Postbus 8504

3503 RM Utrecht

Auteurs: René de Reuver en Martijn Vellekoop

Telefoon: (030) 880 18 80

Vragen en feedback: info@protestantsekerk.nl

Versiedatum: 13 maart 2019

De bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan de Nieuwe bijbelvertaling © Nederlands Bijbelgenootschap 2004.

MOZAÏEK VAN KERKPLEKKEN

1 huis

reguliere gemeenten

Stevig & veilig
Permanent bewoonbaar

Hoeveelheid regels

+ + +

Zelfstandigheid

+ + +

Lidmaatschap

+ + ○

Aantal ambtsdragers

+ + ○

Opleiding voorganger

+ + +

2 tiny house

kerngemeenten
(nieuw)

Flexibel & veilig
Permanent bewoonbaar

Hoeveelheid regels

+ + ○

Zelfstandigheid

+ + +

Lidmaatschap

+ ○ ○

Aantal ambtsdragers

+ ○ ○

Opleiding voorganger

+ + ○

3 caravan

kliederkerken,
pioniersplekken
en meer

Flexibel & vaak klein
Meestal tijdelijk bewoond

Hoeveelheid regels

+ ○ ○

Zelfstandigheid

+ ○ ○

Lidmaatschap

○ ○ ○

Aantal ambtsdragers

○ ○ ○

Opleiding voorganger

+ ○ ○

Samenvatting

We leven in boeiende tijden. De kerk krimpt en tegelijk ontstaan er nieuwe initiatieven. Vanuit de Protestantse Kerk zijn nu circa 250 nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan: pioniersplekken, kliederkerken, leefgemeenschappen, monastieke initiatieven en meer. De praktijk van deze nieuwe initiatieven roept vragen op rond ons kerk-zijn, zowel theologisch-inhoudelijke als organisatorische. Ook heeft een bescheiden deel van de initiatieven behoefte aan zelfstandigheid en loopt daarbij tegen grenzen aan.

Nieuwe, missionaire kerkplekken roepen fundamentele vragen op rond ons kerk-zijn. Wat is eigenlijk een kerk? Zijn ouderlingen en diakenen vereist? Hoeveel leden zijn er nodig? En wat doen we als een groep vrijwilligers een kliederkerk start en er komt een vraag om een kindje te dopen? Mogen die vrijwilligers dan dopen of moet een predikant dat doen?

Naast deze vragen zijn er organisatorische knelpunten. Zo zijn bij een 'normale' gemeente zeven ambtsdragers en drie bestuurlijke organen (kerkenraad, college van kerkrentmeesters en college van diakenen) nodig. Ook is een universitair geschoolde en betaalde predikant vereist voor minimaal 0,33 fte. Deze en andere kerkordelijke eisen blijken niet altijd haalbaar en passend te zijn voor nieuwe vormen van kerk-zijn. Hoe gaan we daarmee om?

"Al vanaf de Handelingen der Apostelen staat de kerk voor vergelijkbare vragen en dilemma's."

Voor een deel van de nieuwe initiatieven is snel een antwoord op deze vragen nodig, omdat deze initiatieven tegen urgente knelpunten aanlopen. Deze nota staat stil bij deze vragen en knelpunten. Al vanaf de Handelingen der Apostelen staat de kerk voor vergelijkbare vragen en dilemma's. Dat deze vragen er nu liggen, kunnen we als een probleem ervaren. We kunnen het ook zien als een hoopvol teken, een bewijs van het werk van de Geest en van de vernieuwing van Gods kerk.

OPDRACHT EN PROCES

Eind 2017 heeft het moderamen van de Generale Synode opdracht gegeven om de vragen en knelpunten rond nieuwe vormen van kerk-zijn te doordenken en om toe te werken naar concrete oplossingen. Zo wordt invulling gegeven aan beleidsvoornemens uit 'Kerk 2025'. Daarbij is allereerst geluisterd naar de praktijk: via een onderzoek is in kaart gebracht wat er lokaal leeft en waar men tegenaan loopt. Daarna volgde een periode van reflectie en was er overleg met ruim honderd experts, pioniers en bestuurders. In november 2018 is een voorproefje van deze nota besproken in de synode. In deze nota treft u beleidsvoorstellen aan de synode. Begin 2019 zijn er bijeenkomsten geweest in Drachten, Apeldoorn, Amsterdam Zuidoost, Eindhoven en Dordrecht om leden van de Protestantse Kerk te informeren en om feedback te vragen. Na deze bijeenkomsten is de nota op verschillende punten aangepast.

Dit proces biedt een basis om tijdens de synodevergadering van april 2019 afgewogen besluiten te nemen. Als de synode akkoord gaat, dan kan een en ander na de synode van november 2019 in werking treden. We vertrouwen erop dat de Geest spreekt door alle mensen die bij dit proces betrokken zijn en dat Hij ons zal leiden bij de keuzes waar we voor staan.

MISSIONAIR VERLANGEN

Waarom zijn nieuwe vormen van kerk-zijn eigenlijk nodig? Al in de eerste visienota uit 2005 constateert de Protestantse Kerk dat het niet lukt om de breedte van onze samenleving te bereiken met bestaande vormen van kerk-zijn. Omdat onze samenleving diverser wordt, is een grotere diversiteit aan kerkvormen nodig. Dat betekent niet dat klassieke gemeenten geen waarde hebben. Integendeel! Voor veel mensen bieden deze gemeenten waardevolle steun in hun leven en geloof. Maar dat geldt niet voor iedereen. Er zijn nieuwe vormen van kerk-zijn nodig, niet ter vervanging van bestaande gemeenten maar als aanvulling daarop.

De ruimte en steun voor nieuwe vormen van kerk-zijn is terug te voeren op een missionair verlangen: God zelf heeft de hele wereld op het oog. De vreugde van het evangelie wil gedeeld worden. Dat is de opdracht van de kerk. En die opdracht raakt volgens onze kerkorde aan heel haar bestaan (artikel X lid 1). Daarom kunnen wezenlijke onderdelen van het kerk-zijn (zoals lidmaatschap, organisatiestructuur, ambten en sacramenten) niet buiten de discussie gelaten te worden.

Sinds 2005 zijn op circa 250 plekken nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan. Onderzoek laat zien dat er veel mensen betrokken zijn die dat niet zijn bij bestaande gemeenten. Zo is 56% van de bezoekers van kliekerkerken niet betrokken bij de betreffende gemeente en is 38% niet gelovig. Bij pioniersplekken is circa de helft van de mensen niet kerkelijk actief. Het lukt veel nieuwe initiatieven om jongere generaties te betrekken bij activiteiten. Circa een derde van de pioniersplekken bereikt een multicultureel publiek.

BELANGRIJKSTE VOORSTELLEN

De belangrijkste voorstellen in deze nota zetten we kort op een rij:

- **Hoofdstuk 3:** veel nieuwe kerkplekken beginnen als commissie van een kerkenraad. Bij een bescheiden deel is nu meer zelfstandigheid nodig en passend. In de kerkorde is echter nog geen rechtsvorm beschikbaar die zowel voldoende zelfstandigheid als een lichte organisatie mogelijk maakt. In het verlengde van de nota 'Kerk 2025' wordt daarom gezocht naar een minimale structuur voor een geloofsgemeenschap. Deze zoektocht resulteert in tien 'ecclesiologische essenties' waaraan nieuwe kerkplekken moeten voldoen om een zelfstandige gemeente te zijn binnen de Protestantse Kerk. Voor deze nieuwe gemeenten wordt de term 'kerngemeente' geïntroduceerd. Kerkordelijk gezien gaat het dan om 'buitengewone gemeenten' naar ordinantie 2-5-2.
- **Hoofdstuk 4:** hoe geven we kerngemeenten een goede bedding binnen onze kerk? Er is bij kerngemeenten een verlangen naar verbinding met de kerk als geheel én behoefte aan een eigen plek om 'soortgenoten' te ontmoeten. Veruit de meeste kerngemeenten zullen niet de draagkracht hebben om bij alle kerkelijke over-

leggen actief te zijn (lokaal, werkgemeenschap, ring, classis, synode en een eigen verband).

Het voorstel is daarom dat kerngemeenten vooral werken aan relaties met andere gemeenten (lokaal of in de ring) en daarnaast elkaar ontmoeten binnen een eigen leergemeenschap. Via de classes worden zaken zoals financieel toezicht geregeld. Verder is het voorstel dat twee mensen vanuit de leergemeenschap als adviseur deelnemen aan de synode. Zo kan een regelarme zone ontstaan zonder dat kerngemeenten los van de kerk komen te staan.

- **Hoofdstuk 5:** nieuwe vormen van kerk-zijn gaan vaak pragmatisch met lidmaatschap om en regelmatig gebeurt er niets mee. Kan dat zo blijven? Of is het bijvoorbeeld nodig dat er vijftig leden zijn voordat een initiatief kerngemeente wordt? Het voorstel is om ruimte te blijven bieden, met als minimum dat drie mensen in de leiding van de kerngemeente belijdend lid zijn van de Protestantse Kerk. Daarnaast biedt de kerkorde nu al ruimte voor een variëteit aan verbindingen (zoals 'vrienden'). Registratie van de doop is wel belangrijk, want de doop drukt verbondenheid met Christus en met de kerk uit. Het doopbewijs is het 'paspoort' van een christen. Dit paspoort is ook nuttig bij een eventuele latere overstap naar een andere kerk.
- **Hoofdstuk 6:** nieuwe vormen van kerk-zijn ervaren weinig noodzaak om de ambten in hun huidige vorm (predikant, ouderling, diaken) te handhaven. Tegelijk leeft er wel een besef dat leidinggeven aan een gemeente iets anders is als leidinggeven aan een vereniging of stichting. Op basis van bijbels-theologische noties en vanwege de oecumenische relaties wordt voorgesteld dat bij kerngemeenten minstens drie ambtsdragers vereist zijn. Ook wordt voorgesteld om - net als nu - ruimte te blijven geven aan mensen zonder een academische theologische opleiding om Woord en sacramenten te bedienen. Het voorstel is om daar wel meer opleiding aan te verbinden dan nu het geval is. De kerkordelijke uitwerking van deze keuze is nu vooral pragmatisch (een ouderling of diaken met bijzondere bevoegdheden, op basis van ordinantie 2-6-1), daarom is het belangrijk dat de synode opdracht geeft tot een bredere bezinning op het ambt.

- **Hoofdstuk 7:** goede relaties tussen bestaande gemeenten en nieuwe kerkplekken zijn belangrijk maar niet vanzelfsprekend. Vreemd is dat niet; ook in het Nieuwe Testament ontstonden spanningen met nieuwe gemeenten. Nu de diversiteit groeit in hoe we kerk zijn, is het des te belangrijker dat helder is wat ons verbindt, en dat is Christus. Theologisch gezien is dat het fundament voor het erkennen van de ander. Vervolgens is de vraag hoe vanuit dat fundament aan goede relaties kan worden gebouwd tussen bestaande gemeenten en nieuwe kerkplekken. Het onderzoek geeft indicaties dat vergaderingen of gezamenlijke vieringen niet per se het verschil maken. Informeel contact tussen sleutelfiguren blijkt wel veel bij te dragen. Het is belangrijk dat zij nu en dan een activiteit van de ander bezoeken en samen koffie drinken. Daarbij gaat het niet alleen om informatie uitwisselen maar ook om ruimte om inspiratie en motieven te delen, en om samen te bidden.

WERKENDERWIJS LEREN

Luisterend naar de eerste reacties van synodeleden in november 2018 lijkt het te vroeg voor grondige aanpassingen in de kerkorde. Daarnaast gaat het bij nieuwe kerkplekken om relatief nieuwe ontwikkelingen, waarbij in de praktijk nog veel geleerd zal worden. Daarom is het voorstel om nu nog niet de kerkorde aan te passen en eerst enkele jaren praktijkervaring op te doen. Werkenderwijs leren.

Omdat verschillende nieuwe initiatieven nu klem zitten, is het wel van belang dat in 2019 een synodale regeling voor kerngemeenten wordt aanvaard. Dit kader kan worden uitgewerkt op basis van deze nota en op basis van besluiten van de synode in april 2019. Na de synode van november 2019 kan dit kader van kracht worden.

Het voorstel is om na circa vijf jaar - en wijzer geworden door de praktijk - te komen tot een steviger inbedding van kerngemeenten in de kerkorde. Deze benadering voorkomt dat nu zaken in de kerkorde worden vastgelegd die dan alweer snel aangepast moeten worden. Tegelijk biedt deze benadering nieuwe kerkplekken wel ruimte om binnenkort een zelfstandige gemeente te worden binnen de Protestantse Kerk.

RUIMTE BIEDEN OM VOLUIT KERK TE ZIJN

Aanvaarding van deze nota heeft geen gevolgen voor de omgang met lidmaatschap en ambten in de bijna 1.600 reguliere gemeenten van de Protestantse Kerk. Er komt voor nieuwe vormen van kerk-zijn ook geen verplichting om kerngemeente te worden. Het blijft ook mogelijk dat nieuwe initiatieven zich tot een 'gewone' (wijk)gemeente doorontwikkelen.

“De vraag is of de kerk deze initiatieven ruimte wil bieden om zelfstandig gemeente te zijn, maar dan met minder vereisten.”

De voorstellen in deze nota beperken zich tot nieuwe kerkplekken die een kerngemeente willen en kunnen worden. Naar verwachting gaat het in de komende vijf jaar om dertig tot zeventig initiatieven, en een groeiend aantal daarna. De centrale vraag is of de Protestantse Kerk deze initiatieven ruimte wil bieden om zelfstandig gemeente te zijn, maar dan met minder vereisten.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Nieuwe wegen vinden	9
1.1 Op zoek naar een goed gesprek	9
1.2 Opdracht en proces	10
1.3 Verheldering van de terminologie	11
1.4 Nieuwe woonvormen	12
1.5 Nationale en internationale context	13
1.6 Leeswijzer	14
1.7 Dankwoord	14
Het verhaal van Astrid Philips	15
2. Mozaïek met een missionaire inzet	16
2.1 Missionaire motivatie	16
2.2 Slechts een deel van missionair werk	17
2.3 Waarom nieuwe vormen nodig zijn	18
2.4 Kansen om te leren	19
3. Essenties van kerk-zijn	21
3.1 Kerk-zijn volgens de kerkorde	21
3.2 Onbegaanbare weg	22
3.3 Op zoek naar ecclesiologische essenties	23
3.4 Essenties van kerk-zijn	26
Het verhaal van Rob Boersma	28
4. Een passende plek binnen de kerk	29
4.1 Kwaliteit, veiligheid en integriteit	29
4.2 Kerk-zijn op gelijke voet	30
4.3 Plaats in de organisatiestructuur	30
4.4 Praktische handelingsperspectieven	31
4.5 Voorstellen aan de synode	33
In de praktijk bij De Haven	36
5. Verbinding in een netwerksamenleving	37
5.1 Lidmaatschap in de kerkorde en de visienota	37
5.2 Bijbels-theologische lijnen rond lidmaatschap en verbinding	38
5.3 Lidmaatschap en verbinding in de samenleving	40
5.4 Lidmaatschap en verbinding in de praktijk bij nieuwe kerkplekken	42
5.5 Voorstellen aan de synode	42
In de praktijk bij Nijkleester	44

6. Ambten en sacramenten	45
6.1 Bijbels-theologische lijnen rond het ambt	45
6.2 Het ambt in de praktijk	47
6.3 Het speelveld in beeld	48
6.4 Bedienaars van Woord en sacramenten	49
6.5 Voorstel voor de ambten bij kerngemeenten	52
7. Diversiteit en samenwerking	56
7.1 In de praktijk	56
7.2 Spanningen in de Bijbel	57
7.3 Praktische mogelijkheden	57
Het verhaal van Tynke van Schaik	60
8. Onderdak voor nieuwe kerkplekken	61
8.1 Ruimte en verbinding	61
8.2 Werkenderwijs leren	61
8.3 Kleine gemeenten	62
8.4 Vervolg	62

1. Nieuwe wegen vinden

We leven in boeiende tijden. De kerk krimpt en tegelijk ontstaan er nieuwe initiatieven. Sinds 2005 zijn er vanuit de Protestantse Kerk op circa 250 plekken nieuwe vormen van kerk-zijn van start gegaan: pioniersplekken, kliederkerken, leefgemeenschappen, monastieke initiatieven en meer. Deze nieuwe praktijk roept vragen op. Daarnaast heeft een deel van de initiatieven behoefte aan zelfstandigheid en loopt daarbij tegen grenzen aan. Over die initiatieven gaat dit rapport.

De ontwikkeling van nieuwe vormen van kerk-zijn roept zowel blijdschap als spanning op. Blijdschap, omdat mensen die eerder niets met kerk en geloof hadden via nieuwe initiatieven het evangelie horen en ervaren. En spanning, omdat deze nieuwe initiatieven fundamentele vragen oproepen rond ons kerk-zijn, en soms ook gevoelens van concurrentie. Het is belangrijk om over deze zaken in gesprek te gaan.

“De ontwikkeling van nieuwe vormen van kerk-zijn roept zowel blijdschap als spanning op.”

De praktijk van nieuwe kerkplekken roept fundamentele vragen op rond ons kerk-zijn.¹ Wat is eigenlijk een kerk? Is het avondmaal daarbij een onmisbaar ingrediënt? En kun je een inloophuis of een dertigers-netwerk ook als een gemeente zien? Moeten er bij elk initiatief erediensten zijn? Zijn ouderlingen en diakenen vereist? En wat doen we als een groep vrijwilligers een kliederkerk start en er komt een vraag om een kindje te dopen? Mogen die vrijwilligers dan dopen of moet een predikant dat doen? En moet het kindje na de doop per se als lid worden ingeschreven? Met dit type vragen brengen nieuwe kerkplekken ons terug naar de kern. Wat is echt belangrijk en wat niet?

Nieuwe initiatieven roepen regelmatig ook gevoelens van concurrentie op. ‘Gaan dan niet alle jonge gezinnen

daarheen?’ en ‘We hebben al zo weinig vrijwilligers, kunnen die mensen niet beter bij ons meehelpen?’ of ‘Verliezen we dan geen vaste vrijwillige bijdragen?’. Het is belangrijk om ook bij deze vragen en gevoelens stil te staan.

1.1 OP ZOEK NAAR EEN GOED GESPREK

Een aantal vragen die nu spelen, doen denken aan discussies onder de apostelen en oudsten in Handelingen 15. We lezen daar dat er nieuwe geloofsgemeenschappen zijn ontstaan onder ‘de heidense volken’. Daarbij komt de vraag op welke regels voor alle gemeenschappen gelden en welke niet. Na een pittig gesprek tijdens de ‘synode’ van Jeruzalem worden er keuzes gemaakt. De apostelen en oudsten sturen Paulus, Barnabas, Judas en Silas eropuit om de brief toe te lichten die ze hierover geschreven hebben. In de brief staat dat er ‘in overeenstemming met de heilige Geest besloten is u geen andere verplichtingen op te leggen dan wat strikt noodzakelijk is’ (vers 28).

Door de eeuwen heen zijn in de kerk zowel een beweging als een instituut herkenbaar. Beide zijn nodig. Daarbij worden regels en instituties opgebouwd en ook regelmatig weer afgebroken. Altijd is er hervorming nodig, *ecclesia semper reformanda*. Dat er nu vragen en knelpunten zijn rond nieuwe kerkplekken kunnen we ervaren als een probleem. We kunnen het ook zien als een hoopvol teken, een bewijs van de vernieuwing van Gods kerk.

“Als we dit gesprek voeren, is het belangrijk geen valse tegenstellingen te hanteren.”

Voor de Protestantse Kerk is het een nieuw fenomeen dat er zoveel nieuwe initiatieven ontstaan. Vanwege de uitdagingen, vragen en knelpunten die dat met zich

---

1) De term kerkplek is afkomstig van Henk de Roest, *Een huis voor de ziel: Gedachten over de kerk voor binnen en buiten* (2010), p. 9. Enerzijds geeft de term ‘kerkplek’ ondubbelzinnig aan dat er sprake is van kerk-zijn; het gaat over het christelijk geloof. Anderzijds klinkt in ‘plek’ eenvoud en lichtheid door; dat biedt ruimte. Bestaande gemeenten kunnen wat ons betreft ook geduid worden met de term ‘kerkplek’.

meebrengt moeten we op zoek naar nieuwe wegen. We zijn uit op een goed gesprek hierover, in de breedte van onze kerk en in de synode.

Als we dit gesprek voeren, is het belangrijk geen valse tegenstellingen te hanteren. Zo kunnen we nieuwe kerkplekken tegenover bestaande kerkplekken niet duiden als 'groeïend' tegenover 'afkalvend', of als 'eigentijds' tegenover 'achterhaald'. Zo'n typering doet geen recht aan de zeer diverse praktijk. Er zullen pioniersplekken en kliederkerken stoppen, terwijl veel bestaande gemeenten bloeien en groeien. En er zijn veel bestaande gemeenten die ook zoeken naar nieuwe vormen en wegen. De uitdaging is om samen te leren hoe we als Protestantse Kerk vormgeven aan geloofsgemeenschappen in deze tijd en in ons land.

1.2 OPDRACHT EN PROCES

Eind 2017 heeft het moderamen van de Generale Synode opdracht gegeven om de vragen en knelpunten rond nieuwe kerkplekken te doordenken en om toe te werken naar concrete oplossingen. Aanleiding hiervoor was het evaluatierapport over pioniersplekken dat in januari 2017 verscheen en dat tijdens de synode van april 2017 is besproken.²

Om deze opdracht goed vorm te geven, is allereerst geluisterd naar de lokale praktijk. Via een onderzoek is in kaart gebracht wat er leeft rond nieuwe kerkplekken: welke winst en welke knelpunten worden ervaren? Zowel mensen betrokken bij nieuwe vormen van kerk-zijn als mensen uit bestaande gemeenten maakten deel uit van dit onderzoek. Het rapport daarover is in mei 2018

We schetsen beknopt de aanloop naar deze nota:

Circa 2005	De visienota 'Leren leven van de verwondering' geeft ruimte voor nieuwe vormen van kerk-zijn, de eerste pioniersplekken gaan van start.
Circa 2012	De doelstelling om honderd pioniersplekken te laten ontstaan wordt door de synode geaccordeerd.
April 2014	De synode besluit ruimte te geven aan ouderlingen met bijzondere bevoegdheden om - onder bepaalde voorwaarden - doop en avondmaal te bedienen binnen pioniersplekken.
Circa 2014	Start van de ondersteuning voor kliederkerken.
Circa 2016	Synode gaat akkoord met de nota 'Kerk 2025' en omarmt zo beleidsvoornemens voor aanpassingen in onze organisatie ten bate van nieuwe vormen van van kerk-zijn.
Januari 2017	Evaluatierapport 'Op hoop van zegen' in de synode besproken.
December 2017	Opdracht moderamen tot doordenking van de vraagstukken en knelpunten en tot het doen van voorstellen voor oplossingen.
Begin 2018	Onderzoek naar de lokale praktijk bij nieuwe kerkplekken en naar de visie hierop van betrokken gemeenten uit de omgeving.
Zomer 2018	Periode van reflectie en verdieping rond de vraagstukken.
September 2018	Pionierssafaris met synodeleden en classispredikanten om kennis te maken met de praktijk van nieuwe kerkplekken.
September 2018	Vijf mini-seminars over de conceptteksten van deze nota met ruim honderd bestuurders, experts, pioniers en mensen van andere kerkgenootschappen.
November 2018	Bespreking van het voorproefje van deze nota tijdens de synode.
December 2018	Publicatie van de conceptnota 'Mozaïek van kerkplekken'.
Begin 2019	Bespreking van deze conceptnota tijdens een ronde door het land.
April 2019	Besluitvorming tijdens de synodevergadering over voorstellen uit de nota.

2) Protestantse Kerk, *Op hoop van zegen: Ontwikkelingen, geleerde lessen en uitdagingen na acht jaar pionieren* (2017). Zie www.lerenpionieren.nl/ophoopvanzegen.

verschenen.³ Daarna heeft een periode van reflectie vorm gekregen en is geschreven aan conceptteksten voor deze nota. In september is met ruim honderd experts en belanghebbenden uit de breedte van de Protestantse Kerk gesproken over de conceptteksten. Vervolgens is in november 2018 een voorproefje van deze nota besproken in de synode.

Met deze nota willen we het gesprek over de knelpunten én over de verbinding tussen nieuwe en bestaande kerkplekken verdiepen. En we doen voorstellen om een goede doorontwikkeling van de meer volwassen initiatieven mogelijk te maken. Omdat het gaat om fundamentele vragen wilden we niet te snel tot besluitvorming overgaan. Daarom zijn er begin 2019 bijeenkomsten geweest in Drachten, Apeldoorn, Amsterdam Zuidoost, Eindhoven en Dordrecht om leden van de Protestantse Kerk te informeren en om feedback te vragen. Na deze besprekingen is de nota op verschillende punten aangepast.⁴ Al deze gesprekken monden uit in besluitvoorstellen voor de synodevergadering van april 2019.

1.3 VERHELDING VAN DE TERMINOLOGIE

In deze nota wordt veel gesproken over 'nieuwe kerkplekken' en over 'nieuwe vormen van kerk-zijn'. Daarmee doelen we op verbanden waarin mensen elkaar regelmatig ontmoeten en samen iets van het christelijk geloof bleven. De vorm waarin dat gebeurt varieert sterk: ouders en kinderen die samen knutselen naar aanleiding van een bijbelverhaal; mensen die samen wandelen, stil zijn en lunchen; bijeenkomsten in een café waarbij uit de Bijbel wordt gelezen; vieringen met evangelische liederen in een school; avonden bij mensen thuis in Taizé-sfeer; multicultureel koken en vieren; gesprekken bij een bak koffie in inloophuizen; samen in één pand wonen en de buurt dienen; een *choral evensong* in de Anglicaanse traditie, enzovoort. Zo krijgt het christelijk geloof op heel veel verschillende manieren vorm.

In het beleid van de Protestantse Kerk worden verschillende categorieën onderscheiden bij nieuwe vormen van kerk-zijn. We lichten deze categorieën kort toe in het kader.

NIEUWE VORMEN VAN KERK-ZIJN

Pioniersplekken zijn nieuwe vormen van kerk-zijn, gericht op mensen die niet (meer) actief bij een kerk betrokken zijn. Er zijn er nu circa honderd.⁵ Wat er in de praktijk gebeurt, varieert enorm. Afstemming op de context en het streven naar een doorgaande geloofsgemeenschap zijn belangrijke peilers. Bij een gemiddelde pioniersplek zijn nu 44 mensen intensief betrokken en ruim honderd mensen incidenteel. Naar schatting had circa de helft van de betrokkenen bij pioniersplekken eerder niets met de kerk.⁶

De afgelopen drie jaar zijn ruim honderd **kliederkerken** van start gegaan. Een kliederkerk is een missionaire vorm van kerk-zijn waarin jong en oud samen op een creatieve manier bijbelverhalen ontdekken. Er is vier tot tien keer per jaar een activiteit. Een kliederkerk is meestal een bijeenkomst van twee uur, waarbij (groot)ouders en kinderen samen spelen en knutselen.⁷ Ook is er een korte viering en een maaltijd. Ruim de helft van de bezoekers van een kliederkerk komt niet bij andere activiteiten van die gemeenten en 38% is niet gelovig.⁸

Er zijn naar schatting nu twintig **monastieke initiatieven** van start gegaan, al dan niet onder de noemer 'pioniersplek'. Kenmerkend zijn het bieden van een open en gastvrije ruimte aan zoekers, die vaak vorm krijgt via wandelingen, getijden-gebeden, maaltijden en stilte.⁹ Bij veel initiatieven is (nog) geen sprake van een woongemeenschap of geloften.

3) Protestantse Kerk, *Over speelruimte en spanning: Praktijkonderzoek naar de relatie tussen bestaande en nieuwe kerkplekken* (2018). Zie www.protestantsekerk.nl/kerkplekken.

4) Een overzicht van de wijzigingen ten opzichte van de conceptnota is te vinden via www.protestantsekerk.nl/kerkplekken.

5) Op www.lerenpionieren.nl is een kaart te vinden met de pioniersplekken die nu actief zijn.

6) *Op hoop van zegen*, p. 8.

7) Op www.kliederkerk.nl is meer informatie te vinden.

8) De cijfers over kliederkerken komen uit een kwantitatief onderzoek van de dienstenorganisatie waarover nog niet gepubliceerd is.

9) Rosaliene Israël, *Monastiek pionieren: Een verkenning* (2015), p. 3 in deel II van het rapport.

Er zijn ook enkele missionaire **woon- en leefgemeenschappen** verbonden aan de Protestantse Kerk, onder andere in Delft, Rotterdam en Amsterdam. Een missionaire woongemeenschap ontstaat als mensen onder een dak gaan wonen en als ze van daaruit missionair actief worden in de wijk. Een missionaire leefgemeenschap is een groep mensen die gezamenlijk bewust in een wijk gaan wonen om daar samen missionair aan de slag te gaan.

Recent is in de synode ook gesproken over **huisgemeenten**. In de kerkorde is daarvoor een regeling opgenomen. Er wordt gedacht aan kleine groepen mensen in gebieden waar geen reguliere gemeente meer is, die zonder predikant samenkomen in bijvoorbeeld een huiskamer.

1.4 NIEUWE WOONVORMEN

De ene vorm van kerk-zijn is organisatorisch gezien steviger dan de andere. Bestaande gemeenten kunnen we vergelijken met huizen zoals we die in Nederland gewend zijn te bouwen, veilig en degelijk. Op deze huizen is veel regelgeving van toepassing: van de maximale afstand tussen trapspijlen tot de minimumoppervlakte van de fietsenstalling.

Nieuwe vormen van kerk-zijn zijn lichter van aard; ze beginnen bij wijze van spreken vaak als caravan, tent of picknickkleed. Een deel van deze initiatieven heeft zich de afgelopen jaren zo ontwikkeld dat een tent of caravan niet meer volstaat. Er is behoefte aan iets stevigers, aan een verblijf dat geschikt is voor permanente bewoning.

In de praktijk is gebleken dat voor nieuwe initiatieven de sprong naar een 'echt' huis vaak te groot is: het kopen en bewonen van zo'n huis is niet haalbaar. De financiering is lastig, het vergt te veel onderhoud of men kan de verhuizing organisatorisch niet aan. Er speelt ook iets fundamenteels: er leeft een andere woonbehoefte. Deze mensen gaan niet voor maximale degelijkheid of zoveel mogelijk woonruimte. Ze hechten meer aan flexibiliteit, weinig onderhoud en betaal-

baarheid, zodat de woning met twee dagen werken te betalen valt. Dat geeft in hun beleving meer ruimte om te leven. Vanuit die behoefte komen in Nederland de laatste jaren *tiny houses* op: extra kleine woningen. In tegenstelling tot tenten en caravans zijn *tiny houses* gemaakt om permanent en volwaardig in te wonen. Tegelijk zijn ze kleiner en lichter dan we gewend zijn. Aan het bouwbesluit voldoen deze *tiny houses* niet. Toch geven overheden ruimte aan deze nieuwe woonvorm: ze creëren regelarme zones, voorzien in onthefingen of ontwikkelen beter passende regelgeving.

“Deze nota wil tiny houses mogelijk maken voor mensen die eerder in een caravan of tent bivakkeerden.”

Deze nota gaat niet over aanpassing van de regelgeving voor reguliere huizen. Deze nota is ook geen poging om te forceren dat mensen die genieten van een caravan of tent allemaal verhuizen naar een regulier huis of een *tiny house*. Ook gaat het er niet om dat *tiny houses* een betere woonvorm zouden zijn dan reguliere huizen. Deze nota wil slechts *tiny houses* mogelijk maken voor mensen die eerder bivakkeerden in een tent of caravan en toe zijn aan iets stevigers. Daarbij onderzoeken we welke regels minimaal nodig zijn om te borgen dat *tiny houses* geschikt zijn voor permanente bewoning. Want ook in een *tiny house* moet de veiligheid (bij brand of storm) goed geregeld zijn.

De opkomst van *tiny houses* kan vergeleken worden met wat nu speelt in de Protestantse Kerk. In de afgelopen jaren hebben verschillende pioniersplekken getracht om een 'normale' gemeente te worden. Dat is soms gelukt en soms niet. Het kostte in alle gevallen (te) veel energie vanwege alle kerkelijke organen die daarbij betrokken zijn, vanwege wat allemaal in regels vastgelegd moest worden, en het stond vaak ver af van een praktijk die op zich al goed functioneerde. De praktijk leert dat andere oplossingen nodig zijn.¹⁰ Daarbij blijkt dat nieuwe kerkplekken er niet uitkomen met de bestaande mogelijkheden in de kerkorde. De organisatiegraad van een (wijk)gemeente blijkt veelal te hoog te zijn en bij de 'missionaire gemeente' (ordinantie 2-5-6) is niet echt sprake van verzelfstandiging (zie ook paragraaf 3.1 en 4.2). Is er een derde weg mogelijk? Licht georganiseerd én zelfstandig?

10) Zie www.lerenpionieren.nl/ophoopvanzegen en dan 'Uitdaging – Passende organisatiestructuur'.

Deze wens van deze nieuwe kerkplekken om zichzelf licht te organiseren sluit aan bij beleidsvoornemens uit de nota 'Kerk 2025':

Er zijn [...] nieuwe vormen van kerk (*fresh expressions of church*) aan het ontstaan. Dat zijn gemeenschappen die toegankelijk zijn voor tijdgenoten die zich om wat voor reden dan ook niet bij bestaande gemeenschappen voegen. Deze nieuwe vormen moeten niet onnodig belast worden met bestaande kerkelijke gewoonten, structuren en organisatie. Ze moeten de kans krijgen te ontstaan en te groeien op een wijze die recht doet aan de mensen die er onderdeel van uitmaken.¹¹

1.5 NATIONALE EN INTERNATIONALE CONTEXT

De Protestantse Kerk is niet de enige kerk die zich op nieuwe wegen begeeft. Het is belangrijk te leren van wat er aan ervaringen is opgedaan door anderen kerken. Daarom schetsen we beknopt de ontwikkelingen in Nederland en internationaal.

In Nederland zijn verschillende kerken ons voorgegaan bij het starten van nieuwe gemeenten. Dat is al decenia lang het geval bij evangelische gemeenten en vrije groepen. Vanaf het jaar 2000 zijn ook meer klassieke kerken op dit vlak actief geworden, zoals de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt. De Protestantse Kerk is niet de enige die zich op nieuwe wegen begeeft. Daarom is er met verschillende kerken goed contact en samenwerking.¹²

“De Protestantse Kerk is niet de enige kerk die zich op nieuwe wegen begeeft.”

Deze ontwikkeling doet zich niet alleen in Nederland voor, internationaal zijn er meer kerken die ruimte geven aan nieuwe vormen van kerk-zijn. Bekend zijn de *fresh expressions* uit het Verenigd Koninkrijk. Ook de Evange-

lische Kirche in Deutschland (EKD) is actief op dit vlak (*Erprobungsräume / Fresh X*), evenals bijvoorbeeld de Presbyterian Church in de Verenigde Staten (*1001 New Worshipping Communities*), de Nederduitse Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika (*Growing the Church*) en de Presbyterian Church in Nieuw-Zeeland. Met mensen uit al deze landen is er contact. De afgelopen jaren zijn er vele werkbezoeken aan ons land geweest, omdat we op een aantal punten vooroplopen. Op andere punten leren wij van anderen. In deze nota verwijzen we daarom soms naar de ervaringen van andere kerken.

Enkele van deze kerken zijn eerder gestart dan de Protestantse Kerk. Daar wordt nu ook zichtbaar dat nieuwe vormen van kerk-zijn invloed hebben op het bredere kerkverband. In Zuid-Afrika is dat zichtbaar doordat elke predikant van de Nederduitse Gereformeerde Kerk nu zijn studie afrondt door ofwel een pioniersplek te starten, ofwel een missionair project vanuit een bestaande gemeente vorm te geven.¹³ De Evangelische Kirchen van Hannover en Rijnland (Duitsland) bereiden aanpassingen in hun kerkorde voor om ruimte te scheppen voor nieuwe kerkplekken. In het Verenigd Koninkrijk is binnen de Anglicaanse Kerk een aparte bisschop aangesteld om honderd nieuwe initiatieven te starten. Ook is *mission in context* daar een kernonderdeel geworden van de theologische opleiding van elke geestelijke.¹⁴ Zo zijn er vele voorbeelden van hoe een groeiend missionair bewustzijn en het gaan van nieuwe wegen doorwerken in het geheel van de kerk.

“Het komt erop aan een goede balans te vinden tussen pragmatisme en grondige reflectie.”

Opvallend is dat in het Verenigd Koninkrijk de beweging rond *fresh expressions* een flinke impuls kreeg door het rapport *Mission-shaped church*.¹⁵ Dat rapport gaf een theologische, sociologische en organisatorische visie op kerkplanting. In Nederland is ervoor gekozen om te beginnen met de praktijk, zonder diepgaande bezinning vooraf en zonder bij voorbaat

11) Protestantse Kerk, *Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg* (2016), p. 9. Zie www.protestantsekerk.nl/kerk2025.

12) Met het deputaatschap evangelisatie van de Christelijke Gereformeerde Kerken wordt sinds kort intensief samengewerkt rond pioniersplekken. Met andere kerken is er onder andere via Kerklab (www.kerklab.nl) contact.

13) Seminary of the URC and DRC, *Seminary: Manual for training congregations* (z.d.), p. 5.

14) Bij een herziening van het onderwijs voor geestelijken is 'missie in een nieuwe context' een focus geworden, zie bijvoorbeeld: www.dur.ac.uk/resources/common.awards/INTRODUCTION.pdf.

15) The Archbishops Council, *Mission-shaped church: Church planting and fresh expressions of church in a changing context* (2004).

aanpassingen te doen in de kerkorde. Nu de praktijk binnen de Protestantse Kerk zich zo sterk heeft ontwikkeld, zijn theologische reflectie en praktische aanpassingen nodig om ook in een volgende fase een goede bedding te kunnen bieden aan nieuwe kerkplekken. In deze nota geven we daarbij ook aandacht aan bijbels-theologische reflectie, omdat de vragen en uitdagingen niet alleen maar praktisch zijn. Tegelijk is een zeker pragmatisme onmisbaar, want veel vragen zijn niet eenduidig te beantwoorden. Het komt erop aan een goede balans te vinden tussen pragmatisme en grondige reflectie.

1.6 LEESWIJZER

Deze nota bestaat uit acht hoofdstukken, te beginnen met dit inleidende hoofdstuk. In het tweede hoofdstuk gaat het over de motivatie voor nieuwe kerkplekken. Hoofdstuk drie gaat over de vraag welke ecclesiologische essenties nodig zijn om te spreken van een gemeente; wanneer is een *tiny house* geschikt om er permanent in te wonen? In hoofdstuk vier worden voorstellen gedaan om de nieuwe gemeenten een goede bedding binnen onze kerk te geven, en er wordt geschetst welke rol ze spelen in de classes en de synode. In hoofdstuk vijf (lidmaatschap) en zes (ambten en sacramenten) reflecteren we op enkele wezenlijke zaken voor ons kerk-zijn en doen voorstellen. Daarna wordt in hoofdstuk zeven gekeken naar wat bijdraagt aan een goede samenwerking tussen nieuwe initiatieven en bestaande gemeenten. Hoofdstuk acht is het afsluitende hoofdstuk.

1.7 DANKWOORD

Aan deze nota hebben veel mensen een bijdrage geleverd. Zonder volledig te kunnen zijn en zonder eventuele fouten en onevenwichtigheden tot hun verantwoordelijkheid te maken, willen we een aantal mensen bedanken.

Graag danken we Nadine van Hierden MA, Peter den Hoedt, dr. Marten van der Meulen, dr. Sake Stoppels en Anneke van der Velde MA voor hun bijdragen aan het onderzoek en aan deze nota. Ook gaat onze dank uit naar dr. Sjaak van den Berg, prof. dr. Eddy van der Borght, mr. Jaap Broekhuizen, Hugo Bulk, Janet van Dijk, Bram Dijkstra, drs. Nynke Dijkstra, dr. Margriet Gosker, dr. Theo Hetteema, dr. mr. Klaas-Willem de Jong, Hans Runherd, Tineke van der Stok, Karin Timmerman en Saskia Zwerver voor hun bijdragen. We

danken eveneens alle deelnemers aan de seminars in september 2018 voor hun feedback en goede ideeën. En tot slot danken we de 350 mensen die de moeite namen om in Drachten, Amsterdam, Apeldoorn, Dordrecht en Eindhoven in gesprek te gaan over over deze nota.

Het verhaal van Astrid Philips

Astrid Philips (55) is betrokken geraakt bij Heilig Vuur West in Amsterdam, een geloofsgemeenschap in de Amsterdamse wijk Oud-West. Vanuit verschillende achtergronden en culturen gaan mensen bij Heilig Vuur West open en creatief op zoek naar God. Verder staat de leefbaarheid in de buurt hoog op de agenda.

Astrid werd niet gelovig opgevoed maar door haar moeder wel naar een katholieke kleuterschool en later naar een katholiek kindertehuis gestuurd. Daar kwam ze in aanraking met bidden, de kerk en haar tradities. Aan de zondagse kerkdiensten, het zingen en de godsdienstles hield ze mooie herinneringen over. "Daar ging ik bidden", vertelt Astrid.

ONGEDWONGEN

Toen ze ouder werd, ging Astrid alleen op feestdagen naar de kerk, tot ze zes jaar geleden in aanraking kwam met Heilig Vuur West. "We begonnen in een café met een bijbeltekst en een drankje." Door de ongedwongenheid voelde Astrid zich meteen thuis. Al snel daarna bezocht ze de diensten van Heilig

Vuur West en raakte ze betrokken bij andere activiteiten, zoals de buurtmaaltijd. "Zo mooi, burens die niets met de kerk hebben en samen met mensen van Heilig Vuur West eten en bidden." Na een tijdje wilde Astrid gedoopt worden. Niet in een kerk, maar in het Vondelpark. "Met meer dan honderd mensen samen zingen, bidden, eten en drinken, het was erg bijzonder!"

"We begonnen in een café met een bijbeltekst en een drankje."

Astrid vindt het fijn dat Heilig Vuur West er voor de buurt wil zijn. De laagdrempeligheid en de activiteiten buiten de kerkdienst spreken haar aan: "Kleine pioniersplekken zijn waardevol. Al zitten er maar vier mensen in de dienst of bij een buurtmaaltijd, die vier mensen komen hun huis uit om te ontmoeten, te delen en samen te bidden."

www.heiligvuurwest.nl

2. Mozaïek met een missionaire inzet

In dit hoofdstuk kijken we naar de motivatie voor het starten van nieuwe kerkplekken. Waarom zouden we ruimte en steun geven aan nieuwe vormen van kerk-zijn? Kunnen betrokkenen bij een nieuwe kerkplek niet naar een 'normale' gemeente gaan?

Voordat we dieper ingaan op de verschillende vragen en knelpunten rond nieuwe kerkplekken is het belangrijk om stil te staan bij het 'waarom' van nieuwe kerkplekken. We staan hier expliciet bij stil omdat de kracht van onze motivatie bepalend zal zijn voor de vraag of we het kunnen opbrengen een goede weg te vinden rond de knelpunten die er zijn.

2.1 MISSIONAIRE MOTIVATIE

De ruimte en steun voor nieuwe kerkplekken is terug te voeren op een missionair verlangen: het verlangen dat meer Nederlanders het goede nieuws van Jezus Christus horen, ervaren, geloven en vormgeven in hun leven. Dat verlangen leeft al enige tijd in de Protestantse Kerk. In de eerste visienota van de Protestantse Kerk 'Leren leven van de verwondering' (2005) is dat al zichtbaar:

Wij verlangen ernaar dat er in Nederland een steeds groter wordende groep komt die het evangelie hoort en gelooft. Voor hen willen wij openstaan en kerk zijn. Ook willen wij ons nadrukkelijk gaan richten op die groepen mensen die wij met onze huidige manier van kerk-zijn niet bereiken.¹⁶

Dit missionaire verlangen is ook in de volgende visienota, 'De hartslag van het leven' (2012), terug te vinden:

Wat we 'om niet' hebben ontvangen, is bedoeld om 'om niet' door te vertellen. (...) De kerk wordt aan alle kanten uitgedaagd om te verantwoorden waar zij in gelooft. Vaagheden worden

daarbij niet geaccepteerd. We zullen aan de allergie voor waarheid en overtuiging voorbij moeten komen. Niet omdat we zo zeker zijn van onze zaak, nooit twifelen of op alles een antwoord hebben. Alsof dat de norm kan zijn. Maar omdat we geroepen zijn om te getuigen van wat ons door God geschonken is en bedoeld is voor alle mensen.¹⁷

Ook in 'Waar een Woord is, is een weg' (2016) komt dit verlangen tot uiting:

De kerk is een kerk die een zending heeft. Beter gezegd: God heeft een zending. Die is begonnen met de verkiezing en zending van Israël. Het doel ervan is het aanbreken van het koninkrijk van God in deze wereld. De kerk is ingeschakeld in deze zending. We zijn als kerk geroepen 'medewerkers van God' te zijn. Omdat het om Gods zending gaat, is deze zending gericht op de wereld. Omdat het om Gods zending gaat, komt deze niet tot rust voordat het rijk van God is aangebroken. Een naar binnen gekeerde kerk is 'van God los'.¹⁸

Naast deze visienota's laat ook de kerkorde geen misverstand bestaan over de missionaire roeping van de kerk. Daarbij wordt deze roeping niet gezien als een bijzaak, of iets dat uitbesteed kan worden aan een commissie. Zo staat in artikel X van de kerkorde:

De gemeente is vanwege haar missionaire opdracht in heel haar bestaan gericht op getuigenis en dienst aan hen die het Evangelie niet kennen of daarvan vervreemd zijn, opdat ook zij delen in het heil in Jezus Christus.¹⁹

De missie van de kerk raakt aan heel haar bestaan. Als dat zo is, dan kunnen fundamentele onderdelen van onze kerk (zoals lidmaatschap, ambten en sacramenten) niet buiten de discussie gelaten worden. De missie van de kerk raakt ook aan deze zaken.

16) Protestantse Kerk, *Leren leven van de verwondering* (2005), p. 13.

17) Protestantse Kerk, *De hartslag van het leven* (2012), p. 21.

18) Protestantse Kerk, *Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg* (2016), p. 12.

19) *Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland* (juni 2018), artikel X lid 1.

De ruimte en steun voor nieuwe kerkplekken gaat terug op een missionaire motivatie: God zelf heeft de hele wereld op het oog. De vreugde van het evangelie wil gedeeld worden.

Als we het evangelie delen, wat delen we dan? Welk heil ervaren we zelf en gunnen we aan anderen? Dat heil is veelomvattend en gelaagd: herstel van de relatie met God door het verzoenende werk van Jezus Christus, de bevrijding en emancipatie van mensen in het hier en nu, uitzicht op een leven na de dood, de overwinning van het kwaad, de doorbreking van eenzaamheid door de gemeenschap van de kerk, een nieuwe wereld van vrede en gerechtigheid. Verschillende gemeenten leggen rond het heil verschillende accenten. Het gesprek daarover geven we in deze nota niet verder vorm. Wel is het belangrijk om lokaal, daar waar het evangelie vorm krijgt in een context, hierover met elkaar in gesprek te zijn. Voor een goed gesprek hierover zijn inhoudelijke aanzetten beschikbaar.²⁰

“De ruimte en steun voor nieuwe kerkplekken gaat terug op een missionaire motivatie: God zelf heeft de hele wereld op het oog.”

Soms spelen bij nieuwe kerkplekken andere dan missionaire beweegredenen een rol. Zo kan het verlangen leven dat nieuwe kerkplekken de bestaande gemeenten helpen om te groeien en te vernieuwen: ‘meer mensen op zondag in de kerk’ of ‘meer mensen die giften geven’. Hoewel dit bijvangst kan zijn, kan dat niet de primaire motivatie zijn voor het steunen van nieuwe vormen van kerk-zijn. Want deze verlangens leiden tot een instrumentalisering van nieuwe kerkplekken. Nieuwe kerkplekken zijn er dan om bestaande gemeenten te versterken. Verkuyl spreekt in dit verband van ‘troebele motieven’.²¹ Dergelijk motieven doen geen recht aan de mensen die deel uitmaken van deze nieuwe kerkplekken, bijvoorbeeld als ze vooral

worden benaderd vanwege de financiële bijdrage die ze kunnen leveren. We hebben het evangelie ‘om niet’ ontvangen, het is belangrijk het ook ‘om niet’ te delen.²² Het delen van het evangelie moet voorop staan en niet de versterking van de kerkelijke organisatie. Sterker nog, Jezus lijkt te zeggen dat sterven nodig is voordat het evangelie vrucht kan dragen (Johannes 12:24-25).

Los van deze overwegingen is de start van een nieuwe kerkplek in de praktijk zo’n grote opgave, dat van de betrokken mensen - zeker als het vrijwilligers betreft - niet zonder meer gevraagd kan worden om ook structureel te werken aan versterking van het bestaande.

2.2 SLECHTS EEN DEEL VAN MISSIONAIR WERK

De Protestantse Kerk geeft op vele wijzen vorm aan missionair werk, niet alleen door het steunen van nieuwe kerkplekken. Zo zijn er ter ondersteuning van bestaande gemeenten vier missionaire rondes geweest en wordt er ondersteuning geboden bij de start van kliederkerken binnen een bestaande gemeente. De IZB biedt het Focustraject aan. Voor predikanten en kerkelijk werkers is er een tweejarige missionaire specialisatie. Ook steunt de Protestantse Kerk interkerkelijke missionaire initiatieven zoals The Passion en Kerkproeverij. Zonder volledig te zijn, noemen we tot slot dat via Kerk in Actie en de GZB ook missionair werk in het buitenland wordt gesteund. Missionair werk is breder dan het starten van nieuwe kerkplekken alleen.

Als er al zoveel vormen van missionair werk zijn, waarom is er dan ook steun nodig voor nieuwe vormen van kerk-zijn? Het starten van nieuwe vormen van kerk-zijn krijgt in de Protestantse Kerk al sinds 2005 beleidsmatige aandacht. In de visienota uit dat jaar wordt geconstateerd dat de bestaande manier van kerk-zijn

20) Zie *Back to basics: Zeven cruciale vragen rond missionair kerk-zijn* van N. Dijkstra-Algra en S. Stoppels (2017), pp. 13-39. En *Als een kerk opnieuw begint* (2008) van G. Noort en anderen, pp. 215-227. Ook de vijf kenmerken van missionair werk van de Anglicaanse Kerk kunnen helpen bij een gebalanceerde benadering, zie www.anglicancommunion.org/mission/marks-of-mission.aspx.

21) Johannes Verkuyl gebruikt onder meer het woord ‘ecclesiastisch kolonialisme’. Hij staat stil bij meer troebele motieven, zie J. Verkuyl (1975), *Inleiding in de nieuwere zendingswetenschap*, pp. 234-242.

22) Vergelijk bijvoorbeeld ook teksten als Matteüs 10:8 en 1 Tessalonicenzen 2:1-6.

veel mensen niet bereikt.²³ Ook in de visienota van 2012 is dit verwoord:

Onze vormen kunnen anderen afstoten. Zonder dat we het doorhebben, sluiten we zo hele groepen mensen in onze samenleving buiten. We hebben de Geest hard nodig om ons te helpen kerk te zijn voor onze tijdgenoten, voor (leeftijds)groepen die verder van onze huidige kerkelijke cultuur af staan. Experimenten met nieuwe vormen van kerk zijn gewenst.²⁴

In het beleidsplan van de dienstenorganisatie uit 2012 is dit voornemen doorvertaald naar de doelstelling honderd nieuwe pioniersplekken te laten ontstaan.²⁵ Ook in de nota 'Kerk 2025' is volop aandacht voor de missionaire taak van nieuwe kerkplekken. Deze nieuwe vormen van kerk-zijn 'richten zich op tijdgenoten die zich om wat voor reden dan ook niet bij bestaande gemeenschappen voegen'. Nieuwe kerkplekken zijn er vooral voor mensen die eerder niet veel met kerk en geloof hadden.²⁶ Nieuwe kerkplekken zijn er niet om actieve leden van bestaande gemeenten te trekken.

2.3 WAAROM NIEUWE VORMEN NODIG ZIJN

Waarom zijn nieuwe vormen van kerk-zijn eigenlijk nodig? Waarom lukt het met bestaande vormen maar beperkt om de breedte van onze samenleving te bereiken? In 'Kerk 2025' is beschreven hoe onze context verandert. Ten minste vijf belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen laten zich gelden: de opkomst van de netwerksamenleving, secularisatie, individualisering, digitalisering en globalisering.²⁷ Zulke analyses zijn er ook van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) en van anderen.²⁸

Eenduidig zijn veel van deze ontwikkelingen niet. Deze ontwikkelingen gaan soms samen op met verlangens die zich daar paradoxaal mee verhouden. Zo gaat de secularisering (met het bijbehorende gesloten en materialistische wereldbeeld) samen op met een verlangen om het innerlijk te voeden; cursussen rond mindfulness, meditatie en het innerlijk vinden gretig aftrek. Bovendien is er een gevarieerd aanbod aan films en lectuur met een spirituele invalshoek.²⁹ Ook zien we soms mensen tegen de stroom in het christelijk geloof omarmen: van Memphis Depay en Justin Bieber tot Stephan Sanders. Een ander voorbeeld is dat de globalisering samen op gaat met een nieuwe hang naar het lokale en het nationale. Dit laat zien dat grote maatschappelijke ontwikkelingen zelden eenduidig zijn. Vaak laten ze zich niet goed overzien op het moment dat ze zich voordoen.

Hoewel de ontwikkelingen vaak lastig te duiden zijn, is het helder dat de samenleving verandert. Het lukt de kerk met de bestaande vormen niet altijd om daarbij aan te sluiten. In de 'Kerk 2025' worden heldere conclusies op dit punt niet geschuwd:

In de protestantse traditie is nooit gezworen bij één vorm. Er is altijd openheid geweest voor 'tijd en omstandigheid' en een diep besef dat veel vormen niet heilig zijn. Ook met het oog op 'Kerk 2025' is verandering nodig. De huidige organisatie paste bij een cultuur die voor een groot deel voorbij is. Je zou dat een burgerlijke cultuur kunnen noemen. Door de vijf veranderingen is deze burgerlijke cultuur aan erosie onderhevig. De kerkelijke structuur zal daarom aangepast moeten worden.

Dit is waarom nieuwe vormen van kerk-zijn nodig zijn: door maatschappelijke ontwikkelingen volstaan de huidige vormen van kerk-zijn niet. Ook al voldoen deze vormen nog volop in onze gemeenten, ze bereiken grote groepen in onze samenleving niet of nauwelijks.

---

23) *Leren leven van de verwondering*, p. 13.

24) *De hartslag van het leven*, p. 21.

25) *Met hart en ziel: Beleidsplan 2013-2016 voor de dienstenorganisatie* (2012), p. 20.

26) *Kerk 2025*, p. 9.

27) *Kerk 2025*, pp. 7-9.

28) T. Bernts en J. Berghuijs, *God in Nederland* (2016); SCP, *Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland* (2014); M. Moynagh, *Church for every context: An introduction to theology and practice* (2012), pp. 73-95; WRR, *Geloven in het publieke domein* (2006).

29) A. Verbrugge, G. Buijs en J. van Baardewijk, *Het goede leven & de vrije markt: Een cultuurfilosofische analyse* (2018).

Zie onder meer hoofdstuk 11.

Om het in theologische termen uit te drukken: er zijn nieuwe contextualisaties van het evangelie nodig.³⁰ Om het in bedrijfsmatige termen uit te drukken: er is innovatie nodig.

“Door maatschappelijke ontwikkelingen volstaat niet meer wat we gewend waren om te doen.”

We moeten opnieuw ontdekken wat het betekent om kerk te zijn, om het evangelie als gemeenschap vorm te geven, in een plurale samenleving. Hoe geef je vorm aan een geloofsgemeenschap in een achterstandswijk? Wat betekent het evangelie voor iemand die werkt op de Zuidas in Amsterdam? En wat kan de kerk betekenen in een klein dorp waaruit de vitaliteit dreigt te verdwijnen? Door een diversiteit aan kerkvormen kan de kerk als geheel aansluiten bij een samenleving die te divers is voor *one size fits all*.

Deze noodzaak blijkt ook uit onderzoek. In 2011 heeft de Protestantse Kerk onderzoek laten doen naar welke mensen bij de kerk betrokken zijn. Onderzoeksbureau Motivaction deelt alle Nederlanders in acht sociale milieus in, en uit onderzoek bleek dat zes van de acht sociale milieus niet of nauwelijks (meer) in de Protestantse Kerk te vinden zijn.³¹ Onze eigen statistieken laten ook zien dat het ons als kerk niet goed meer lukt om jongere generaties bij de kerk te betrekken: 52% van de belijdende leden is nu 65 jaar of ouder.³² Tot slot wordt onze samenleving steeds multicultureler, terwijl onze gemeenten vaak ‘wit’ zijn.

Er zijn indicaties dat nieuwe kerkplekken ons inderdaad helpen bij het ontwikkelen van een breder bereik. Zo bezoekt 56% van de bezoekers van een kliederkerk geen andere activiteit van die gemeenten en is 38% niet gelovig. Bij pioniersplekken blijkt ongeveer de helft van de betrokkenen verder niet kerkelijk actief te zijn geweest. En circa een derde van de pioniersplek-

ken bereikt een cultureel divers publiek. Het lukt nieuwe kerkplekken ook om jongere generaties te betrekken. In totaal zijn naar schatting zo’n 30.000 tot 50.000 mensen incidenteel of regelmatig bij deze nieuwe vormen van kerk-zijn betrokken.³³

Dat er nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaan, betekent niet dat klassieke vormen geen waarde hebben. Integendeel, voor veel mensen bieden bestaande gemeenten waardevolle steun in hun leven en geloof. Daarom verdienen ook de bestaande vormen van kerk-zijn waardering en steun. Nieuwe vormen zijn er dan ook niet ter vervanging van bestaande vormen, maar als aanvulling daarop.

2.4 KANSEN OM TE LEREN

Vanuit nieuwe kerkplekken komen allerlei vragen en knelpunten naar voren rond ons kerk-zijn, zo blijkt nu. Bij de bespreking daarvan is het goed ons te realiseren dat dit waarschijnlijk niet zozeer ligt aan deze nieuwe kerkplekken. Veeleer zijn die vragen en knelpunten er omdat nieuwe kerkplekken inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen. Nieuwe kerkplekken houden ons vanuit de samenleving een spiegel voor. Het helpt dan niet om de spiegel te verwijten wat er in de spiegel zichtbaar is. Juist in de spanning die nu ontstaat zijn de lessen voor onze kerk verstopt.

---

30) Het rapport *Mission Shaped Church* (p. xii) zegt daarover: ‘One of the central features of this report is the recognition that the changing nature of our missionary context requires a new inculturation of the gospel within our society. The theology and practice of inculturation or contextualization is well established in the world Church, but has received little attention for mission in the West.’

31) P. Jobsen en S. Metaal (2009) *Analyse Mentality-milieus: zingevingprofielen en relatie tot de PKN*.

32) *Statistische jaarbrief 2017*, p. 8.

33) De cijfers over kliederkerken zijn afkomstig uit een kwantitatief onderzoek van de dienstenorganisatie waarover nog niet gepubliceerd is. De resultaten van pioniersplekken zijn grotendeels afkomstig het evaluatierapport *Op hoop van zegen* (2017).

Beeldend kunstenaar en missionair pionier André Bikker schilderde dit kunstwerk 'Mozaïek van kerkplekken' (acryl op canvas, 2 m x 2 m). Hij schilderde het schilderij als *action painting* bij de presentatie van het onderzoeksrapport 'Over speelruimte en spanning' op 30 mei 2018 in Amersfoort. Het licht van God waaiert uit over de wereld in allerlei kleuren. In de leegte tussen de vier panelen komt het kruis naar voren, dat aan het hele schilderij structuur geeft. Wie goed kijkt, ziet de Heilige Geest als een duif zweven over het mozaïek.

3. Essenties van kerk-zijn

Bij een deel van de nieuwe kerkplekken groeit in de loop der jaren een behoefte aan zelfstandigheid. Echter, in de kerkorde is nu geen rechtsvorm beschikbaar die zowel een lichtere organisatiegraad als voldoende zelfstandigheid mogelijk maakt voor deze initiatieven. Hoe kunnen we deze plekken in de toekomst een goed onderdak bieden binnen onze kerk? Wat is het minimum waaraan voldaan moet worden om volwaardig en zelfstandig mee te doen binnen de Protestantse Kerk?

Wat maakt een kerk een kerk? In de visienota 'De hartslag van het leven' (2012) opent het hoofdstuk over nieuwe vormen van kerk-zijn als volgt:

Wat is een kerk? Jezus heeft gezegd: 'Waar twee of drie in mijn naam bij elkaar zijn, ben Ik zelf in hun midden.' Twee of drie zijn kennelijk al genoeg voor een kerk. Beslissend is dat Jezus in hun midden is. Hij maakt dat het om een kerk gaat en niet zomaar om een vereniging van gelijkgezinden. In plaats van twee of drie kunnen het er ook twintig of dertig zijn, tweehonderd of driehonderd. Hoe meer zielen, hoe meer vreugd. Wezenlijk blijft dat de Heer in hun midden is. Hij kan dat overal zijn. Hij is dat ook overal: in reguliere kerkdiensten, op straat, op internetsites, in kamers, op de meest onverwachte plaatsen.³⁴

Hoewel theologisch het minimum bescheiden kan zijn ('twee of drie in mijn naam bijeen') is er praktisch vaak meer nodig om te spreken van een kerk. Ook theologisch valt hier meer te zeggen dan uit de tekst in Matteüs 18:20 blijkt. In de kerkorde is - mede op basis van theologische overtuigingen - getracht te formuleren wat nodig is voor het kerk-zijn.

3.1 KERK-ZIJN VOLGENS DE KERKORDE

We zetten kort op een rij wat de kerkorde zegt over kerk-zijn. In artikel I-1 van de kerkorde staat daarover:

De Protestantse Kerk in Nederland is overeenkomstig haar belijden gestalte van de ene heilige apostolische en katholieke of algemene christelijke Kerk die zich, delend in de aan Israël geschonken verwachting, uitstrekt naar de komst van het Koninkrijk van God.

In artikel I-2 is daarna opgenomen:

Levend uit Gods genade in Jezus Christus vervult de kerk de opdracht van haar Heer om het Woord te horen en te verkondigen.

In artikel III en ordinantie 2 wordt verder uitgewerkt hoe gemeenten dienen te functioneren. Volgens ordinantie 2-1 is een gemeente 'de gemeenschap die, geroepen tot eenheid, getuigenis en dienst, samenkomt rondom Woord en sacramenten'. Het gaat om mensen (de gemeenschap) die samenkomen rond de Bijbel (het Woord) en rond doop en avondmaal (sacramenten). Samen geven deze mensen vorm aan de missionaire, diaconale, pastorale en oecumenische roeping van de kerk (artikel X). Daarnaast moeten er leden zijn die in het ledenregister zijn opgenomen (artikel III-5). Ook zijn er drie bestuurlijke organen vereist: de kerkenraad, het college van kerkrentmeesters en het college van diakenen (artikel XIII-1). Een predikant is ook vereist, voor minimaal 0,33 fte, onder andere voor de verkondiging van het Woord en de bediening van doop en avondmaal (ordinantie 3-17-1). Tot slot zijn in de kerkorde allerlei aanvullende eisen opgenomen om de kwaliteit, de veiligheid en de integriteit te waarborgen, zoals opleidingseisen voor musici en predikanten, en eisen rond het kerkbeheer. Het type gemeente dat zo geschetst wordt, is in onze kerkorde de norm.

Naast 'reguliere' gemeenten zijn in de kerkorde andere gemeentevormen opgenomen, zoals een 'missionaire gemeente' of een 'huishgemeente', maar deze worden gedefinieerd op basis van tekorten ten opzichte van de norm.³⁵ Deze gemeentevormen hebben ook geen eigen

34) *De hartslag van het leven*, p. 19.

35) Ordinantie 2-5-6 zegt: 'Een missionaire gemeente is een (wijk)gemeente in wording die gevormd wordt met het oog op missionaire arbeid en die niet voldoet aan de in artikel 8 genoemde voorwaarden voor de vorming van een nieuwe gemeente.'

rechtspersoonlijkheid en vallen onder het bestuur van een naburige gemeente. Doordat zij geen rechtspersoon zijn, kunnen bepaalde zaken alleen via een 'echte' gemeente geregeld worden. Dit geeft deze gemeente het recht en de macht om te beslissen over de gemeenschap die onder haar verantwoordelijkheid valt. Als het erop aankomt heeft deze gemeenschap dus geen zelfbestuur. Er is hooguit sprake van gedelegeerd zelfbestuur. Een uitzondering hierop vormt de 'buitengewone gemeente' (ordinantie 2-5-2), deze kan wel rechtspersoonlijkheid en zelfbestuur krijgen. Wel moeten uitzonderingen op de regels dan bedongen worden bij de generale synode. Deze procedure is complex en vraagt normaal gesproken om een individuele benadering per kerkplek. In deze nota wordt voorgesteld om deze procedure eenmalig en collectief te doorlopen voor een groep buitengewone gemeenten; de kerngemeenten (zie ook paragraaf 4.4). Daarna kunnen nieuwe kerkplekken relatief eenvoudig gebruik maken van deze collectieve regeling.

Voor een bescheiden deel van de nieuwe kerkplekken is er behoefte aan een rechtsvorm die mogelijkheden biedt om zelfstandig in het maatschappelijk verkeer op te treden. Rechtspersoonlijkheid is dan nodig, want zonder rechtspersoonlijkheid is het niet mogelijk om bijvoorbeeld een bankrekening te openen of om zelfstandig een huurovereenkomst te sluiten. Als het lukt om nieuwe kerkplekken binnen de kerkorde goed en licht vorm te geven, zal het voor nieuwe kerkplekken minder vaak nodig zijn om gebruik te maken van de rechtsvorm van stichtingen naar burgerlijk recht.

3.2 ONBEGAANBARE WEG

De praktijk van nieuwe kerkplekken stelt vragen bij de eisen aan gemeenten. Want voor veel nieuwe vormen van kerk-zijn ligt het worden van een 'normale' gemeente niet binnen bereik. De praktijk laat zien dat een 'normale' gemeente worden een schier onbegaanbare weg is voor nieuwe kerkplekken. Dat heeft met drie zaken te maken:

- In de eerste plaats komt dat door de beperkte **omvang** van veel nieuwe kerkplekken, die beperkingen geeft in de menskracht om zaken te regelen. Zo is het

meestal niet haalbaar om het minimum van zeven ambtsdragers te bevestigen en daarmee een kerkenraad met twee afzonderlijke colleges te vormen.

- Ten tweede past een **cultuur** van veel zaken goed en gedetailleerd regelen niet goed bij de geloofsgemeenschappen waar het om gaat; men heeft een voorkeur voor een lichtere organisatie.
- Ten derde stelt het pionieren in **nieuwe contexten** ook andere eisen aan nieuwe kerkplekken, waarbij bijvoorbeeld flexibiliteit belangrijker kan zijn dan degelijkheid. Een plaatselijke regeling waarin veel is vastgelegd past dan niet. Vaak zijn de cultuur en de organisatievorm van nieuwe kerkplekken nog volop in ontwikkeling, en wellicht blijft dat ook zo; alles vooraf overzien en regelen is in zo'n situatie onmogelijk.

“Voor veel nieuwe vormen van kerk-zijn ligt het worden van een 'normale' gemeente niet binnen bereik.”

Dat nieuwe kerkplekken dit type signalen geven, staat niet op zichzelf. Dit hangt samen met bredere ontwikkelingen binnen onze samenleving. Zo wordt in 'Kerk 2025' geconstateerd dat Nederland overgaat van een geïnstitutionaliseerde burgercultuur naar een netwerksamenleving.³⁶ Met deze overgang verandert ook de mate waarin er behoefte is aan vaste regels en procedures. Onderzoeker Joep de Hart spreekt in dit verband van 'informalisering' en het SCP van 'deinstitutionalisering'.³⁷ In 'Kerk 2025' is de vraag rond regelgeving ook nadrukkelijk geagendeerd, en niet alleen voor nieuwe kerkplekken:

Een belangrijke vraag is wat plaatselijk nodig is om gemeente te zijn. Gegeven het feit dat de vergaderdruk en de organisatiegraad eerder te hoog dan te laag zijn, is het de kunst om een minimale structuur te vinden die nodig is om het evangelie te horen, te delen, een geloofsgemeenschap te zijn en getuige te zijn van God in deze wereld. (...) Met name als het gaat om pioniersplekken moet ervoor gewaakt worden om deze op te zadelen met regels die niet passen in een nieuwe situatie.

36) Kerk 2025, p. 13.

37) Zie God in Nederland, p. 7. En zie SCP, Geloven binnen en buiten verband (2014), p. 100.

3.3 OP ZOEK NAAR ECCLESIOLOGISCHE ESSENTIES

De beweging 'terug naar de kern' die we vanuit de nota 'Kerk 2025' maken, brengt ons bij de spannende vraag wanneer de ondergrens is bereikt van wat nodig is om in institutionele zin van een gemeente te kunnen spreken. Wanneer is er sprake van een op zichzelf staande vorm van kerk-zijn? Is dat zo minimaal dat elke willekeurige bijbelgroep, elk diaconaal inloophuis en elke kliederkerk automatisch ook als gemeente gezien kan worden? Of is er meer nodig? En wat dan?

Om deze vragen te beantwoorden kijken we naar vier visies op de kerk. En we kijken naar enkele klassieke kenmerken van de kerk (de *notae ecclesiae*) en naar meer recente gedachten over deze vraag. Het zal duidelijk worden dat op de vraag naar 'de kern van het kerk-zijn' niet zomaar een eenduidig antwoord gegeven kan worden. Veel hangt namelijk af van de kerkvisie die men huldigt.

3.3.1 Vier visies op de kerk

Door de kerkgeschiedenis heen hebben zich verschillende stromingen ontwikkeld als het gaat om de essenties van kerk-zijn. Er kunnen drie hoofdstromen onderscheiden worden, en een nieuwe netwerkachtige benadering.³⁸

Episcopaal

Binnen de episcopale (*episkopos* is toezichthouder) of katholieke stroming wordt de gemeenschap in haar eenheid gerepresenteerd door de bisschop. Zonder bisschop is er dus geen gemeente. Het individu ontleent zijn identiteit aan de gemeenschap, waarbij de oorsprong van de kerk in Christus ligt. Christus schenkt zichzelf door de bisschop, door priesters als representanten van de bisschop, en door de sacramenten. Bepalend voor het 'behoren bij' is de deelname aan de sacramenten en de rituelen, waardoor deze persoon én bij Christus én bij de gemeenschap rond Christus behoort. De vraag naar het eigen geloof staat niet voorop, de deelname aan de sacramenten is bepalend.

De aanwezigheid van het ambt en het sacrament van de eucharistie vormen de kern van het episcopale kerk-zijn. De Rooms-Katholieke Kerk is het meest bekende voorbeeld binnen deze kerkelijke stroming.

Congregationalistisch

De congregationalistische stroming ziet de kerk als een gemeenschap van belijdende gelovigen die zich op basis van hun geloof hebben verenigd. Deze mensen bepalen samen dat ze een christelijke gemeente zijn. Zo kunnen 'vrije groepen' ontstaan. Uitgangspunt vormt het priesterschap van alle gelovigen. Toetreding tot de gemeenschap vindt plaats op basis van een eigen geloofsbelijdenis. Daarom is de doop op belijdenis ook belangrijk. Het persoonlijke geloof, dat vervolgens mensen met elkaar verbindt, vormt de kern van het congregationalistisch kerk-zijn. Mensen die zich op basis van hun geloof verenigen hoeven zich daarom niet per se wat gelegen te laten liggen aan andere gemeenten, al zit daar in de praktijk meer nuance in.³⁹ Op zichzelf staande evangelische gemeenten en verbanden zoals de Unie van Baptisten en de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten werken vanuit deze kerkvisie.

Presbyteriaal-synodaal

De presbyteriaal-synodale stroming neemt een tussenpositie in tussen beide kerkvisies. Berkhof noemt deze stroming 'de dochter van het katholieke en de moeder van het vrije-kerktype'.⁴⁰ In deze kerkvisie staat de kerkenraad (het *presbyterium*) van een gemeente centraal. Er wordt ook groot belang gehecht aan het verbonden zijn met het geheel van gemeenten (synodaal). Het priesterschap van alle gelovigen - elke gelovige kan tot Christus gaan en representeert iets van Christus, er is geen tussenpersoon nodig - is ook hier een belangrijk uitgangspunt, juist ook bij de vorming van een gemeente en een kerkenraad. Daarmee is er een sterke beweging van onderop. Tegelijk is er ook een sterk bewustzijn dat sommigen (met name ambtsdragers) een specifieke rol hebben in het tegenwoordig stellen van het evangelie en in de verbinding met andere gemeenten, om zo de gemeente 'bij het heil te bewaren'.

38) Zie onder andere G. van den Brink en C. van der Kooi, *Christelijke dogmatiek* (2012), pp. 526-529 voor een beschrijving van de eerste drie stromen.

39) Daarbij valt een onderscheid te maken tussen gemeenten die 'independent' (onafhankelijk) zijn en gemeenten die 'interdependent' zijn (die verenigen zich wel in een verband van gemeenten).

40) *Christelijk geloof*, p. 338.

Bij het vormen van een gemeente vanuit de presbyteriaal-synodale visie is het enerzijds belangrijk dat een groep gelovigen zelf veel ruimte heeft om een nieuwe gemeente te beginnen. Tegelijk kan dat niet zonder het ambt en zonder legitimatie door een hogere kerkelijke vergadering (de classis of de synode). Steeds is het balanceren tussen kerk-zijn van onderop en kerk-zijn van bovenaf.

Kerk als netwerk

De drie eerder genoemde stromingen gaan uit van een geordende structuur die min of meer vastligt. De laatste decennia zien we ook vloeibaarder vormen van kerk-zijn, met veel ruimte voor het individu en netwerkachtige structuren.⁴¹ Bij deze benadering ontstaan ontmoetingsplekken en ontmoetingsmomenten en verdwijnen ze ook weer, afhankelijk van hoezeer en hoe lang mensen zich willen verbinden. Die verbindingen zijn zelden structureel. Vaak is er ook geen of weinig centraal gezag. Een beperkt deel van de nieuwe kerkplekken neigt naar deze netwerkachtige structuren. Wel leert de ervaring dat naarmate een groep langer bij elkaar blijft, de noodzaak groeit om een positie te bepalen ten opzichte van de andere stromingen. Dat geldt des te meer als deze kerkvormen zich gaan verhouden tot bestaande kerken.

3.3.2 De vier kenmerken van de kerk

In 'Kerk 2025' wordt gesteld dat de kerk in het begin meer weghad van een netwerk dan van een instituut.⁴² Zeker tijdens de eerste eeuwen was de kerk een uitwaai-ering van allerlei bewegingen en groeperingen. Juist door die uitwaai-ering groeide de behoefte om vast te kunnen stellen wat wél kerk was en wat niet. De ambten kregen in deze periode meer vorm, ze werden geïnstitutionaliseerd. Het zoeken naar inhoudelijke kenmerken van de kerk liep uit op de formulering van de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel, in 381 na Christus. In deze belangrijke geloofsbelijdenis zijn ook vier kenmerken van de kerk (de *notae ecclesiae*) opgenomen: eenheid, heiligheid, katholiciteit en apostoliciteit. In artikel I-1 van de kerkorde zijn deze vier kenmerken ook genoemd (zie ook paragraaf 3.1 aan het begin).

DE VIER KENMERKEN VAN DE KERK

De vier kenmerken van de kerk, zoals die in de belijdenis en in de traditie steeds worden benoemd, haken onderling aan elkaar; ze zijn niet los verkrijgbaar. Wel is de focus van elk kenmerk verschillend. Samen dragen zij de kerk, als wielen aan een wagen. Deze vier *notae ecclesiae* zijn een gave aan de kerk, en tegelijk vormen ze een opgave voor de kerk.⁴³

Eenheid is helaas geen onverdeelde praktijk in de kerk, de verdeeldheid is groot. Niettemin belijden we de eenheid van de kerk omdat God één is. De eenheid van Vader, Zoon en Geest is fundamenteel bepalend voor de geestelijke eenheid van de kerk. Eenheid is niet hetzelfde als conformiteit, maar eenheid in richting en dynamiek. Het gebed van Jezus om eenheid in Johannes 17 is en blijft een dringend appel. "De eenheid is een gave van God aan zijn gemeente, die bewaard en gerealiseerd wil worden. Wie Hem vindt, ontvangt 'broeders en zusters'." Het Woord, doop en avondmaal smeden een onverbreekelijke band met God en medegelovigen.

Heiligheid is niet een morele kwaliteit, maar de geestelijke identiteit van de kerk. Deze identiteit verkrijgt de kerk met haar leden door de gemeenschap met Christus. Deze heiligheid vertaalt zich, als het goed is, wel door naar de praktijk. Maar dan op basis van een al gegeven identiteit. Het is een actieve eigenschap: we zijn geroepen om gerechtigheid te leren, onderling te praktiseren en barmhartigheid te oefenen. De basis daarvan ligt rond de avondmaaltafel, in de sfeer van offer en dankzegging. Los van onze identiteit in Christus gaat het bij 'heiligheid' al snel om moralisme, schijnheiligheid of vrijblijvendheid.

41) Zie ook de publicatie van het SCP, *Geloven binnen en buiten verband* (2014), p. 100. En zie Pete Ward, *Liquid church* (2002), p. 14 ev.

42) *Kerk 2025*, p. 9. Zie ook *Christelijke dogmatiek*, p. 525.

43) Voor de beschrijving van deze *notae ecclesiae* is gebruikt gemaakt van onder meer G. van den Brink en C. van der Kooi, *Christelijk geloof* (2012), pp. 562-568 en R. de Reuver, *Anders verder: Missionair kerk-zijn in een dynamische samenleving* (2011), pp. 62-68.

Katholiciteit gaat over de universele geldingskracht van het evangelie en over een kerk voor alle tijden, plaatsen en mensen. De katholiciteit verbindt ons met elkaar (oecumene) en met de traditie. Daarbij staat de universele, inhoudelijke betekenis van het evangelie van het Koninkrijk centraal. Het uit zich in het verlangen en een actieve gerichtheid om heel het leven onder Gods regime te brengen. Deze katholiciteit komt tot uiting in het gebed 'Uw Koninkrijk kome'. En door als kerk daaraan mee te werken, in het besef dat alle heiligen nodig zijn om de grootheid van God en de liefde van Christus te kunnen weerspiegelen in de wereld. Gods Geest verbindt mensen met Christus en schenkt gelovigen aan elkaar. Van dit geschenk leeft de kerk.

Apostoliciteit gaat over de trouw van de kerk aan het evangelie en over de continuïteit van het apostolisch getuigenis. Die continuïteit is niet alleen het vasthouden aan wat ooit door de apostelen is getuigd. Het betekent ook en vooral als kerk betrokken worden in het werk van de Geest, die de kerk zendt om getuige te zijn van Christus in de wereld. Dit maakt de kerk apostolisch. In de kerkorde wordt dit gekoppeld aan het openbare ambt van Woord en sacramenten, dat door Christus gegeven is om de gemeente bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren.

3.3.3 Actuele opvattingen over het kerk-zijn

Berkhof constateert rond deze vier kenmerken dat ze tijdens de Reformatie onvoldoende houvast gaven om te beoordelen wat een goede kerk was en wat niet. Want men kon 'uitwendig' aan deze kenmerken voldoen, zonder dat er sprake was van 'een levensband met Christus'. In reactie daarop zijn tijdens de Reformatie de zuivere prediking van het Woord en de

juiste bediening van de sacramenten centraal komen te staan.⁴⁴ In de Nederlandse Geloofsbelijdenis wordt ook de 'tucht' genoemd als belangrijk kenmerk om te beoordelen wie tot de 'ware kerk' behoren (artikel 29).

Berkhof constateert tegelijk dat de *notae ecclesiae* inmiddels niet meer het veld zijn waar de beslissingen vallen.⁴⁵ Daarin is Berkhof niet de enige. Zo komt Teun van der Leer, na een zoektocht naar een ecclesiologisch minimum, ook tot de conclusie dat de vier klassieke eigenschappen daarvoor niet geschikt of toereikend zijn. Ze zijn te multi-interpretabel, terwijl ze essentiële concretisering missen.⁴⁶ Ook Van den Brink en Van der Kooi signaleren dat inmiddels breder wordt gedacht dan de klassieke vier kenmerken; er zijn 'empirische' aanvullingen nodig.⁴⁷

In de meer recente ecclesiologische literatuur zijn variaties te vinden op de vier klassieke kenmerken. We noemen er twee:

- In publicaties rond *fresh expressions of church* ligt de nadruk op vier relaties, samengevat in de woorden *up, in, out* en *of*. Het gaat dan om verbinding met God, verbinding met elkaar, verbinding met de context en verbinding met de kerk als groter geheel. Daarmee wordt het kerk-zijn relationeel geduid. Het uitgangspunt is dat als deze vier relaties allemaal voldoende invulling krijgen, dat er dan sprake is van volwaardig kerk-zijn.⁴⁸
- Een andere benadering kiest René de Reuver in zijn boek 'Anders verder'. Hij vertaalt daarin de vier klassieke eigenschappen naar gemeenschap, profiel, verbondenheid en continuïteit. Op deze 'fundering' plaats hij vervolgens een 'gebinte' met Schrift, sacramenten, credo en ambt.⁴⁹

Gemeenschappelijk in de meer recente benaderingen is dat er een brede consensus is dat de vier klassieke kenmerken (eenheid, heiligheid, katholiciteit en apostoliciteit) om een concretisering of een aanvulling vragen voordat helder is wat de essenties van kerk-zijn zijn.

44) *Christelijk geloof*, p. 401.

45) *Christelijk geloof*, p. 402.

46) T. van der Leer, *De kerk op haar smalst: Op zoek naar een ecclesiologisch minimum voor de kerk aan het begin van de eenentwintigste eeuw* (2006).

47) *Christelijke dogmatiek*, p. 518.

48) Zie hiervoor ook *Church for every context*, pp. 104-118.

49) R. de Reuver, *Anders verder: Missionair kerk-zijn in een dynamische samenleving*.

3.4 ESSENTIES VAN KERK-ZIJN

De beweging 'terug naar de kern' die we vanwege 'Kerk 2025' maken én de praktijk brengen ons bij de spannende vraag wanneer de kern is bereikt van wat er nodig is om in institutionele zin van een gemeente te kunnen spreken. Is een willekeurige bijbelgroep, een diaconaal inloophuis of een kliederkerk automatisch ook een gemeente? Of is er meer nodig?

Tijdens het onderzoek rond nieuwe kerkplekken is ook naar dit type vragen gekeken. Aan dit onderzoek deden zowel mensen mee die betrokken waren bij nieuwe kerkplekken als mensen uit bestaande gemeenten die bij deze nieuwe kerkplek betrokken waren. De resultaten laten zien dat de meningen over de minimale vereisten uiteen lopen. Zo vindt 56% van de respondenten lidmaatschap niet noodzakelijk (en 40% wel). En 65% vindt dat ouderlingen en diakenen niet noodzakelijkerwijs aanwezig hoeven te zijn (terwijl 32% dat wel vindt). Ook vindt 75% een predikant niet noodzakelijk (en 20% wel). Doop en avondmaal worden wel breed gezien als een essentie van kerk-zijn (zo zegt 76%).

“De basis is een presbyteriaal-synodale kerkvisie. Wat ons betreft is ‘verbinding’ bij die kerkvisie het sleutelwoord.”

Op basis van het voorgaande stellen we voor om tien zaken te formuleren die belangrijk zijn voor het kerk-zijn. De basis is een presbyteriaal-synodale kerkvisie. Wat ons betreft is bij die kerkvisie 'verbinding' het sleutelwoord. Het gaat dan niet alleen om de verbinding lokaal (tussen mensen onderling) maar ook om een niet-vrijblijvende verbinding met andere gemeenten (zonder dat per se sprake is van hiërarchische verhoudingen). Binnen de presbyteriaal-synodale kerkvisie wordt de eigen ruimte van een kerkplek niet al te veel ingeperkt. Verbinding met de Protestantse Kerk biedt kerkplekken (nieuwe en bestaande) ook de nodige voordelen, zoals steun bij crises, zorgvuldigheid bij conflicten en grensoverschrijding, waarborgen tegen sektarisme en slagkracht op nationaal niveau vanwege kennisuitwisseling en samenwerking.

De hierna genoemde tien essenties hebben een zekere breedte en een behoorlijke mate van concreetheid. Een minder concrete benadering zou tot veel interpretatieverschillen en debat leiden. Tegelijk moeten de essenties niet zo concreet zijn dat nog maar één vorm van

kerk-zijn mogelijk is; dan is er geen ruimte voor kerkplekken meer om goed aan te sluiten bij hun context.

TIEN ESSENTIES VAN KERK-ZIJN

We stellen voor dat een nieuwe kerkplek die een zelfstandige gemeente (kerngemeente) wil worden voldoet aan de volgende tien ecclesiologische essenties:

- a. Een groep mensen die door de Geest wil leven uit Gods genade in Jezus Christus,
- b. die regelmatig in het openbaar samenkomt rondom Woord en sacramenten,
- c. die samen een doorgaande geloofsgemeenschap wil vormen,
- d. en die zich missionair en diaconaal inzet voor de wereld, te beginnen in de eigen context,
- e. bestaande uit tenminste tien volwassenen die hun gaven inzetten voor de kerkplek,
- f. die zelf de verantwoordelijkheid op zich neemt voor het beleid en de financiën,
- g. onder leiding van een kernraad, met tenminste drie belijdende leden van de Protestantse Kerk die ook een kerkelijk ambt bekleden,
- h. met in de kernraad tenminste één ambtsdrager die bevoegd is om het Woord en de sacramenten te bedienen,
- i. in verbondenheid met de kerk als groter geheel, in het bijzonder de Protestantse Kerk,
- j. en die meewerkt aan toezicht en aan de behandeling van klachten en conflicten.

Initiatieven die willen en kunnen voldoen aan elk van deze tien essenties noemen we in deze nota verder 'kerngemeenten'. Daarbij is het goed om op te merken dat deze ecclesiologische essenties dicht bij de Romeinse artikelen (de basisbeginselen in de kerkorde) blijven. Tegelijk vervallen voor deze kerngemeenten veel regels die op reguliere gemeenten van toepassing zijn. Zo hoeven er geen drie bestuurlijke organen te worden ingericht en is belijdend lidmaatschap slechts noodzakelijk bij die mensen in de kernraad. Ook is niet vereist dat een academisch opgeleide predikant voor minimaal 0,33 fte betaald wordt. Zo ontstaat een 'regelarme zone' voor nieuwe kerkplekken. In de volgende hoofdstukken worden deze punten verder uitgewerkt.

Het is belangrijk om op te merken dat het bij deze essenties gaat over een minimum, niet over een maximum. In veel gevallen is het wenselijk dat het kerk-zijn méér vorm krijgt! Zo kunnen er meer leden zijn en kan er besloten worden om wél een academische geschoolde predikant te betalen. De verdere invulling hiervan wordt overgelaten aan lokale inzichten.

3.4.1 Toelichting op de essenties

Verschillende punten uit deze tien essenties worden toegelicht in de hoofdstukken hierna. Per essentie geven we alvast een korte toelichting:

- a. Deze formulering is geïnspireerd op artikel 1-2 en artikel IV-1 in de Romeinse artikelen van de kerkorde. Dit raakt ook aan de basale identiteit van de christelijke geloofsgemeenschap, zoals hier bij de *notae ecclesiae* (paragraaf 3.3.2) over gesproken is.
- b. Met 'openbaar' bedoelen we dat de bijeenkomsten geen besloten bijeenkomsten zijn, voor ingewijden alleen. Ook speelt de Bijbel een centrale rol, en doop en avondmaal worden bediend. Samenkomen rond Woord en sacramenten is op een dieper niveau gereleerd aan het samenkomen rond Christus.
- c. De kerngemeente wil op lange termijn blijven functioneren, niet bijvoorbeeld slechts enkele maanden. Kerngemeente-zijn is niet bedoeld als een project met een einddatum, al kan een initiatief natuurlijk wel stoppen als het niet meer gaat.
- d. In de tien essenties klinkt de viervoudige verbinding door (paragraaf 3.3.3) die essentieel is voor het kerk-zijn: verbinding met God, met de wereld, met elkaar als gemeenschap en met de kerk als groter geheel. Verbinding met de wereld is diaconaal en missionair. Het eerste contact met wereld is in de eigen context, maar daar eindigt het natuurlijk niet.
- e. Over het genoemde aantal volwassenen (tien) kan discussie zijn, maar dat geldt voor elk aantal. Een tental sluit losjes aan bij de joodse traditie van de 'minjan' en het lijkt praktisch een redelijk uitgangspunt te zijn. Een minjan is een groep van ten minste tien volwassen joodse mannen; dat aantal is nodig voor een joodse gebedsdienst. Bij deze ecclesiologische essentie gaat het om volwassen mannen én vrouwen.
- f. Dat men zelf verantwoordelijkheid wil en kan dragen voor een goed beheer van de financiën sluit niet uit dat financiële steun ontvangen wordt van anderen. Mocht die steun echter stoppen, dan neemt de kerkplek zelf de verantwoordelijkheid om tot een sluitende begroting te komen, bijvoorbeeld door vermindering van de kosten. Degene die in de kernraad financieel verantwoordelijk is, krijgt het ambt van ouderling-kerkrentmeester.
- g. Er is helderheid nodig over wie de leiding heeft en verantwoordelijk is. Deze leiding berust bij een zogenoemde 'kernraad'. Er wordt vanuit de presbyteriaal-synodale kerkvisie gekozen voor meervoudig leiderschap; het mag niet zo zijn dat één persoon eindverantwoordelijk is of de baas is. Gezien wat gebruikelijk is in het maatschappelijk verkeer (bij stichtingen: voorzitter, secretaris en penningmeester) bestaat deze raad uit ten minste drie personen. Om de verbondenheid met de Protestantse Kerk te borgen moeten minstens drie mensen binnen de kernraad belijdend lid zijn en ambtsdrager van de Protestantse Kerk. Meer over lidmaatschap in hoofdstuk 5. In de kernraad moeten in ieder geval een ouderling, een diaken en een ouderling-kerkrentmeester benoemd worden. Er kunnen desgewenst meer mensen (al dan niet als ambtsdrager) deel zijn van een kernraad.
- h. Omdat Woord en sacramenten ecclesiologische essenties zijn, is er binnen de gemeenschap iemand nodig die deze kan bedienen. Dat kan nu zowel een predikant als een ouderling of diaken zijn (conform ordinantie 2-6-1). Als het een predikant is, dan zijn er naast de predikant nog drie ambtsdragers nodig om te kunnen voldoen aan de eis dat er in ieder geval een ouderling, een diaken en een ouderling-kerkrentmeester moet zijn. Meer hierover in hoofdstuk 6.
- i. Bij kerngemeenten kan het gaan om kleine groepen, de basis van zelfstandig gemeente-zijn is teruggebracht tot een minimum. Juist in zo'n situatie zijn relaties met een breder netwerk en de bredere kerk belangrijk. Vanuit dat netwerk kunnen gemeenten elkaar aanvullen, aanscherpen en versterken. Deze verbinding krijgt praktisch gezien in ieder geval vorm op de volgende drie manieren. Allereerst is een vereiste dat kerngemeenten zich inspannen om te komen tot goede relaties met (protestantse) gemeenten in de omgeving, bijvoorbeeld in een stedelijk verband of in een ring van gemeenten. Ten tweede wordt gewerkt aan relaties via een landelijke leergemeenschap van kerngemeenten. En tot slot zijn kerngemeenten verbonden met een classis; ze hoeven niet te participeren in de classicale vergadering, maar de classis en de classispredikant spelen wel een belangrijke rol in de verbinding tussen kerngemeenten en de kerk. Meer hierover in hoofdstuk 4.
- j. Een kerngemeente voegt zich qua toezicht en kerkelijke rechtspraak naar de bestaande kerkelijke structuren. Meer hierover in hoofdstuk 4.

Het verhaal van Rob Boersma

Rob Boersma (41) is betrokken bij de International Christian Fellowship in Gouda, een pioniersplek waar mensen uit allerlei culturen elkaar ontmoeten. Centraal op deze pioniersplek staat samen de verscheidenheid ontdekken die God aan mensen geeft.

De vrouw van Rob, Yessica, hielp hem om meer van het christelijk geloof te ontdekken: "Met haar steun ging ik bidden en erkende Jezus als mijn Redder." Yessica vroeg Rob mee naar de International Christian Fellowship (ICF). Hij voelt zich daar nu thuis en bezoekt vaak de diensten. De ontmoeting met mensen uit andere culturen vindt hij enorm verrijkend.

VERSCHILLENDE TALEN

Wat Rob enorm aanspreekt, is de preek in twee talen en het zingen van liederen in verschillende talen. En hij ziet dat mensen van buiten Nederland aansluiting vinden bij ICF: "Ik kan me voorstellen dat een immigrant makkelijker aansluiting vindt bij deze gemeenschap

dan bij een voornamelijk Nederlandse kerk." Ook helpt ICF nieuwe medelanders om hun weg te vinden in de samenleving. Rob is daar enthousiast over: "God zorgt voor zijn kinderen, waar ze ook zijn."

"We ervaren Gods liefde en heil eigenlijk door alles wat God doet in ons leven."

ICF organiseert veel activiteiten, zoals community groups. "Door deze groepen krijg ik de kans om mijn geloof te verdiepen en persoonlijke relaties met anderen te versterken", vertelt Rob. "Yessica en ik voelen ons gezegend deel te zijn van de ICF-gemeenschap. We ervaren Gods liefde en heil door de manier waarop gebeden verhoord worden, door mensen die we tegenkomen en door het werk dat we mogen doen. Eigenlijk door alles wat God doet in ons leven."

www.icf-gouda.com

4. Een passende plek binnen de kerk

Welke plek krijgen kerngemeenten in de organisatiestructuur van de kerk? En welke rol spelen ze in de classes en de synode? Hoe waarborgen we voldoende kwaliteit, veiligheid en integriteit bij deze kerngemeenten? In dit hoofdstuk wordt stilgestaan bij het bestuur, het beheer en de organisatie van kerngemeenten.

Hoewel veel nieuwe kerkplekken niet enthousiast worden van regels, is het onvermijdelijk dat ze er zijn. Want zodra een doorontwikkelde nieuwe kerkplek zelfstandig activiteiten wil realiseren, komen er vereisten om de hoek kijken.

We geven een kleine schets. Dat begint al als vanuit een kerngemeente inkopen voor een maaltijd gedaan worden, want dan is een pinpas handig om te voorkomen dat iemand continu grote bedragen moet voorschieten. Voor een pinpas is een bankrekening nodig. En voor het openen van een zakelijke rekening is een rechtspersoonlijkheid nodig. Hetzelfde geldt bij het aangaan van een huurovereenkomst voor een locatie; ook dan is het nuttig dat er een rechtspersoonlijkheid is. Anders moet iemand persoonlijk instaan voor de afgesloten overeenkomst, veel mensen zien dat niet zitten. Bij het in dienst nemen van een betaalde medewerker geldt des te meer dat er organisatorische stevigheid nodig is om de verantwoordelijkheden van een werkgever te kunnen dragen.

Als er uitgaven zijn, voor boodschappen en voor huur bijvoorbeeld, zijn er ook inkomsten nodig. Bij kerngemeenten zullen dat vaak giften van de betrokkenen zijn. Als de wens is dat die giften fiscaal aftrekbaar zijn, dan krijgen deze kerngemeenten te maken met de eisen die verbonden zijn aan een ANBI-status. Zo'n ANBI-status stelt eisen aan het bestuur, aan de organisatie en aan het beheer van de financiën.

“Kerk-zijn in Nederland is nauwelijks vorm te geven zonder regels en organisatie.”

Als een kerngemeente zelfstandig wil functioneren, blijkt dat zelfs bij een bescheiden aantal activiteiten er al allerlei wettelijke eisen en verwachtingen vanuit de samenleving zijn. Zo werkt het nu eenmaal in onze

maatschappij. Kerk-zijn in Nederland, zeker als dat wat grotere vormen krijgt, is nauwelijks vorm te geven zonder regels en organisatie.

4.1 KWALITEIT, VEILIGHEID EN INTEGRITEIT

Los van maatschappelijke verwachtingen en wettelijke eisen hecht de Protestantse Kerk er zelf ook aan dat verschillende zaken goed georganiseerd zijn. Want als er op het vlak van kwaliteit, veiligheid en integriteit zaken fout gaan bij kerngemeenten, dan raakt dat niet alleen de kerngemeente waar het zich afspeelt, maar ook de kerk als geheel. Vormen van toezicht en opzicht zijn daarom nodig. Dat is belangrijk vanwege eventuele reputatieschade voor de kerk, en vooral ook vanwege de waarden die horen bij het christelijk samenleven. Juist als kerk weten we hoe feilbaar mensen zijn. Daarom is het belangrijk goede afspraken te maken over wat er gebeurt als er iets misgaat.

Als het gaat over toezicht, regels en beheer, dan is dat niet omdat deze een doel in zichzelf vormen maar omdat ze - als het goed is - dienstbaar zijn aan de kwaliteit, veiligheid en integriteit van de pioniersplek.

- Als het gaat om de **kwaliteit** denken we onder meer aan de wijze waarop het Woord wordt gebracht. Het vergt kennis en kunde om het evangelie op een evenwichtige manier te verbinden met de context. Als er totaal geen aandacht zou zijn voor opleidingen, dan liggen sektarisme en publicitaire uitgliders op de loer.
- Als het gaat om de **veiligheid** valt te denken aan een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) voor mensen die leiding geven, ook in verband met #metoo-risico's. Daarnaast kan gedacht worden aan het voorkomen van machtsmisbruik en het goed omgaan met de regels rond privacy (AVG).
- Bij **integriteit** gaat het erom dat de leiding van een gemeente persoonlijk gemotiveerd is om conform het evangelie en kerkelijke en andere relevante regels te handelen. Daarbij valt ook te denken aan het horen van betrokkenen voordat belangrijke besluiten worden genomen, en aan transparantie over de afwegingen bij

besluiten. Verder kan het niet zo zijn dat een groepje mensen met familiebanden de gang van zaken in een gemeente bepaalt. Daarnaast is het belangrijk dat de kans op een 'greep in de kas' wordt verminderd, bijvoorbeeld door de financiën te laten controleren.

In de huidige kerkelijke organisatie zijn er veel regels en organen om de kwaliteit, veiligheid en integriteit van gemeenten te waarborgen. De zwaarte hiervan is voor veel nieuwe kerkplekken echter te groot (zie ook paragraaf 1.4).⁵⁰ Niettemin is ook voor nieuwe kerkplekken enige regelgeving nodig en nuttig, maar dan zonder de organisatie al te zeer op te tuigen. De uitdaging is om een lichter regime voor deze kerkplekken te realiseren, waarbij wel aan essentiële uitgangspunten van 'goed bestuur' (*governance*) wordt voldaan.

4.2 KERK-ZIJN OP GELIJKE VOET

De meeste pioniersplekken starten als een commissie van een kerkenraad. In de praktijk werkt zo'n commissie in de eerste jaren vaak goed, maar als er een geloofsgemeenschap van enige omvang is gegroeid, verandert de behoefte en dynamiek. Of er een goede relatie is tussen de nieuwe kerkplek en de bestaande gemeente heeft veel te maken met de vraag of mensen persoonlijk goed met elkaar kunnen opschieten en met het klimaat waarin de samenwerking vorm krijgt (zie hoofdstuk 7). Tegelijk spelen ook juridische factoren en formele verantwoordelijkheden een rol in de onderlinge relaties.

Uit het onderzoek onder nieuwe kerkplekken blijkt dat 64% van de respondenten een gelijkwaardige kerkordelijke status voor volwassen nieuwe kerkplekken nodig vindt (en 17% vindt dat niet nodig).⁵¹ De noodzaak van zelfstandigheid is in de literatuur rond kerkplanting ook

op verschillende wijzen onderbouwd:

- Zo geeft eigen rechtspersoonlijkheid stevigheid aan een kerngemeente. Rechtspersoonlijkheid zorgt ervoor dat bij meningsverschillen of na een wisseling van ambtsdragers in de 'moedergemeente' niet zomaar de stekker uit een initiatief getrokken kan worden.⁵²
- Daarnaast kan een machtsverschil (de een beslist over de ander) een gelijkwaardig gesprek in de weg staan: het feit dat één beslist kan angst oproepen en minderwaardigheidsgevoelens, zelfs als daar geen directe aanleiding toe is.
- Dergelijke machtsverschillen gaan ook in tegen het protestantse principe dat de ene gemeente niet heerst over de andere.⁵³
- Tot slot laat de zendingsgeschiedenis zien dat machtsverschillen een sta-in-de-weg zijn voor de groei van nieuwe gemeenten, en voor een goede ontwikkeling van het leiderschap en een eigen spiritualiteit bij nieuwe gemeenten.⁵⁴

Niet alleen nieuwe kerkplekken hebben behoefte aan een eigen kerkordelijke status en een zekere zelfstandigheid. Ook voor een bestaande gemeente kan het ongemakkelijk zijn om verantwoordelijkheid te blijven dragen voor een kerkplek die volwassen is en een zekere omvang heeft gekregen. Want vaak is het voor een geloofsgemeenschap te veel gevraagd om zich zowel te bezinnen op het eigen functioneren als op het functioneren van een geloofsgemeenschap met andere mensen in een totaal andere situatie.

4.3 PLAATS IN DE ORGANISATIESTRUCTUUR

In het onderzoek zijn vier scenario's geschetst rond de vraag hoe kan worden omgegaan met bestaande organisatiestructuren. We zetten de vier scenario's (en de resultaten) uit het onderzoek kort op een rij:

---

50) Dit is ook hét thema van de nota *Kerk 2025*, die opent met: 'Toen Jezus ooit zijn leerlingen twee aan twee uitzond, gaf Hij hen de opdracht geen overvullige ballast mee te nemen. [...] Onderweg hebben we verworvenheden opgedaan. Die maakten onze manier om de weg van Jezus te gaan, en op die weg hebben we veel van Gods goedheid ervaren. Tegelijk is onze gang zwaar geworden. [...] Hoe kunnen we komen tot de lichtere gang waarmee Jezus ooit zijn leerlingen uitzond?'

51) *Over speelruimte en spanning*, p. 36.

52) *Mission shaped church*, p. 123.

53) Vergelijk artikel VI van de kerkorde: 'Opdat niet het ene ambt over het andere, de ene ambtsdrager over de andere, noch de ene gemeente over de andere heerse (...) is de leiding in de kerk toevertrouwd aan ambtelijke vergaderingen.'

54) Het *three-self* principe uit de negentiende eeuw van Venn en Anderson komt hieruit voort: het zou gezonder zijn als nieuwe kerken *self-governing*, *self-propagating* en *self-supporting* zouden worden. Zie *Church planting in the secular west* (2016) van Stefan Paas, pp. 32, 35. En *Als een kerk opnieuw begint*, pp. 65-83. Zie ook *Church for every context*, pp. 405-408.

Scenario	Omschrijving	Percentage
Inbedding	Nieuwe kerkplekken passen zich aan de bestaande organisatie aan en/of vallen onder een bestaande gemeente.	1%
Aanpassing	We passen enkele wezenlijke zaken in de huidige organisatie aan zodat nieuwe kerkplekken daar beter in passen.	31%
Orde	Nieuwe kerkplekken krijgen veel ruimte binnen een soort 'orde' onder ambtelijk toezicht.	49%
Beweging	Nieuwe kerkplekken krijgen nauwelijks kaders en ze opereren min of meer los van de bestaande organisatie.	16%

Wat opvalt is dat de keuze voor 'inbedding' zo gering is dat dit geen reële optie is: er is geen draagvlak om nieuwe kerkplekken op dezelfde manier als reguliere gemeenten een plek te geven binnen de Protestantse Kerk. Nieuwe kerkplekken lijken daarentegen wel behoefte te hebben aan een 'eigen ruimte' om in te functioneren, daarom kiest de grootste groep (49%) voor een 'orde'. Bij een nadere analyse van de antwoorden op deze vraag blijkt dat het hierbij niet uitmaakt of mensen vooral bij een nieuwe kerkplek of bij een bestaande gemeente actief zijn. Wel is opvallend dat jongere mensen vaker kiezen voor het scenario 'Orde' terwijl ouderen vaker voor het scenario 'Aanpassing' kiezen.⁵⁵

Na het onderzoek is doorgesproken over de manieren waarop de verbinding tussen bestaande gemeenten en kerngemeenten vorm kan krijgen. Die verbinding kan in ieder geval op drie niveaus gerealiseerd worden:

- Bij verbinding op het **lokale niveau** gaat het om goede relaties met de 'moedergemeente' en/of met andere gemeenten in de directe omgeving.
- Bij verbinding op het **regionale niveau** gaat het om goede relaties met de iets wijdere omgeving, vooral via de ringen van gemeenten en/of via de classes. Ook de werkgemeenschap van predikanten kan hierbij een rol spelen.
- Bij verbinding op het **landelijke niveau** kan het gaan om verbinding met de synode en/of met andere kerngemeenten binnen een nieuw landelijk verband.

Als zo gekeken wordt naar de verbinding van kerngemeenten met de Protestantse Kerk, dan kunnen drie niveaus (lokaal, regionaal, landelijk) en zeven contactpunten (moedergemeente, nabije gemeenten,

ringen, classes, werkgemeenschap, synode en een nieuw landelijk verband) onderscheiden worden.

Uit het praktijkonderzoek onder nieuwe kerkplekken en de betrokken gemeenten blijkt dat er voor verbinding op regionaal niveau relatief het minste animo is. Wel is er een sterke behoefte dat de stem van nieuwe kerkplekken op nationaal niveau, in de synode, gehoord wordt (dat vindt 75% van de respondenten belangrijk).⁵⁶

Tijdens de mini-seminars in september 2018 werd door de deelnemers sterk ingezet op zoveel mogelijk verbinding van nieuwe kerkplekken. Ondanks aanpassingen op dit punt in de conceptnota, kwam dit geluid terug tijdens de gespreksronde door het land. De zorg bleef dat een eigen verband van nieuwe kerkplekken teveel zou leiden tot 'een kerkje in de kerk', met als gevolg te weinig verbinding tussen nieuwe en bestaande kerkplekken. Het verlangen is dat reguliere gemeenten en kerngemeenten op alle niveau's van elkaar blijven leren. Dat verlangen moet gehonoreerd worden, zonder dat kerngemeenten daarbij vastlopen in de bestaande structuur en cultuur van de kerk.

4.4 PRAKTISCHE HANDELINGSPERSPECTIEVEN

Vanuit de nieuwe kerkplekken is er een sterke roep om een eigen verband. Hoe kan met dit gegeven worden omgegaan, zonder dat het 'een kerkje in de kerk' wordt én zonder dat het een extra verband wordt bovenop alle verbanden die er al zijn? En welke uitwerking kan

55) *Over speelruimte en spanning*, p. 23.

56) *Over speelruimte en spanning*, pp. 24, 36.

dit in de kerkorde krijgen? In deze paragraaf zetten we verschillende opties op een rij, inclusief enkele voor- en nadelen.

Als we geen bijzondere voorzieningen treffen, worden de kerngemeenten geacht mee te doen binnen de reguliere kaders voor gemeenten. Dat omvat onder meer participatie in de ring en werkgemeenschap, meestemmen over afgevaardigden naar de classis, daar eventueel kandidaten voor noemen en meer. Uit het onderzoek is gebleken dat er onder nieuwe kerkplekken voor deze optie weinig draagvlak is. Het gewenste eigen verband van kerngemeenten zou dit dus deels moeten vervangen.

Als we vervolgens kijken hoe een eigen verband vorm kan krijgen, en dat in relatie proberen te brengen met bekende kerkordelijke vormen, dan kan gedacht worden aan drie vormen:

- een ring van bijzondere aard (zoals voor de Waalse gemeenten, ordinantie 4-20)
- een nieuw te vormen bijzondere classis (niet territoriaal)
- een eigen synode voor kerngemeenten (zoals de evangelisch-lutherse synode).

Elk van deze vormen heeft zijn eigen karakteristieke elementen, die min of meer passen. Zo is een ring gericht op ontmoeting, zonder een bestuurlijke functie. Indien het verband van kerngemeenten ook behoefte heeft aan een bestuurlijke functie (zoals considereren, het nemen van besluiten en toezicht op het functioneren van de kerngemeenten), dan lijkt de vorm van een bijzondere classis beter passend. Dat zou wel wezenlijke aanpassingen in de kerkorde vergen. En door het verband van kerngemeenten een 'synode' te noemen maken we duidelijk dat we kerngemeenten belangrijk vinden voor onze kerk. Een synode kan zowel ontmoeting faciliteren als een bestuurlijke functie hebben.

Na de voors en tegens van deze opties te hebben afgewogen, is de conclusie dat deze alle drie behoorlijke aanpassingen in de kerkorde vergen en soms maar beperkt geschikt zijn voor het doel dat beoogd wordt (bestuurlijk te licht of te zwaar). Daarom is ook gekeken naar een andere optie. Bij die optie kunnen nieuwe kerkplekken een plek binnen de kerk krijgen als buitengewone gemeente (zie ook paragraaf 3.1). Nieuwe kerkplekken kunnen dan een kerngemeente worden als een nieuwe kerkplek past binnen de kaders van een synodale regeling bij ordinantie 2-5-2. Als zo een groep kerngemeenten ontstaat, kan in de synodale regeling worden opgenomen dat deze gemeenten samen ook

een verband vormen. Dat verband kan zich richten op ontmoeting en onderling leren. In feite krijgt zo een leergemeenschap vorm, zonder bestuurlijke taken. In de synodale regeling voor kerngemeenten kan ook worden bepaald hoe het toezicht vorm krijgt.

BUITENGEWONE GEMEENTEN

Ordinantie 2-5-2 biedt ruimte om een gemeenschap van christenen als een buitengewone gemeente op te nemen in de kerk. Tot nu toe is dit artikel een enkele keer gebruikt voor individuele gemeenten, zoals de Urdu-gemeente. Daarbij is per gemeente vastgesteld welke uitzonderingen op de regels in de kerkorde zijn toegestaan. Ditzelfde artikel kan, na toestemming van de synode, gebruikt worden om te besluiten dat nieuwe kerkplekken als buitengewone gemeente kunnen worden opgenomen, mits deze voldoen aan bepaalde criteria (in plaats van per geval te besluiten aan welke criteria voldaan moet worden).

De generale synode heeft op dezelfde manier in april 2014 besloten dat ordinantie 2-6-1 (toen nog ordinantie 2-18) mocht worden toegepast op alle pioniersplekken. Ook nu kan de synode besluiten dat nieuwe kerkplekken die voldoen aan vastgestelde criteria in de kerk kunnen worden opgenomen als buitengewone gemeente.

Bij de criteria kunnen de tien ecclesiologische essenties uit paragraaf 3.4 als uitgangspunt dienen. Elke aanvraag dient daarop getoetst te worden. Aanvragen die aan deze specifieke criteria voldoen noemen we dan 'kerngemeenten', omdat ze zich richten op de kern van het gemeente-zijn. De voorbereiding en uitvoering kan door de synode worden gedelegeerd aan de dienstenorganisatie. Aan het moderamen van de synode kan de bevoegdheid worden gedelegeerd om nieuwe kerngemeenten toe te laten. Vanwege de vrij hoge vergaderfrequentie van het moderamen is het dan mogelijk om vlot tot besluitvorming te komen over nieuwe kerngemeenten. Het moderamen rapporteert hierover aan de generale synode in de eerstvolgende vergadering. In de generale synode wordt de opname van een nieuwe kerngemeente in de Protestantse Kerk ook gevierd.

Deze benadering - waarbij kerngemeenten een eigen leergemeenschap krijgen en waarbij gezocht wordt naar lichtere vormen van verbinding met bestaande gemeenten - geeft de mogelijkheid om de zaken enigszins flexibel vorm te geven. Dat is belangrijk zolang we nog niet precies weten welke organisatorische zaken nodig zijn voor kerngemeenten. Het is wijs daarmee eerst een aantal jaren ervaring op te doen. Als nu besloten zou worden tot aanpassingen in de kerkorde (met bijbehorende consideraties) zou veel meer tijd gemoeid zijn met aanpassingen naar aanleiding van praktijkervaringen. Het is dan wel wijs om, als de nodige ervaring is opgedaan, alsnog een regeling in de kerkorde te realiseren.

Een ander voordeel van deze benadering is dat eind 2019 deze regeling al actief kan zijn, terwijl bij de andere opties - vanwege aanpassingen in de kerkorde - eerst consideraties nodig zijn. Nieuwe kerkplekken die nu klem zitten, kunnen daardoor binnen een redelijke termijn tegemoet gekomen worden.

4.5 VOORSTELLEN AAN DE SYNODE

De Protestantse Kerk hecht aan de verbinding tussen gemeenten, nieuw en bestaand. Dat past bij de presbyteriaal-synodale kerkvisie van de Protestantse Kerk (zie paragraaf 3.3.1). Juist als het gaat om kleine geloofsgemeenschappen is het belangrijk dat ze verbonden zijn met een breder netwerk. Dat geeft steun en stabiliteit. Tegelijk laat het onderzoek zien dat het niet realistisch is om van kerngemeenten te vragen op reguliere wijze mee te doen aan alle overleggen op lokaal, regionaal en landelijk niveau.

“Juist als het gaat om kleine geloofsgemeenschappen is het belangrijk dat ze verbonden zijn met een breder netwerk.”

4.5.1 Verbinding met de kerk

Het voorstel is dat van kerngemeenten wordt verwacht dat ze werken aan relaties met gemeenten in de directe omgeving. Omdat op lokaal niveau de organisatie van (de contacten tussen) gemeenten uiteenloopt, kan niet voorgeschreven worden hoe dat vorm moet krijgen. In sommige gevallen is regelmatig contact met de ‘moedergemeente’ en enkele andere gemeenten in de buurt het meest relevant. De verbinding met andere gemeenten kan ook vorm krijgen door participatie in de ring of via een stedelijk verband.

Op landelijk niveau wordt van kerngemeenten verwacht dat ze minstens eenmaal per jaar participeren in de leergemeenschap van kerngemeenten. Deze leergemeenschap heeft ontmoeting en onderling leren als doel. De permanente educatie voor pastors, kerkelijk werkers en predikanten actief bij kerngemeenten, wordt (deels) ook verbonden met deze leergemeenschap. Ontmoeting en onderling leren vormen het doel. De dienstenorganisatie kan dit ondersteunen.

Vanuit de leergemeenschap van kerngemeenten kunnen twee mensen afgevaardigd worden naar de synode, als adviseur. Ook hiervoor is geen aanpassing van de kerkorde nodig. Zo kan de verbinding met de synode van de Protestantse Kerk vorm en inhoud krijgen.

Van kerngemeenten wordt niet verwacht dat zij participeren in de classicale vergadering. Ze mogen dat wel, als ze dat willen. De classispredikant is de aangewezen persoon om verbinding tot stand te brengen waar dat niet vanzelf gebeurt. Hij of zij onderhoudt namelijk het contact met reguliere gemeenten en met kerngemeenten in de classis.

Kerngemeenten vallen onder de classicale colleges voor visitatie, opzicht, toezicht, de behandeling van bezwaren en geschillen. Daarbij moet nog wel onderzocht worden op welke punten de eigenheid van kerngemeenten wellicht om aangepaste regelingen vraagt. De generale colleges zullen ook een belangrijke rol spelen bij het ontwikkelen en uitproberen van een (aangepaste) praktijk rond kerngemeenten. Op die manier wordt voorkomen dat elk classicaal college zelf het wiel moet uitvinden met betrekking tot de behandeling van kerngemeenten.

Wat betreft de bestuurlijke verbinding van kerngemeenten met de Protestantse Kerk ontstaat zo een wat hybride situatie, waarin kerngemeenten als buitengewone gemeenten worden opgenomen in de kerk. Als zodanig verbinden zij zich met reguliere gemeenten in de eigen omgeving en met andere kerngemeenten in een landelijke leergemeenschap. Visitatie, opzicht, toezicht en de behandeling van bezwaren en geschillen worden primair belegd bij de classes, met waar nodig aangepaste regelingen. Daarbij spelen de generale colleges en het moderamen van de synode waar nodig ook een rol. In de Generale Synode wordt de stem van kerngemeenten vertolkt door twee adviseurs die daarvoor worden benoemd vanuit de landelijke leergemeenschap van kerngemeenten.

4.5.2 Financiële bijdrage

Bij een zelfstandige plek in de kerk hoort ook dat nagedacht gaat worden over de financiële bijdrage die kerngemeenten kunnen leveren aan het geheel van de kerk. Onderdeel uitmaken van de Protestantse Kerk betekent in beginsel ook dat er financieel aan bijgedragen wordt. Onderzoek laat zien dat daar onder nieuwe kerkplekken wel enig draagvlak voor is. Er moet onderzocht worden op welke wijze dit vorm kan krijgen.

4.5.3 Flexibele regelgeving

De kerkordelijke basis onder dit voorstel is een generieke toepassing van ordinantie 2-5-2 op kerngemeenten. En uitgewerkte synodale regeling hiervoor wordt in november 2019 aan de synode voorgelegd. Deze benadering geeft onze kerk de mogelijkheid om - zolang we nog weinig ervaringskennis hebben - de regelgeving flexibel vorm te geven. Dat geeft ruimte om te leren. Een steviger regeling in de kerkorde kan dan volgen na een periode van ervaringen opdoen. Daarbij wordt gedacht aan een periode van vijf jaar.

In deze experimentele fase worden de ontwikkeling van kerngemeenten en hun ervaring met het gemeente zijn binnen de Protestantse Kerk gevolgd door de classis en de landelijke kerk. Hiervoor schrijft de kerngemeente jaarlijks een kort verslag, ongeveer zoals de meeste van hen dat al gewend waren als pioniersplek.

Door deze benadering kan zonder wijzigingen in de kerkorde eerst een aantal jaren geëxperimenteerd worden met welke kaders/regels goed werken voor deze kerngemeenten en welke zaken wellicht over het hoofd zijn gezien. Als dat zich wat heeft uitgekristalliseerd, kan alsnog tot wijzigingen in de kerkorde besloten worden.

4.5.4 Aanvullende aanwijzingen

De tien essenties uit hoofdstuk 3 geven een minimum voor kerk-zijn. Er zijn situaties denkbaar waarbij er méér nodig om de kwaliteit, veiligheid en integriteit te waarborgen, bijvoorbeeld als een kerngemeente in complexe omstandigheden actief is, als een kerngemeente veel betrokkenen heeft of veel bezittingen beheert. Om ook in die gevallen de kwaliteit, veiligheid en integriteit te waarborgen, is het voorstel dat het moderamen waar nodig aanvullende eisen kan stellen aan kerngemeenten. Het is belangrijk dat de *governance* van kerngemeenten in balans is met de verantwoordelijkheid die men draagt.

4.5.5 Stabiel functioneren

Het voorstel is dat voordat een nieuwe kerkplek daadwerkelijk kerngemeente kan worden, dat deze nieuwe kerkplek al enige tijd heeft laten zien stabiel te kunnen functioneren als een christelijke geloofsgemeenschap in verbinding met de Protestantse Kerk. Tegelijk is deze regeling niet bedoeld voor initiatieven die al decennia bestaan en/of nauwelijks een missionair karakter hebben. Het voorstel is daarom dat een nieuwe kerkplek vóór opnemings als buitengewone gemeente in de Protestantse Kerk minimaal 5 jaar goed moet hebben gefunctioneerd, met een sterk missionair karakter. Nieuwe kerkplekken die ouder zijn dan circa 15 jaar komen in beginsel niet in aanmerking voor het worden van een kerngemeente. Op deze wijze wordt voorkomen dat de synodale regeling voor kerngemeenten gebruikt wordt door initiatieven waarvoor deze niet bedoeld is.

VOORSTELLEN ROND DE PLEK VAN KERNGEMEENTEN IN DE KERK

- De generale synode delegeert aan het moderamen van de synode de bevoegdheid om nieuwe kerkplekken als kerngemeenten op te nemen in de kerk, mits een nieuwe kerkplek past binnen het kader van de synodale regeling bij ordinantie 2-5-2. De dienstenorganisatie adviseert bij elke aanvraag en de betrokken classis en betrokken gemeenten worden gehoord voordat een besluit over een aanvraag genomen wordt. Het moderamen informeert de generale synode over het genomen besluit.
- De synodale regeling wordt vastgesteld tijdens de synode in november 2019. Dit kader wordt uitgewerkt op basis van deze nota en de bespreking ter synode in april 2019.
- Vanuit onze presbyteriaal-synodale kerkvisie is bij kerngemeenten een vereiste vooraf en een aandachtspunt na aanvang dat deze werken aan goede relaties met gemeenten in de directe omgeving. Er is ruimte om dit op verschillende wijzen vorm te geven.
- Ten bate van de onderlinge verbinding en het onderling leren op landelijk niveau participeren kerngemeenten minstens eenmaal per jaar in een landelijk verband van kerngemeenten. De dienstenorganisatie ondersteunt dit verband.

- Voor het waarborgen van de kwaliteit, de veiligheid en de integriteit, worden visitatie, opzicht, toezicht en de behandeling van bezwaren en geschillen primair belegd bij de classes, waar nodig met aangepaste regelingen voor kerngemeenten.
- Er wordt onderzocht op welke wijze kerngemeenten een financiële bijdrage kunnen leveren aan het geheel van de Protestantse Kerk.
- De te ontwikkelen regeling maakt het mogelijk om aanvullende eisen te stellen aan een kerngemeente, als dat op grond van het aantal betrokkenen, het beheerde bezit, de complexiteit van de organisatie of van de context noodzakelijk wordt geacht.
- Voor opneming als buitengewone gemeente moet in beginsel sprake zijn van een nieuwe kerkplek met een missionair karakter, die reeds bestaat gedurende een periode tussen circa 5 en 15 jaar.

In de praktijk bij De Haven

De Haven, een pioniersplek in de wijk Kanaleneiland in Utrecht, wil kerk zijn voor en met de wijk. Kenmerkend is de familiesfeer. Mensen uit de wijk komen naar De Haven omdat ze zich er thuis voelen en gezien worden. Tijdens samenkomsten gaat de Bijbel open en is er ruimte voor gesprek, creatieve werkvormen en gebed.

De afgelopen jaren vond De Haven vormen die aansluiten bij de wijk, zoals bidden met kaarsjes, de zegen in een kring met de hand op elkaars rechterschouder, en creatieve verwerkingen rond de Bijbel.

“Het is onze uitdaging om een relatie te leggen tussen Bijbel en geloof, en de mensen in de wijk. En het mooie is dat dat lukt!”

Wilma Wolswinkel is lid van het visieteam van De Haven en vertelt: “Het is onze uitdaging om een relatie te leggen tussen Bijbel en geloof, en het leven van de mensen in de wijk. En het mooie is dat dat lukt! Dat is een verrijking voor iedereen, of de Bijbel nu nieuw voor je is of je ermee bent opgegroeid.”

ERKENNING

De huidige kerkelijke structuur zorgt voor uitdagingen. Wilma: “Pionieren vraagt een enorm commitment. Mensen willen dat commitment wel geven, maar houden zich liefst verre van ballast zoals extra vergaderingen en overlegstructuren. Daarnaast zijn er vragen rond lidmaatschap: wanneer hoor je volgens de regels nu wel of niet bij De Haven? Hoe zit het met de theologische bagage van mensen die voorgaan in de samenkomsten? En hoe vier je doop en avondmaal als je geen ambten hebt?”

Wilma vindt onderling leren belangrijk: “Verschillende soorten kerkplekken hebben elkaar nodig, we leren van elkaar. Een pioniersplek is niet beter dan een reguliere wijkgemeente of andersom. Wel zijn we gelijkwaardig. De kerkorde denkt alleen nog niet vanuit die andere vormen van kerk-zijn.” De Haven is als een van de eerste pioniersplekken begonnen. Wilma: “Wij zitten in de voorhoede, daardoor is nog niet alles helder. Dat is soms frustrerend. Het is belangrijk dat de vragen waar we tegenaan lopen besproken worden.”

www.dehaven-kanaleneiland.nl

5. Verbinding in een netwerksamenleving

Volgens de kerkorde van de Protestantse Kerk is lidmaatschap van fundamenteel belang. Hoewel er inmiddels tienduizenden mensen bij nieuwe kerkplekken betrokken zijn, is er van lidmaatschap in de praktijk nauwelijks sprake. Als er verbinding is, dan krijgt deze meestal op andere manieren vorm. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal welke kaders we kerngemeenten willen meegeven op het vlak van lidmaatschap en onderlinge verbinding. En we kijken naar de vraag of er een minimum aantal leden moet zijn voordat er een nieuwe kerngemeente gevormd kan worden.

In dit hoofdstuk bekijken we lidmaatschap en verbinding vanuit verschillende perspectieven. We beginnen bij de kerkorde en de visienota 'Kerk 2025'. Ook komen bijbels-theologische noties aan bod en kijken we naar ontwikkelingen in onze samenleving. We sluiten af met enkele praktische handelingsperspectieven en een voorstel aan de synode.

5.1 LIDMAATSCHAP IN DE KERKORDE EN DE VISIENOTA

Lidmaatschap speelt in de kerkorde van de Protestantse Kerk een centrale rol. Al in de Romeinse artikelen (de basisbeginselen) van de kerkorde komt lidmaatschap expliciet aan bod. Zo is in artikel III-2 opgenomen:

Tot een gemeente - en daarmee tot de Protestantse Kerk in Nederland - behoren zij van wie de inlijving in de gemeenschap van de Kerk is bekrachtigd door de heilige doop en die als zodanig zijn ingeschreven als lid van de gemeente.

In de kerkorde zijn doop, het onderdeel zijn van de gemeenschap en inschrijving als lid nauw met elkaar verbonden. Ook staat lidmaatschap van een lokale ge-

meente gelijk aan verbinding met de Protestantse Kerk als geheel. Daarnaast staat over lidmaatschap in artikel III-5 het volgende:

De kerk kent doopleden en belijdende leden. Doopleden, belijdende leden, gastleden, de niet-gedoopte kinderen van gemeenteleden alsmede zij die blijken van verbondenheid met de gemeente, worden als zodanig ingeschreven in het register van de gemeente.

Bij een gemeente kunnen mensen op verschillende wijzen betrokken zijn. Er zijn mensen die vanwege hun doop - vaak als kind - dooplid zijn van een gemeente. Ook zijn er mensen die op latere leeftijd, na hun doop, belijdenis van hun geloof afleggen. Daarnaast wordt sinds de wijziging in juni 2018 in de kerkorde ook gesproken over 'vrienden' (ordinantie 2-2-1). Vrienden vormen samen met doopleden, belijdende leden, gastleden en niet-gedoopte kinderen van gemeenteleden de 'gemeenschap van de gemeente'.

In de kerkorde is er ruimte om op verschillende manieren verbonden te zijn met een gemeente. Wel verschillen de rechten en plichten bij deze verschillende vormen van betrokkenheid. Zo kunnen volgens artikel V-5 in de kerkorde alleen belijdende leden worden bevestigd in een ambt. In de kerkorde is ook vastgelegd (ordinantie 3-2-3) dat belijdende leden stemgerechtigd zijn bij de verkiezing van ambtsdragers, terwijl dat bij andere soorten betrokkenen (zoals doopleden) niet per se het geval is.

5.1.1 Lidmaatschap en verbinding in 'Kerk 2025'

Over een breed front zijn kerken zoekende hoe de verbinding met geloofsgemeenschappen in deze tijd kan worden vormgegeven.⁵⁷ We kunnen daar ruwweg twee bewegingen in onderscheiden. Enerzijds zijn er bewegingen die aansluiting zoeken bij meer fluïde

57) Bijvoorbeeld binnen de *Evangelische Kirche in Deutschland*. Zie *Evangelium und Differenz* (2017). EKD-Zentrum für Mission in der Region, pp. 29-33.

patronen van verbinding. Anderzijds zien we bewegingen die daarin niet meegaan, maar zich er juist tegen verzetten.⁵⁸ Cruciaal is de vraag hoe de existentiële verbondenheid van gelovigen met Jezus Christus gemeenschappelijk vormgegeven kan worden.

In de visienota 'Kerk 2025' is lidmaatschap op zich geen groot thema. Wel wordt uitgebreid stilgestaan bij de vraag hoe mensen zich in deze tijd met elkaar verbinden. Daarbij worden individualisering en de opkomst van de netwerksamenleving geschetst als belangrijke ontwikkelingen:

De nadruk op de mens als individu betekent niet dat mensen in een isolement leven. We leven in een netwerksamenleving. In plaats van vaste instituten met vaak hiërarchische verhoudingen nemen mensen deel aan het leven in open en los-vaste verbanden.

Zowel individualisering als de netwerksamenleving zorgen ervoor dat een langdurige verbinding met een instituut voor veel mensen niet vanzelfsprekend is. 'Kerk 2025' zoekt wegen om hieraan tegemoet te komen zonder essentiële elementen van het christelijk samenleven te verliezen:

De uitdaging is om te ontdekken dat binding kan samengaan met de vorming van kerkelijke gemeenschappen die passen bij mensen die in een netwerkcultuur leven. De kerk is eerder ontstaan door 'netwerken' dan door de organisatie vanuit een instituut. Tegelijk moet duidelijk zijn dat de kerk een plaats is waar mensen trouw zijn aan elkaar en elkaar een zorg zijn.⁵⁹

'Kerk 2025' nodigt mensen uit om samen de weg van Jezus te gaan. Die weg gaan betekent onder meer dat mensen met elkaar het leven delen, samen vieren, leren uit het Woord en zorgen voor elkaar. Nadrukkelijk wordt gesteld dat de kerk geen service-instituut is waar professionals een publiek bedienen, maar een gemeenschap van volgelingen van Jezus.⁶⁰

Belangrijk is een 'broeder- en zusterschap dat herkenbaar is voor elkaar en voor anderen'⁶¹. Daarbij is het handhaven van kerkelijke gewoonten, structuren en organisatie geen prioriteit, er moet recht gedaan worden aan de mensen die deel uitmaken van nieuwe kerkplekken.⁶²

5.2 BIJBELS-THEOLOGISCHE LIJNEN ROND LIDMAATSCHAP EN VERBINDING

Het zal geen verrassing zijn dat het woord 'lidmaatschap' in de Bijbel niet voorkomt. Lidmaatschap is een concept dat vooral hoort bij onze huidige samenleving, waarin verenigingen en andere duurzame verbanden lang de toon hebben gezet. In de Bijbel zien we wel zaken die hieraan raken. Hoe was bijvoorbeeld het volk Israël met elkaar en met God verbonden? In het Oude Testament speelt de besnijdenis een belangrijke rol. Abraham krijgt de opdracht zijn zoon en nageslacht te (laten) besnijden, als een teken van het verbond tussen God en zijn volk (Genesis 17:9-14).⁶³ Dat gaat zover dat mannen die niet besneden zijn uit de gemeenschap gestoten moeten worden. Het is lastig om vanuit de besnijdenis lijnen door te trekken, omdat besnijdenis en etniciteit op elkaar betrokken worden: door de besnijdenis hoor je bij het Joodse volk. Toch kunnen er bij de besnijdenis vragen gesteld worden die ook voor hier en nu relevant zijn: vragen rond identiteit (wat maakt dat je bent wie je bent?) en gemeenschap (wie hoort erbij en wat maakt een gemeenschap tot een gemeenschap?).

5.2.1 Verbinding in het Nieuwe Testament

In het Nieuwe Testament kantelt het beeld, want de verbinding met Jezus Christus gaat over allerlei grenzen heen, ook over die van volk en etniciteit (Galaten 3:28). Door geloof dat zichtbaar wordt in de doop kan iedereen (slaaf of meester, Jood of Griek, man of vrouw) deel van de gemeente worden. Overigens verloopt deze kanteling niet zonder strubbelingen, zie bijvoorbeeld Handelingen 10 en 15.

58) Zie voor een overzicht: S. Stoppels, *Oefenruimte: Gemeente en parochie als gemeenschap van leerlingen* (2013), hoofdstuk 2.

59) *Kerk 2025*, p. 7.

60) *Kerk 2025*, p. 13.

61) *Kerk 2025*, p. 8.

62) *Kerk 2025*, p. 9.

63) Overigens kwam besnijdenis ook bij andere volken voor in die tijd. Zie 'Beschneidung' in *Religion in Geschichte und Gegenwart* (4e ed., 1998), Bd. 1, pp. 1354-1355.

Het Nieuwe Testament lijkt nauwelijks geïnteresseerd te zijn in de organisatie van de gemeente. Het accent ligt op de bekering van mensen en hoe zij hun leven daarna leven. Dat is in de 'pioniersfase' van de vroege kerk begrijpelijk. Daarbij komt dat in culturen waar het 'wij' voorop staat de opname van gelovigen in een geloofsgemeenschap een zekere vanzelfsprekendheid kent. Misschien is het daarom dat het Nieuwe Testament er weinig over zegt. Het Nieuwe Testament kent echter geen geloof zonder gemeente of gemeenschap. De doop is een belangrijke stap om deel te worden van de gemeente, maar over een eventuele registratie van de doop weten we niets.

Kun je als christen geloven zonder een wezenlijke verbinding met anderen? Kan een christen in zijn eentje Jezus navolgen? We denken van niet. Verbondenheid met Jezus betekent verbondenheid met andere gelovigen. Richtinggevend is onder andere een woord van Jezus uit Johannes 13:34-35. In de emotionele setting van de laatste sedermaaltijd geeft Jezus zijn leerlingen een nieuw gebod waarin het gaat om de onderlinge gemeenschap. Hij zegt tegen zijn leerlingen:

Heb elkaar lief. Zoals ik jullie heb liefgehad, zo moeten jullie elkaar liefhebben. Aan jullie liefde voor elkaar zal iedereen zien dat jullie mijn leerlingen zijn.

Daarnaast gebruikt Paulus in 1 Korintiërs 12:12-13 het beeld van het lichaam als metafoor voor de gemeente. In dit beeld is onderlinge verbondenheid constitutief voor de christelijke gemeente:

Een lichaam is een eenheid die uit vele delen bestaat; ondanks hun veelheid vormen al die delen samen één lichaam. Zo is het ook met het lichaam van Christus. Wij zijn allen gedoopt in één Geest en zijn daardoor één lichaam geworden, wij zijn allen van één Geest doordrenkt, of we nu Joden of Grieken zijn, of we nu slaven of vrije mensen zijn.

Ook in Efeziërs 4:11-16 komt dit beeld terug, waarbij ieder deel van het lichaam naar vermogen dient bij te dragen aan de groei van het lichaam. Daarbij is het

goed om op te merken dat het woord 'lidmaat' terug gaat op het woord 'ledemaat'. Dat duidt op het onderdeel zijn van een lichaam. Het leerling-zijn van Jezus voltrekt zich niet in het isolement van de enkeling, maar in een gemeenschap van leerlingen die elkaar steunen. Geloven is persoonlijk, maar nooit individueel.

"Geloven is persoonlijk, maar nooit individueel."

In het Nieuwe Testament wordt veel belang gehecht aan de onderlinge zorg en verbondenheid in de gemeente. Paulus' metafoor van het lichaam als beeld voor de gemeente moeten we vanuit dit accent begrijpen. Deze metafoor past ook goed bij een samenleving waarin het 'wij' van groter gewicht is dan het 'ik'. Mensen zijn niet primair individuen, maar deel van een gemeenschap. In zo'n samenleving is het vanzelfsprekend dat je meegaat in de beweging van dierbaren of leidinggevend. Zo wordt de gevangenebewaarder in Filippi met al zijn huisgenoten gedoopt (Handelingen 16). In de redding van de gevangenebewaarder ligt ook de redding van zijn huisgenoten besloten. Eerder in het hoofdstuk komt Lydia, een handelsvrouw, tot geloof. Ook zij wordt samen met huisgenoten gedoopt. Op dit punt verschilt de tijd van het Nieuwe Testament van de onze. We 'liften' niet meer mee met elkaars geloof, zeker niet binnen de protestantse traditie.⁶⁴

Stefan Paas zoekt op dit punt naar een zekere correctie: hij pleit voor een meer priesterlijk geloof. Hij refereert daarbij onder meer aan Job, die voor zijn kinderen offert in verband met hun mogelijke zonden (Job 1:4-5). En hij refereert aan de ongelovige man of vrouw die dankzij de gelovige huwelijkspartner aan God toebehoort (1 Korintiërs 7:14).⁶⁵ Paas ziet goede theologische redenen om het element van 'plaatsbekleding' een plek te geven in het missionaire handelen van de kerk. Niet alles hangt af van onze individuele keuzes en beslissingen. Paas ziet geen heil in een geïndividualiseerde spiritualiteit, want persoonlijke godservaringen zijn schaars. En in religieus opzicht zijn we lang niet allemaal even virtuoos. We zullen het meestal moeten hebben van anderen die God voor ons bemiddelen. Dat vraagt om een geloofsgemeenschap.⁶⁶ Gebrek aan

64) In de rooms-katholieke traditie ligt dit anders. Informatief en leerzaam is een artikel van Marcel Sarot: 'Bidt zonder ophouden' in: *Kerk en Theologie*, jrg. 59 (2008), nr. 4, pp. 324-336.

65) S. Paas, *Vreemdelingen en priesters: Christelijke missie in een postchristelijke omgeving* (2015), p. 224 ev.

66) *Vreemdelingen en priesters*, p. 208.

een geloofsgemeenschap betekent volgens Paas in de regel ook een verlies aan godservaringen en een groot risico op 'metafysische eenzaamheid'.⁶⁷

5.2.2 Concentrische gemeentemodellen

Wie hoort wel en wie niet bij een gemeenschap? In de theologische literatuur zijn voor het denken over participatie en lidmaatschap de 'concentrische gemeentemodellen' van belang. Daarbij is Jezus Christus het centrum, en om hem heen verzamelen zich de mensen, al dan niet gelovig. Sommigen komen heel dichtbij en wijden zich toe, anderen staan verder weg, zij hebben misschien meer vragen en aarzelingen; wat ze delen is de oriëntatie op Christus. Onder anderen Gerben Heitink zit op dit spoor.⁶⁸ Hij refereert daarbij aan de tempel:

Rond het heilige is er de voorhof. Daar komt het aan op openheid, gastvrijheid, presentie, er zijn voor anderen, een luisterend oor, een zoekende blik, vol empathie gericht op de ander. Op deze wijze wordt niet langer gedacht in de gebruikelijke termen van binnen-, rand- en buitenkerkelijken, termen die stigmatiserend werken. Ze leggen mensen vast op één bepaalde positie, terwijl het leven van ieder veel beweeglijker is.⁶⁹

Bij het denken in concentrische cirkels ontbreekt een duidelijke grens van de gemeenschap, en deze wordt ook niet nagestreefd. Daardoor roept de tempelmetafoor een andere beleving van de gemeente op dan de metafoor van het lichaam.⁷⁰ De tempelmetafoor biedt meer ruimte en dat sluit aan bij de behoefte van velen in onze samenleving; persoonlijke vrijheid is immers een groot goed.

Het denken in een concentrisch gemeentemodel stimuleert dat elk mens de ruimte krijgt om te groeien in het christelijk geloof, zonder dat door mensen bepaald hoeft te worden of iemand er wel of niet bij hoort, of mensen wel of niet 'gered' zijn. Belangrijker is de vraag in welke richting men beweegt: wel of niet richting Jezus?

Het is in dit verband een intrigerende vraag of Paulus, als hij in onze tijd had geleefd, ook nu de metafoor van het lichaam zou hebben gebruikt. Want ten opzichte van de tijd van het Nieuwe Testament wordt heel anders gedacht over verbinding en individualiteit. Zou dat hebben geleid tot een andere verbeelding van de gemeente van Christus? Of is het beeld van het lichaam juist in onze tijd meer dan ooit een centrale en profetische metafoor?

Dat laatste zou best eens het geval kunnen zijn. Teun van der Leer schrijft daarover: 'Je kunt niet de bruidegom liefhebben en de bruid negeren; je kunt niet het Hoofd dienen en het lichaam afwijzen.'⁷¹ Instemming met deze 'belijdenis' betekent overigens niet dat we automatisch uitkomen bij het klassieke lidmaatschap van de kerk.

5.3 LIDMAATSCHAP EN VERBINDING IN DE SAMENLEVING

Een van de meest invloedrijke theorieën over wat er gaande is in de samenleving, is de theorie rond *liquid modernity* van de Poolse socioloog Zygmunt Bauman. Zijn stelling is dat sociale vormen niet meer langdurig hun vorm behouden.⁷² Instituties, zoals kerken en het huwelijk, worden vloeibaar en veranderen snel van karakter. De veranderingen gaan vaak zelfs sneller dan de mogelijkheden om deze veranderingen te verankeren in een organisatievorm. Toegepast op lidmaatschap zou dat kunnen betekenen dat aanpassingen aan een nieuwe praktijk al verouderd kunnen zijn voordat de aanpassing gerealiseerd is. Organisaties kunnen daarop reageren door bestaande praktijken een zekere fluiditeit te laten behouden. De Britse socioloog Anthony Giddens sprak eind jaren '80 al over de *transformation of intimacy*, waarmee hij bedoelde dat relaties tussen mensen en organisaties veranderen.⁷³ De persoonlijke 'klik' tussen mensen wordt belangrijker en een voorgegeven status wordt minder belangrijk.

67) *Vreemdelingen en priesters*, p. 209.

68) G. Heitink, *Kerk met karakter: Tijd voor heroriëntatie* (2007), p. 175 e.v. En M. Frost en A. Hirsch (2003), *The shaping of things to come: Innovation and mission for the 21st-century church*, pp. 47-51.

69) *Kerk met karakter*, p. 179.

70) Vergelijk ook: *Oefenruimte*, p. 26.

71) T. van der Leer, 'Jezus is niet los verkrijgbaar. Over gemeentebesef in postmoderne tijden', in: M. Vlasblom (red.), *Geloven in de gemeente: De vanzelfsprekendheid voorbij*, Amsterdam 2018, Baptisticareeks nr. 13, p. 16.

72) Z. Bauman, *Liquid modernity* (2000).

73) A. Giddens, *The Consequences of modernity* (1990).

Het is opvallend dat Bauman en Giddens hun theorieën al ontwikkelden vóór de opkomst van sociale media zoals Facebook en Whatsapp. De afgelopen vijftien jaar is de fluiditeit van onze samenleving alleen maar verder toegenomen. Mensen laten zich in wat ze doen en belangrijk vinden minder gezeggen door autoriteiten. De opbouw van een eigen identiteit is minder *top down* en meer *bottom up*. Je hoort niet langer bij een zuil die bepaalt op welke partij je stemt, of je naar een kerk gaat en hoe je moet denken. Waarden als 'authenticiteit' en 'zelfexpressie' zijn belangrijker geworden. Langdurige vormen van verbinding aan een organisatie nemen in belang af, terwijl meer fluïde vormen van verbinding aan een organisatie in belang toenemen. Overigens zegt dat niet per se iets over de intensiteit of de kwaliteit van de verbinding, wel over de duur en de vorm van de verbinding.

Volgens de Britse sociologe Grace Davie zijn kerken onderdeel van een 'brede sociale revolutie'. Kerken kunnen - net als andere maatschappelijke organisaties - niet meer rekenen op de vanzelfsprekende betrokkenheid van mensen.⁷⁴ Er zijn nieuwe, innovatieve manieren van contact en betrokkenheid nodig. Emeritus-hoogleraar praktische theologie Gerben Heitink zegt het zo:

Het verenigingstype van gemeentevorming, dat berust op lidmaatschap, heeft zijn langste tijd gehad en maakt plaats voor uiteenlopende netwerkachtige vormen van participatie.⁷⁵

Voor lidmaatschap betekent deze ontwikkeling dat het lastig wordt om de betrokkenheid bij een organisatie in één uniform model te vatten. Dit is te zien bij nieuwe kerkplekken en het is breder in de kerk te merken. Stefan Paas brengt deze verandering beeldend onder woorden. Waar voorheen de beleving van de volkskerk leek op die van het ziekenhuis - het moet er zijn, maar bij voorkeur loop je er de deur niet plat -, beleven velen de kerk nu meer als een restaurant: als de kwaliteit goed is ga je

vaker, maar je verbindt je niet echt.⁷⁶ Dit strookt met de resultaten van het recente onderzoek van Marinka Verburg naar gemeenschapsvorming bij pioniersplekken: mensen komen vaak af op specifieke activiteiten en zoeken daarbij lang niet altijd onderlinge gemeenschap.⁷⁷ Verburg vraagt zich dan ook af of er altijd gestreefd moet worden naar duurzame gemeenschappen. Verwant hiermee zijn de resultaten van het onderzoek dat Harmen van Wijnen deed naar geloofsontwikkeling onder adolescenten. Hij constateert dat de relatie tussen de kerk en deze groep onder druk staat. Hij ziet onder jonge mensen een grotere afstand ontstaan tot geïnstitutionaliseerde vormen van gemeenschap, terwijl er wel nieuwe verbanden worden gevormd, zogenoemde neo-tribes. Het gaat om nieuwe, vaak informele groepen zonder doelen en zonder mogelijkheden om de ontwikkeling ervan te beheersen via projecten, producten of programma's. Wel zijn de onderlinge banden zichtbaar, of deze nu voor korte of langere tijd bestaan. Van Wijnen schetst een praktijk waarbij mensen zich met elkaar verbinden en waar een 'verbond' groeit. Echter, dat verbond laat zich niet sturen of inkaderen door organisatorische zaken als lidmaatschap. De kritische vraag die Van Wijnen stelt is deze: 'Wordt de kracht van het organische niet overschaduwed door het institutionele en organisatorische?'⁷⁸

Hoewel er over de toekomstbestendigheid van lidmaatschap veel scepsis klinkt, is er in 2014 ook een publicatie van het Sociaal en Cultureel Planbureau verschenen die een ander beeld geeft. Deze publicatie laat zien dat de bereidheid om lid te worden van grotere organisaties na 1980 fors toenam, maar na 2000 stabiliseerde of licht afnam. Het gaat dan onder meer om omroepen, sportverenigingen, vakbonden, politieke partijen en kerken. Vanuit dit onderzoek lijkt van een ineenstorting van lidmaatschap geen sprake te zijn, al staat het wel onder druk. In bijna elke sector zijn er groeiers en dalers. Door actieve werving en organisatorische vernieuwing is het mogelijk om als organisatie te groeien.⁷⁹

---

74) G. Davie, 'Praying Alone? Church-Going in Britain and Social Capital: A Reply to Steve Bruce.' *Journal of Contemporary Religion*, vol. 17, nr. 3, oktober 2002, p. 330.

75) G. Heitink, *Een kerk met karakter: Tijd voor heroriëntatie* (2007), p. 352.

76) *Vreemdelingen en priesters*, pp. 40-44.

77) M. Verburg-Janssen, 'Gemeenschap in de kerk van de toekomst', in: *Handelingen: Tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap*, jrg. 44 (2017), nr. 3, p. 35-43.

78) H. van Wijnen, *Faith in small groups of adolescents: Being together as a basic given* (2016), pp. 170-171.

79) Sociaal en Cultureel Planbureau, *Verenigd in verandering: Grote maatschappelijke organisaties en ontwikkelingen in de Nederlandse civil society* (2014), p. 10.

5.4 LIDMAATSCHAP EN VERBINDING IN DE PRAKTIJK BIJ NIEUWE KERKPLEKKEN

Als we kijken naar nieuwe kerkplekken, dan zien we een ‘fluidisering’ van de bekende gestalten van kerk-zijn. Veel zaken worden vloeibaarder, opener en minder helder afgebakend. Een stevige betrokkenheid bij een nieuwe vorm van kerk-zijn vertaalt zich lang niet altijd in een inschrijving als lid. Uit het onderzoek blijkt dat nieuwe kerkplekken vaak pragmatisch met lidmaatschap omgaan: mensen bedenken oplossingen die passen bij hun eigen context en gemeenschap. De verbinding krijgt vorm door registratie in een spreadsheet, via WhatsApp-groepen en mailinglijsten, of gewoon door elkaar op te zoeken, waarbij van verdere registratie geen sprake is.

“Als we kijken naar nieuwe kerkplekken, dan zien we een ‘fluidisering’ van de bekende gestalten van kerk-zijn.”

Uit het onderzoek rond nieuwe kerkplekken blijkt dat 56% van de respondenten vindt dat een nieuwe vorm van kerk-zijn zonder lidmaatschap kan functioneren. En 40% vindt lidmaatschap wél nodig.⁸⁰ In de praktijk zijn mensen die nu lid worden van een nieuwe kerkplek ook niet altijd automatisch lid van de Protestantse Kerk als geheel. Ze identificeren zich met de gemeenschap waarmee ze zich verbonden voelen, maar voelen dan niet of nauwelijks een verbinding met een landelijke kerk.

Mensen uit bestaande gemeenten maken zich regelmatig zorgen over het ontbreken van lidmaatschap. Hoe werf je dan giften voor de nieuwe kerkplek? Is de pastorale zorg dan wel goed geregeld? Tegelijk is er waardering voor de warme gemeenschap die je vaak in nieuwe kerkplekken aantreft. Zo zei iemand vanuit een bestaande gemeente: “Je zou willen dat wij net zo’n warme relatie hebben met iedereen in onze kaartenbak als zij dat hebben met mensen uit hun Excel-bestand!” In de praktijk van nieuwe kerkplekken zien we zowel plekken waar de verbinding tussen mensen warm, langdurig en intens is, als plekken waar de verbindingen losjes en incidenteel zijn.

Nieuwe kerkplekken die al wat ouder zijn, voelen vaker de behoefte om het lidmaatschap te formalise-

ren, omwille van de duidelijkheid en ten bate van de fondsenwerving. Mogelijk dat het belang van lidmaatschap op termijn ook groeit bij nu nog jonge nieuwe kerkplekken.

5.5 VOORSTELLEN AAN DE SYNODE

Nu er in de voorgaande paragrafen verschillende perspectieven op lidmaatschap en verbinding gepasseerd zijn, is de vraag welke kaders we aan kerngemeenten willen meegeven. We doen enkele voorstellen.

De vanzelfsprekendheid waarmee de doop, lokaal lidmaatschap, landelijk lidmaatschap en inschrijving in een register met elkaar verbonden zijn in de Romeinse artikelen van de kerkorde, die vanzelfsprekendheid is er in de praktijk van kerngemeenten niet. Mede daarom is het voorstel om aan kerngemeenten wat betreft lidmaatschap veel ruimte te blijven bieden. Het is niet wenselijk sterk te sturen op het breed verplicht stellen van (belijdend) lidmaatschap. Bij bestaande gemeenten gebeurt dat evenmin, en soms past sterk sturen op lidmaatschap ook niet goed bij de wijzen waarop kerngemeenten functioneren. Tegelijk is het wel aanbevelenswaardig dat veel kerngemeenten hier meer werk van maken. Lidmaatschap kan bijdragen aan organisatorische duidelijkheid en de fondsenwerving; dat komt de duurzaamheid en het gezond functioneren van deze nieuwe kerkplekken ten goede. Ook biedt lidmaatschap aan de leden helderheid, bijvoorbeeld over de rol die mensen bij belangrijke besluiten kunnen spelen (zoals de verkiezing van ambtsdragers), bij geschillen en bij bezwaren tegen besluiten van de kernraad.

Soepelheid rond lidmaatschap moet niet verward worden met een vrijblijvende houding ten opzichte van de navolging van Christus. Het voorstel is om het belang van de doop fier overeind te houden, evenals dat Christus van zijn volgelingen vraagt om elkaar lief te hebben, en om de onderlinge zorg en verbondenheid in de gemeente te versterken. Vanuit een theologisch perspectief is dit van groot belang om daadwerkelijk uitdrukking te geven aan het ‘ledemaat’ zijn van het lichaam van Christus.

De doop is wezenlijker dan een registratie van het lidmaatschap van de Protestantse Kerk. De doop drukt verbondenheid met Christus en met de kerk uit. Het

---

80) *Over speelruimte en spanning*, pp. 17-19.

doopbewijs is het 'paspoort' van een christen. Omdat een substantieel deel van de mensen bij kerngemeenten geen christelijke achtergrond heeft, is het van belang dat er onderwijs gegeven wordt over de doop. Als er dan gedoopt wordt, is registratie van deze doop belangrijk en behulpzaam bij een eventuele latere overstap van mensen naar een andere kerk.⁸¹

“De doop is wezenlijker dan een registratie van het lidmaatschap.”

Voor reguliere gemeenten is er in de kerkorde geen minimumaantal leden vastgesteld. Dan gaat het echter om situaties waarbij vanuit de historie van deze gemeenten vaak zonneklaar is dat er verbondenheid is met de Protestantse Kerk. Bij nieuwe kerkplekken is die verbondenheid niet altijd zo vanzelfsprekend. Daarom is het voorstel aan de synode dat minstens drie mensen in de kernraad belijdend lid zijn van de Protestantse Kerk. Dat geeft een indicatie dat, ook op persoonlijk niveau, er bij een nieuwe kerkplek verbondenheid wordt ervaren met de Protestantse Kerk als geheel. Dit voorstel is ook verwerkt in de ecclesiologische essenties uit paragraaf 3.4.

Deze voorstellen sluiten aan bij de uitgangspunten zoals die in 'Kerk 2025' zijn verwoord, met meer aandacht voor het volgeling zijn van Christus dan voor het handhaven van de organisatie. Met deze voorstellen zoeken we ook een wijze weg in het spanningsveld tussen instituut en beweging. Want zonder beweging verstart een institutie, zonder een zekere mate van institutionalisering verdampt een beweging.

VOORSTELLEN ROND VERBINDING EN LIDMAATSCHAP

- Bij kerngemeenten hoeft niet noodzakelijkerwijs sterk gestuurd te worden op het feit dat mensen lid moeten worden van een kerngemeente dan wel van de landelijke kerk. In veel gevallen is dit overigens wel aan te bevelen, met het oog op de duurzaamheid van deze kerngemeenten.
- Het is belangrijk dat kerngemeenten betrokkenen aanmoedigen om zich te laten dopen en om de onderlinge zorg en verbondenheid in de gemeente te versterken. Onderwijs hierover kan daaraan bijdragen. Registratie van de doop blijft belangrijk.
- In de kernraad van kerngemeenten moeten minstens drie mensen belijdend lid zijn van de Protestantse Kerk.

---

81) Een doop wordt nu in het doopboek van de betreffende gemeente ingeschreven (ordinantie 6-4-1). Zo ontstaat een document met een chronologisch overzicht van bediende dopen. Daarnaast wordt de gedoopte ingeschreven in de ledenregistratie van de kerk, nu is iemand door de doop immers ook lid geworden.

In de praktijk bij Nijkleaster

Nijkleaster in Jorwert is een pioniersplek met een monastieke inslag. Een plek voor een adempauze en stille tijd, een plek waar mensen elkaar ontmoeten in liturgie en gesprek, stilte en wandeling, plezier en recreatie.

Na zes jaar is er bij Nijkleaster een gemeenschap van regelmatige bezoekers ontstaan. Tegelijk komen er wekelijks nieuwe gasten, waarvan een deel niet (meer) bij een kerk betrokken is. "Gasten ervaren de stilte bij Nijkleaster als weldadig", vertelt kleasterpastor Saskia Leene. "We horen regelmatig: 'Ik kan hier helemaal mezelf zijn en mijn eigen weg zoeken.'"

NIEUWE STAP

Nijkleaster is bezig met een nieuwe stap. Er wordt hard gewerkt aan en gebeden voor de plannen om een nieuw, protestants kloostercomplex te bouwen. Een plek waar een aantal vaste bewoners gaan bidden en werken, wonen en gastvrijheid bieden. Gasten kunnen daar straks voor korte of langere tijd op adem komen.

Vanwege de toekomstplannen spelen bij Nijkleaster momenteel vragen over hun relatie tot de Protestantse Kerk. Saskia Leene: "De band met de streekgemeente Westerwert-Mantgum en Nijkleaster is nauw. Hinne Wagenaar is zowel dorpspredikant als pionierspredikant van Nijkleaster. We denken nu na over een geschikte organisatorische en juridische vorm voor de samenwerking in de toekomst. Zelfstandigheid en bewegingsvrijheid zijn voor beide partijen belangrijk."

"We horen regelmatig: 'Ik kan hier helemaal mezelf zijn en mijn eigen weg zoeken.'"

In 2019 houdt de ondersteuning van Nijkleaster als pioniersplek op en heeft Nijkleaster geen officiële relatie meer met de landelijke kerk. "Hoe gaan we dan verder? We zijn blij met het voorstel om straks als zelfstandige kerkplek te kunnen functioneren."

www.nijkleaster.nl

6. Ambten en sacramenten

Nieuwe kerkplekken ervaren weinig noodzaak om de ambten in hun huidige vorm (predikant, ouderling, diaken) te handhaven. Tegelijk leeft wel een besef dat leidinggeven aan een gemeente iets anders is dan leidinggeven aan een vereniging of stichting. Kunnen we zonder ambten bij de kerngemeenten, of juist niet? En als Woord en sacramenten tot de essenties van kerk-zijn behoren, wie mag deze dan bedienen bij kerngemeenten? En hoeveel opleiding is daarvoor noodzakelijk?

De huidige praktijk van ons kerk-zijn rond ambten (met predikanten, ouderlingen en diakenen) vindt vooralsnog weinig weerklank in de praktijk van nieuwe kerkplekken. In dit hoofdstuk willen we daarom goed naar de praktijk kijken. Tegelijk is de huidige praktijk niet zonder meer bepalend voor wat mogelijk wordt binnen onze kerk; we willen ook bijbels-theologische noties wegen. En we willen rekening houden met hoe andere kerkgenootschappen hiernaar kijken, want als we veel afwijken van wat in de oecumene belangrijk is, dan hindert dat de samenwerking.

In artikel V van de kerkorde van de Protestantse Kerk staat over het ambt:

Om de gemeente bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren is van Christuswege het openbare ambt van Woord en Sacrament gegeven. Met het oog op deze dienst onderscheidt de kerk het ambt van predikant, het ambt van ouderling, het ambt van diaken alsmede andere diensten in kerk en gemeente.

In de volgende artikelen van de kerkorde wordt geschetst dat de ambtsdraggers samen verantwoordelijk zijn voor de opbouw van de gemeente. Predikanten vervullen daarbij een specifieke rol, onder meer bij de bediening van Woord en sacramenten.

6.1 BIJBELS-THEOLOGISCHE LIJNEN ROND HET AMBT

In de Bijbel zien we dat mensen worden geroepen om voortgang te geven aan het werk van God op aarde.

In het Oude Testament worden mensen geroepen om leiding te geven aan het volk. Zo zijn de Levieten vrijgesteld als priesters en musici, zij doen dienst in de tempel. Ook koningen spelen een rol bij het namens God richting geven aan het volk. En profeten roepen namens God het volk terug naar de dienst aan Hem.

In het Nieuwe Testament zien we dat Jezus zijn elf discipelen opdraagt om de wereld in te gaan en mensen tot zijn leerling te maken (Matteüs 28:19-20). In Handelingen 6:2-7 worden onder handoplegging zeven mensen aangesteld om taken op zich te nemen binnen de ontstane geloofsgemeenschap, waardoor ze verder kan groeien. In Handelingen 14 lezen we dat in nieuwe gemeenten oudsten worden aangesteld. Hetzelfde lezen we in Titus 1 over nieuwe gemeenten op Kreta. In 1 Timoteüs 3 wordt gesproken over opzieners en diakenen. En in Efeziërs 4:11-16 lezen we dat Christus mensen inzet bij de toerusting van de gemeente:

En hij [Christus] is het die apostelen heeft aangesteld, en profeten, evangelie-verkondigers, herders en leraren, om de heiligen toe te rusten voor het werk in zijn dienst. Zo wordt het lichaam van Christus opgebouwd, totdat wij allen samen door ons geloof en door onze kennis van de Zoon van God een eenheid vormen, de eenheid van de volmaakte mens, van de tot volle wasdom gekomen volheid van Christus. Dan zijn we geen onmondige kinderen meer die stuurloos rondobber en met elke wind meewaaien, met wat er maar verkondigd wordt door mensen die tot alles in staat zijn wanneer ze anderen listig en doortrapt op een dwaalspoor willen brengen. Dan zullen we, door ons aan de waarheid te houden en elkaar lief te hebben, samen volledig toe groeien naar hem die het hoofd is: Christus. Vanuit dat hoofd krijgt het lichaam samenhang, en wordt het ondersteund en bijeengehouden door alle gewrichtsbanden. Ieder deel draagt naar vermogen bij tot de groei van het lichaam, dat zo zichzelf opbouwt door de liefde.

Deze bijbelgedeelten, en andere, laten zien dat er vanaf het ontstaan van de christelijke kerk al mensen zijn

die een speciale verantwoordelijkheid krijgen toevertrouwd in het dienen en leiden van de gemeente. We zijn hen 'ambtsdragers' gaan noemen. Het gaat dan onder meer over diakenen, oudsten, profeten, evangelieverkondigers, herders en leraren. Zij dienen en leiden de gemeente, zodat mensen kunnen toegroeien naar Christus. Ambtsdragers kunnen vergeleken worden met de 'gewrichtsbanden' uit Efeziërs 4; ze ondersteunen en houden bijeen.⁸²

Hoewel buiten kijf staat dat God mensen geeft om zijn gemeente te dienen en te leiden, valt uit het Nieuwe Testament geen eenduidige ambtsstructuur af te leiden.⁸³ Verschillende termen en benaderingen lopen in de verschillende bijbelgedeelten door elkaar. En ook in de kerkhistorie is een grote diversiteit zichtbaar qua ambten. In de oude kerk ontwikkelde zich een drievoudige ambtsstructuur met bisschoppen, presbyters en diakenen. De bisschop werkte regionaal, de presbyter had plaatselijk de leiding en de diaken deed dienst bij de tafel.⁸⁴ In de Protestantse Kerk is gekozen voor een ander drievoudig ambt (ouderlingen, diakenen en predikanten). En in de gereformeerde kerken van Schotland, Zwitserland en Hongarije heeft het ambt op weer andere manieren vorm gekregen. Het vierde ambt dat Calvijn voor ogen had, dat van leraar der kerk (doctor), heeft geen plek gekregen binnen de kerk in Nederland. De praktijk rond de ambten is zeer divers, zo blijkt, ook bij kerken die werken vanuit een presbyteriale kerkvisie.

“Ambtsdragers zijn geen bemiddelaars tussen God en mensen.”

Wat is de rol van ambtsdragers? Helder is dat zij geen bemiddelaars zijn tussen God en mensen. Juist tijdens de Reformatie is het inzicht gegroeid dat elk mens zich tot God kan wenden, zonder per se van iemand anders afhankelijk te zijn. Ook heeft elk mens gaven gekregen

van God, die ingezet mogen worden ten dienste van de gemeente en de wereld: het ambt aller gelovigen. Dat sommige mensen (ambtsdragers) extra verantwoordelijkheid krijgen, komt niet in mindering op de rol van andere gelovigen. Ambtsdragers moeten juist stimuleren dat ook anderen bijdragen aan het functioneren van de gemeente. Het leidinggeven van ambtsdragers vindt plaats in verbondenheid en wisselwerking met andere gelovigen.

6.1.1 Doel van het ambt

Wat is het doel en het nut van het ambt? Daarover valt veel te zeggen.⁸⁵ We beperken ons hier tot drie wezenlijke zaken voor het functioneren van ambtsdragers.

- Ambtsdragers borgen dat **Christus in het centrum** staat en dat mensen toegroeien naar Hem. Dat krijgt onder meer vorm via gebed, in de omgang met de Bijbel en door doop en avondmaal. Ambtsdragers willen niet zelf in het centrum van de aandacht staan, maar wijzen op Christus (zie bijvoorbeeld 1 Petrus 5:2).
- Ambtsdragers werken aan **eenheid** vanuit het geloof (zie bijvoorbeeld Efeziërs 4:13) en representeren deze ook. Deze eenheid zoeken ze binnen de kerkplek zelf én met naburige gemeenten en landelijke kerkelijke verbanden. Ambtsdragers zoeken saamhorigheid en bevorderen de onderlinge liefde, want al deze mensen dienen dezelfde Heer.
- Ambtsdragers waarborgen de **continuïteit**. Ze zorgen voor een brug naar het verleden én voor een brug naar de toekomst. Ze bewaren de gemeente bij wat via de Bijbel en de christelijke traditie tot ons is gekomen (zie bijvoorbeeld Titus 1:9) en ze zijn spoorzoekers voor waar de Geest in de toekomst naartoe wil leiden.⁸⁶

Als we spreken over het ambt bij nieuwe kerkplekken, is het belangrijk dat ambtsdragers in gezamenlijkheid vormgeven aan de genoemde drie zaken: Christus in het centrum, eenheid en continuïteit. Deze taken raken nauw aan de *notae ecclesiae* uit paragraaf 3.3.2.

82) Vergelijk J.P. Versteeg, *Kijk op de kerk: De structuur van de gemeente volgens het Nieuwe Testament* (1985), pp. 22-33.

83) Zie ook C. Graafland, *Gedachten over het ambt* (1999), p. 332.

84) *Christelijke dogmatiek*, p. 557.

85) Deze tekst is onder meer gevoed door *Christelijk geloof*, pp. 392-401, *Christelijke dogmatiek*, pp. 554-562, een gesprek met Eddy van der Borghst en het boek *Het ambt in de oecumenische discussie: De betekenis van de LIMA-ambtstekst voor de voortgang van de oecumene en de doorwerking in de Nederlandse SoW-kerken* (2000) van Margriet Gosker.

86) *Christelijk geloof*, p. 401. Berkhof zegt hierover: 'Het is diep te betreuren, dat vele ambtsdragers [...] zich overwegend als handhavers van het bestaande en niet als spoorzoekers naar het nog-niet-bestaande beschouwen. Zij zijn het juist die de brug van de traditie naar de toekomst moeten slaan...'

Mensen kunnen niet zichzelf tot ambtsdrager benoemen, het ambt is iets dat hun door God en door de kerk wordt toevertrouwd. Daarbij is het belangrijk dat er bij ambtsdragers sprake is van een innerlijke roeping (*vocatio interna*) en van een roeping van buitenaf door de geloofsgemeenschap (*vocatio externa*). Hoewel er in de praktijk geen kant-en-klaar recept is voor hoe dat werkt, is het belangrijk dat ambtsdragers iets van de roepstem van Christus zelf ervaren. En het is van belang dat die roep wordt herkend en bevestigd door de kerk.⁸⁷

Bij de bevestiging van het ambt is vaak sprake van handoplegging, zoals daar bijvoorbeeld ook in 1 Timoteüs 4:14 over gesproken wordt. Deze handoplegging door ambtsdragers is het gebaar bij het gebed om de Heilige Geest voor de nieuwe ambtsdrager.⁸⁸ In de kerkorde van de Protestantse Kerk is de handoplegging bij diakenen en ouderlingen optioneel (ordinantie 3-6-9), bij predikanten gebeurt het altijd (ordinantie 3-5-6). De term 'ordinatie' wordt in de kerkorde niet gebruikt, maar is niet ongebruikelijk in relatie tot predikanten. De bevestiging van predikanten is volgens de kerkorde in principe voor het leven (ordinantie 3-26-1).

6.2 HET AMBT IN DE PRAKTIJK

Bij de start van een nieuwe kerkplek is het nu niet noodzakelijkerwijs zo dat er ambtsdragers bij betrokken zijn. Uit het praktijkonderzoek blijkt ook dat er weinig behoefte is om standaard ambtsdragers aan te stellen, ook niet als deze kerkplek volwassen is. Zo is slechts 32% het eens met de stelling 'Elke nieuwe vorm van kerk-zijn moet ouderlingen en diakenen hebben'. En slechts 20% is het eens met de stelling 'Bij elke nieuwe kerkplek moet een predikant actief zijn'. Ook vindt 75% het goed als niet-theologen voorgaan bij nieuwe kerkplekken. Wel is een ruime meerderheid van de respondenten een voorstander van supervisie door een predikant (72%) en van basale theologische scholing voor deze niet-theologen (70%).⁸⁹

Hoe komt het dat het ambt bij nieuwe kerkplekken niet als noodzakelijk wordt gezien? Deels heeft dat te maken met de fase waarin de onderzochte kerkplekken zich bevinden: vele zijn jong. Vragen rond de institutionalisering van leiderschap spelen dan nog niet zo sterk. Het denken over leiding en ambten wordt pregnanter als een nieuwe kerkplek ouder wordt, zo blijkt ook in de praktijk. Daarnaast bestaat er niet zo'n florissant beeld van de huidige praktijk van de ambten: de hoeveelheid taken en regels die eraan verbonden zijn, worden als ballast gezien. In veel reguliere gemeenten is een tekort aan ambtsdragers. De ambtsdragers die er nog wel zijn hebben vaak zo veel zaken op het kerkenraadsbordje liggen, dat geestelijk leiderschap er makkelijk bij inschiet.⁹⁰ Dat is blijkbaar geen praktijk die nieuwe kerkplekken jaloers maakt.

Uit het onderzoek blijkt ook dat velen wel waarde hechten aan de inhoudelijke betekenis van het ambt. Daarbij is een ruime meerderheid voorstander van enige theologische scholing voor mensen die Woord en sacramenten bedienen. Verschillende keren kwam tijdens het onderzoek naar voren dat pioniers het opmerkelijk vinden dat er momenteel wel trainingen zijn rond het bedienen van de sacramenten door niet-theologen, maar dat er geen training is voor bijbelgebruik en preken. Het belang van theologische kennis is meermaals genoemd als waarborg tegen theologische wildgroei en als bagage die behulpzaam is om een goed gesprek met andersdenkenden te kunnen hebben.

6.2.1 Het gezag van het ambt

Buiten dit onderzoek onder nieuwe kerkplekken is slechts beperkt empirisch onderzoek gedaan naar de beleving van het ambt in de Protestantse Kerk. Als een van de weinigen onderzocht CHE-socioloog Teus van de Lagemaat de beleving van het ambt, met name binnen de Gereformeerde Bond. Hij deed dat in het kader van zijn onderzoek naar individualisering binnen de Gereformeerde Bond. Van de Lagemaat werkte met een 'gezagsscore' waarmee hij het gezag mat dat gemeenteleden toekennen aan ambtsdragers. Hij typeert

87) Zie ook *Doop, eucharistie en ambt*, p. 28.

88) Zie ook *Het ambt in de oecumenische discussie*, pp. 116-118, 253 en *Christelijk geloof*, p. 555.

89) *Over speelruimte en spanning*, pp. 20-22, 35.

90) Zie ook een ouder onderzoek van Jan Hendriks, *Terug naar de kern: Vernieuwing van de gemeente en de rol van de kerkeraad* (1995), hoofdstuk 4.

de uiteindelijke score als 'niet erg hoog'.⁹¹ De predikant heeft op basis van zijn theologische kennis en zijn centrale positie in de eredienst wel een hoger aanzien dan de ouderling en de diaken, zo blijkt. Dit onderzoek, dat overigens geen representativiteit beoogde voor de Protestantse Kerk als geheel, is mogelijk wel herkenbaar.

6.2.2 Brieven over het ambt

In 2014 schreef toenmalig scriba van de Protestantse Kerk Arjan Plaisier zeven brieven over het ambt.⁹² Deze brieven waren bedoeld als bemoediging voor ambtsdragers. Plaisier wilde met de brieven ook het ambt als het ware 'optillen': ambtsdragers doen geen klussen, maar zijn geroepen. Ze zijn geroepen van Godswege en het is de roeping van de kerkenraad om de gemeente te bewaren bij het heil. Plaisier vroeg kerkenraden te reageren op de brieven. De reacties laten zien dat er een diffuus ambtsbeeld leeft bij ouderlingen en diaconen. We komen een mix tegen van laagkerkelijke en hoogkerkelijke ambtsopvattingen. Rond het functioneren als ambtsdrager en kerkenraad worden begrippen als 'roeping', 'offer', 'supervisie' en 'toezicht' vaak niet herkend. Dergelijke begrippen zijn volgens mensen die reageerden te veel 'van bovenaf'. Ook wordt de taal in de brieven door verschillende mensen als te hoogdravend ervaren, veel ambtsdragers spreken liever van 'begeleiden' of 'faciliteren'. Tegelijk zien veel ambtsdragers hun ambt wel als meer dan een willekeurige bestuursfunctie.

De bevindingen van het onderzoek 'Over speelruimte en spanning' rond ambten komen overeen met die van andere onderzoeken en de reacties op de brieven van voormalig scriba Arjan Plaisier. Het plaatje is wat dubbel: men erkent dat het ambt meer is dan zomaar een bestuursfunctie en men ziet zeker een geestelijke rol weggelegd voor ambtsdragers. Tegelijk staat men niet te springen om de invoering van het ambt en haken mensen af als hier te hoogdravend over gesproken wordt. Het verschil met de praktijk zoals men die ervaart is dan mogelijk te groot.

6.3 HET SPEELVELD IN BEELD

Hoe kunnen we als Protestantse Kerk de ambten een plek geven bij nieuwe kerkplekken? Om de breedte van het speelveld in kaart te brengen, beginnen we met twee uitersten:

- De eerste positie is de diskwalificatie van het ambt. Nieuwe kerkplekken zijn dan ambteloze plekken waar afscheid wordt genomen van klassieke kerkelijke patronen en structuren. Uiteraard is er ook hier leiderschap, maar op een andere wijze.
- De andere uiterste positie is het vasthouden aan de vereisten zoals die nu reeds gelden binnen onze kerk. Dan zijn o.a. minimaal zeven ambtsdragers totaal vereist, drie bestuurlijke organen (kerkenraad, college van kerkrentmeesters en college van diaconen) en een universitair geschoolde predikant voor minstens 0,33 fte.⁹³

De eerste positie sluit onvoldoende aan bij de bijbels-theologische lijnen uit paragraaf 6.1 en past ook niet goed binnen onze presbyteriale-synodale kerktraditie. Daarbij komt dat het afschaffen van ambtsdragers het lastiger zou maken om relaties met andere kerkgenootschappen aan te gaan, omdat het ambt ook voor andere kerken belangrijk is. Dat geldt zowel op lokaal als op nationaal niveau. Bij de tweede positie kan opgemerkt worden dat deze bijna onoverbrugbaar ver staat van de wensen en de praktijk van nieuwe kerkplekken. De vraag is welke weg wij kunnen gaan. We poneren vier uitgangspunten en lichten deze toe:

Elke geloofsgemeenschap heeft het ambt nodig

Een gezonde geloofsgemeenschap weet dat de kerk ten diepste iets anders is dan een vereniging of stichting. Haar bron ligt buiten haarzelf, het heil komt niet op uit haar midden. De gemeente is niet van zichzelf maar van Christus. Dat vraagt om leiders die vanuit dat besef leven en dat besef ook levend willen houden. Daarvoor is een helder kader nodig. Het ambt biedt dat.

91) T. van de Lagemaat, *De stille evolutie: Individualisering in de Gereformeerde Bond* (2013), p. 352.

92) De brieven zijn te vinden via www.protestantsekerk.nl/themas/gemeenteopbouw/het-ambt/het-ambt

93) Zie ordinantie 4-6-3 voor het aantal van zeven ambtsdragers. Volgens ordinantie 4-6-5 kan een kerkenraad uit minder ambtsdragers bestaan, na overleg met het breed moderamen van de classis.

De vorm van het ambt is variabel

In verschillende kerken en door de loop der eeuwen heeft het ambt diverse vormen gekregen. Dit heeft te maken met het ontbreken van een eenduidige ambtsstructuur in het Nieuwe Testament. We moeten daarom kritisch zijn ten opzichte van al te dwingende kerkelijke leiderschapsmodellen. Contextualisering is een sleutelwoord.

Het ambt is altijd ingebed in een collectief

Het ambt is nooit een solovoorstelling: pas samen met alle heiligen kunnen we de meerdimensionale liefde van Christus leren kennen (Efeziërs 3:18). Ook past enkelvoudig leiderschap (één persoon die alles kan bepalen) niet goed bij de presbyteriaal-synodale kerkvisie van de Protestantse Kerk (zie ook paragraaf 3.3.1).

Ambt als geestelijk leiderschap is een kwestie van organische groei

Veel nieuwe kerkplekken zijn klein en het is de vraag of ze ooit zullen uitgroeien tot grotere gemeenschappen. Er zijn in de loop der jaren vaak veel veranderingen, ook in hoe de leiding functioneert. Het is daarom goed als de kerk nieuwe kerkplekken ruimte biedt om te kunnen variëren in vormen van leiderschap.⁹⁴

6.4 BEDIENAARS VAN WOORD EN SACRAMENTEN

Voor we naar de concrete voorstellen aan de synode gaan, is het belangrijk binnen het geheel van de ambten nog wat specifieker te kijken naar de bedienaars van Woord en sacramenten. Hoewel ouderlingen medeverantwoordelijkheid dragen en diakenen 'dienst doen aan de Tafel van de Heer' (artikel V-3 in de kerkorde), zijn het de predikanten die daadwerkelijk uitvoering geven aan Woord (preken) en sacramenten (doop en avondmaal).

Volgens de kerkorde van de Protestantse Kerk zijn de ambten gelijk. Tegelijk zijn daar ook vragen bij te stellen. Zo is in de kerkorde handoplegging bij de bevesti-

ging van predikanten vereist, terwijl dat bij ouderlingen en diakenen optioneel is. Ook houden predikanten hun ambtsbevoegdheid, zelfs als ze niet meer in actieve dienst zijn, terwijl dat voor ouderlingen en diakenen niet geldt. Het is ook alleen de predikant die ambtskleding draagt en die ten behoeve van de dienst aan de gemeente is vrijgesteld van werkzaamheden om in het eigen onderhoud te voorzien. In zijn dissertatie over het ambt, uit het jaar 2000, stelt Eddy van der Borght dat het ambt van 'dienaars des Woords' cruciaal is voor de kerk, terwijl dat in zijn ogen niet geldt voor de twee andere ambten.⁹⁵ In hetzelfde jaar verscheen ook de dissertatie van Margriet Gosker over het ambt in de oecumenische discussie.⁹⁶ Ze constateert dat de calvinistische ouderling en diaken in de oecumenische bijt vreemde eenden zijn. Het oecumenische Lima-rapport over doop, eucharistie en ambt kent deze beide ambten niet, althans niet in deze vorm. Ook het eerder genoemde onderzoek van Van de Lagemaat laat zien dat de beleving van het predikantschap anders is dan die van ouderlingen en diakenen. Hoewel de ambten volgens de kerkorde gelijk zijn, spitsen vragen rond het ambt en Woord en sacramenten zich toch al snel toe op het predikantschap.

“Ordinatie of bevestiging is wezenlijker dan een academische opleiding.”

Het Lima-rapport geeft een beeld van wat in de oecumene als wezenlijk gezien wordt voor het ambt. Daarbij blijkt dat de ordinatie of bevestiging wezenlijker is dan een academische opleiding. Over de noodzaak van een opleiding wordt in het Lima-rapport gesteld:

Kandidaten voor het kerkelijk ambt hebben een passende voorbereiding nodig door studie van bijbel en theologie, gebed en spiritualiteit, en door inzicht in de sociale en menselijke problematiek van de moderne wereld. Deze voorbereiding hoeft niet per se te bestaan in een langdurige, academische studie.⁹⁷

94) Zie pionier O. Blok in J. Abrahamse en W. Huizing (red.), *Van onderen: Op zoek naar een ambts-theologie voor een priesterschap van gelovigen* (2014), pp. 156-164.

95) E. van der Borght, *Het ambt her-dacht: de gereformeerde ambts-theologie in het licht van het rapport Eucharist and Ministry (Lima 1982) van de theologische commissie Faith and Order van de Wereldraad van Kerken* (2000), p. 540. Zie ook Jack Barentsen, 'Ambt en leiderschap in praktisch-theologisch en oecumenisch perspectief', in: *Handelingen. Tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap*, jrg. 45 (2018), nr., 1, pp. 65-75, met name p. 68.

96) M. Gosker, *Het ambt in de oecumenische discussie: De betekenis van de Lima-ambtstekst voor de voortgang van de oecumene en de doorwerking in de Nederlandse SoW-kerken* (2000).

97) *Doop, eucharistie en ambt*, pp. 28-29.

Binnen de Protestantse Kerk is een zesjarige academische opleiding voor het ambt van predikant in principe vereist. Internationaal, ook bij presbyteriale kerken, is er ruimte om daar anders mee om te gaan. Zo zijn er binnen de EKD (Duitsland) lekenpredikers, *Prädikanten*, die na enige scholing de bevoegdheid krijgen om binnen het rayon van een *Landeskirche* een kerkdienst te leiden en, afhankelijk van wat de *Landeskirche* beslist, ook de sacramenten te bedienen.⁹⁸ In Schotland en Nieuw-Zeeland is *local ordained ministry* mogelijk.⁹⁹ Zo kan het bedienen van Woord en sacrament bijvoorbeeld ook vormgegeven worden in kleine dorpen waar geen academisch opgeleide predikant beroepen kan worden. Onderdeel van de praktijk in Nieuw-Zeeland zijn een assessment en een bescheiden, flexibele opleiding. Daarbij krijgt de opleiding voor een belangrijk deel *on the job* vorm. Beperkingen bij deze vorm van ordinatie zijn dat de werkzaamheid zich beperkt tot een bepaald gebied of een bepaalde doelgroep en alleen geldt voor de periode dat iemand als ambtsdrager actief is (niet levenslang).

6.4.1 De praktijk bij nieuwe kerkplekken

Het praktijkonderzoek in Nederland laat zien dat een omvangrijke opleiding voor mensen die voorgaan niet noodzakelijk wordt geacht. Daarnaast is een omvangrijke opleiding in de context van nieuwe kerkplekken praktisch lang niet altijd haalbaar. De haalbaarheid wordt beperkt door twee zaken:

- In de eerste plaats is het voor kleine kerkplekken vaak niet mogelijk om iemand die zo veel in een studie heeft geïnvesteerd aan te trekken als predikant, met name vanwege het bijpassende salarisniveau.
- In de tweede plaats stellen kenners, zoals Stefan Paas, dat voor het starten en voorgaan bij missionaire, nieuwe kerkplekken andere kwaliteiten nodig zijn dan voor het volgen van een academische studie. Als een academische opleiding voor kerngemeenten als eis gaat gelden, zet dat veel bewezen goede pioniers buitenspel.

De praktijk van nieuwe kerkplekken, in Nederland en internationaal, dwingt ons om opnieuw over (de eisen voor) het predikantschap na te denken.

Op dit moment kunnen ook niet-theologen voorgaan en sacramenten bedienen bij een pioniersplek. Op

basis van wat nu ordinantie 2-6-1 is, is door de synode in april 2014 een collectieve regeling aangenomen voor pioniersplekken. Deze ordinantie voorziet in de mogelijkheid om voorzieningen te treffen voor gemeenten in bijzondere missionaire omstandigheden. Een mogelijke voorziening is om 'bij ontstentenis van een predikant' ouderlingen of diakenen bevoegdheid te verlenen tot het verrichten van de ambtswerkzaamheden van een predikant. In de praktijk wordt nu iemand ouderling binnen de 'moedergemeente', deze persoon kan daarna binnen de pioniersplek Woord en sacramenten bedienen. Andere voorwaarden zijn het volgen van een beperkte training rond de sacramenten, toestemming van het breed moderamen van de classis en een predikant als supervisor. Er zijn nu circa vijftien pioniers die van deze mogelijkheid gebruikmaken.

6.4.2 Opties voor de drager van het ambt van Woord en sacramenten

Woord en sacramenten zijn ecclesiologische essenties (zie paragraaf 3.3). Vervolgens is de vraag hoe Woord en sacramenten straks bij kerngemeenten vorm kunnen krijgen. Daarbij willen we Woord en sacramenten dicht bij elkaar houden: wie mag preken, mag ook doop en avondmaal bedienen.

De kerkorde spreekt van één 'openbaar ambt van Woord en Sacrament' (artikel V-1) dat zich in drie ambten ontvouwt (predikant, ouderling en diaken). Het is belangrijk dat een bezinning plaatsvindt of deze tijd niet vraagt om een nieuwe, contextuele ontvouwing van dit ene ambt. Als specifiek gekeken wordt naar de vormgeving van het ambt van Woord en Sacrament bij kerngemeenten, dan zijn verschillende mogelijkheden denkbaar:

1. De bediening van Woord en sacramenten is voorbehouden aan predikanten met een academische opleiding.
2. De huidige praktijk wordt voortgezet, waarbij ook niet-theologen als ouderling met bijzondere bevoegdheden Woord en sacramenten mogen bedienen.
3. Er wordt een nieuw ambt (bijvoorbeeld 'evangelist' of 'pastor') van Woord en sacramenten mogelijk gemaakt, met minder omvangrijke opleidingseisen.
4. Het ambt van predikant krijgt een gedifferentieerde invulling, waarbij ook invullingen van het predikantschap mogelijk zijn zonder een langdurige academische opleiding.

98) Zie www.lektoren-praedikanten.de.

99) Zie www.churchofscotland.org.uk/serve/ministries_council/ministries_in_the_church voor informatie over Schotland en www.knoxcentre.ac.nz/ordained-ministry/local-ordained-ministry voor informatie over Nieuw-Zeeland.

Optie 1, waarbij Woord en sacramenten zijn voorbehouden aan universitair geschoolde predikanten, zal in de praktijk betekenen dat veel nieuwe kerkplekken niet tot stand kunnen komen omdat ze de kosten van een predikantsplaats met minimaal 0,33 fte niet kunnen dragen. Er kan dan gezocht worden naar oplossingen waarbij nu en dan predikanten langskomen van buiten de geloofsgemeenschap om Woord en sacramenten te bedienen. Daarmee worden nieuwe kerkplekken voor essentiële onderdelen van hun kerk zijn afhankelijk van professionals van buiten. Een dergelijke oplossing heeft sterke episcopale trekken en valt niet echt te kenmerken als presbyteriaal-synodaal (zie paragraaf 3.3.1).

Vanuit de oecumene bezien is optie 1 ook niet de voor de hand liggende oplossing. Want het Lima-rapport stelt expliciet dat 'een langdurige academische studie' geen vereiste is voor het ambt. Ook zijn er internationaal heel wat presbyteriale kerken die ruimte maken voor dit ambt zonder een omvangrijke academische studie te vereisen. Kortom, met deze optie wordt een langdurige, academische opleiding een te principieel onderdeel van het predikantsambt.

Optie 2 is nu al mogelijk door een besluit van de synode op basis van ordinantie 2-6-1. Het betekent dat iemand als ouderling de bevoegdheid krijgt om de ambtswerkzaamheden van een predikant te verrichten, althans als aan verschillende voorwaarden is voldaan. Praktisch gezien is deze optie goed uitvoerbaar. Echter, theologisch gezien valt niet goed te onderbouwen wat het principiële verschil is met iemand die het predikantsambt bekleedt. Omdat er bij ouderlingen mogelijk geen sprake is van een bevestiging met handoplegging (ordinatie) kan deze optie in de oecumenische relaties complicaties opleveren. Inhoudelijk gezien valt er ook veel te zeggen voor een bevestiging met handoplegging. Ook nu al blijkt dat pioniers de bevestiging en handoplegging vaak ervaren als iets wezenlijks. Het geeft blijk van het feit dat ze niet op eigen initiatief dit ambtswerk verrichten, maar namens de Zender en de kerk, bekrachtigd door de Geest. Pioniers missen 'rugdekking' als hun dit type bevestiging onthouden wordt.

Optie 3 zou betekenen dat een nieuw ambt in het leven wordt geroepen, waarbij bijvoorbeeld naar 'de evangelist' gekeken kan worden, zoals bij de Christelijke Gereformeerde Kerken. We kunnen ook denken aan de niet-academisch opgeleide 'zendeling-leraar' uit de Hervormde Kerk, die op het zendingsveld

sacramentsbevoegdheid had maar daarbuiten niet. Ook kan overwogen worden om het nieuwe ambt van 'pastor' een plek te geven in de kerkorde. Een nadeel van deze opties (evangelist, zendeling-leraar, pastor) is dat dergelijke aanpassingen een meer omvattende doordinking van de ambtstheologie vereisen. Een voordeel van deze optie is dat zichtbaar blijft dat predikanten een academische studie achter de rug hebben en dat dat bij 'pastors' of 'evangelisten' anders ligt. Wel blijft bij optie 3 de vraag wat - als een academische opleiding inderdaad niet tot de essentie van het ambt behoort - het essentiële verschil is tussen dit nieuwe ambt en het ambt van predikant.

Optie 4 zou betekenen dat het mogelijk wordt (specifiek voor nieuwe kerkplekken) om het ambt van Woord en sacrament te vervullen als predikant zonder een academische opleiding. Ook deze optie vergt aanpassingen in de kerkorde. Bij deze optie bestaat wel het risico dat kerngemeenten (en later gemeenten?) omwille van de financiën kiezen voor ambtsdragers met een niet-academische opleiding. Als dat ertoe leidt dat er binnen de kerk uiteindelijk weinig of geen academisch gevormde predikanten meer zijn, dan kan dat schadelijk zijn voor de kwaliteit van het kerk-zijn. Als verder gedacht wordt over deze optie, dan moet geborgd zijn dat binnen de Protestantse Kerk als geheel voldoende theologische expertise aanwezig blijft.

Een nadeel van optie 4 is ook dat er op het oog geen onderscheid is tussen iemand die theologische bagage heeft opgedaan via een langdurige academische studie en iemand die veel minder theologische bagage heeft. Dat kan niet-passende verwachtingen opleveren bij de buitenwereld. Eventueel kan dit ondervangen worden door een variatie op de titel van predikant te hanteren, zoals bijvoorbeeld met 'predikant-voorganger' of 'predikant-pastor'.

Een voordeel van optie 4 is dat de huidige ambtsstructuur van de Protestantse Kerk gehandhaafd kan blijven. Ook is het voor deze optie niet nodig om geforceerd te zoeken naar het eigene van het predikantsambt ten opzichte van andere ambten, terwijl de omschrijving van het predikantsambt in de kerkorde goed aansluit bij de huidige praktijk van pioniers. In de kerkorde (artikel V-3) staat hierover:

De predikanten zijn in het bijzonder geroepen tot de bediening van Woord en sacramenten, de verkondiging van het Woord in de wereld, de herderlijke zorg en het opzicht en het onderricht en de toerusting.

Net als bij optie 3 is een nadeel van optie 4 dat deze een meer omvattende doordenking van de ambts-theologie vereist.

6.5 VOORSTEL VOOR DE AMBTEN BIJ KERNGEMEENTEN

Als gekeken wordt naar de rol van het ambt bij kerngemeenten, dan stellen we voor om het ambt een wezenlijke plek te geven, ondanks dat daar vanuit het praktijkonderzoek slechts een beperkte behoefte aan blijkt te zijn. Dit doen we zowel vanwege de bijbels-theologische noties uit paragraaf 6.1 als vanwege het belang dat we hechten aan de relaties met andere kerken. Daarnaast maken ambten bij nieuwe kerkplekken het eenvoudiger om te komen tot samenwerking binnen het geheel van de Protestantse Kerk, daar wordt immers vaak met ambtsdragers gewerkt.

“We stellen voor om de regelgeving rond ambten voor kerngemeenten sterk te vereenvoudigen.”

Tegelijk stellen we wel voor om de regelgeving rond ambten voor kerngemeenten sterk te vereenvoudigen. We stellen voor dat kerngemeenten niet noodzakelijkerwijs hoeven te zorgen voor zeven ambtsdragers en drie bestuurlijke organen. Het is voldoende als er drie ambtsdrager zijn (ouderling, diaken en ouderling-kerkrentmeester) en één bestuurlijk orgaan (kernraad). Dat staat in een betere verhouding tot de vaak bescheiden omvang van nieuwe kerkplekken. Door drie ambtsdragers als minimum te hantieren, is er wel sprake van meervoudig leiderschap; dat doet recht aan de presbyteriale traditie van onze kerk en voorkomt dat alles zich rond één persoon concentreert. Als een predikant onderdeel is van de kernraad, zijn kerkordelijk gezien daarnaast een ouderling, een diaken en een ouderling-kerkrentmeester nodig. In dat geval zijn minimaal vier ambtsdragers vereist bij een kerngemeente. Er kunnen desgewenst meer mensen (al dan niet als ambtsdrager) deel zijn van een kernraad.

Wat betreft het ambt van Woord en sacramenten vinden we optie 4 inhoudelijk het sterkst. Hoewel de waarde van een academische opleiding en kennis van de grondtalen buiten kijf staan, is er te weinig

basis om een academische opleiding als een principeel onderdeel van het predikantsambt te zien. Dat laat onverlet dat academisch opgeleide theologen voor de kerk van wezenlijk belang zijn (en blijven!) voor het kwalitatief functioneren van de kerk en voor het grondig reflecteren op ontwikkelingen in de samenleving en in de theologie. Een verdere bezinning is nodig voordat het wijs is om op dit punt over te gaan tot aanpassingen in de kerkorde.

Het voorstel aan de synode is om de komende jaren door te gaan op het huidige pad, met enige aanpassingen. Dat betekent dat kerngemeenten de mogelijkheid houden om te werken met een ouderling of diaken die de ambtswerkzaamheden van een predikant mag vervullen (optie 2). Kerkordelijk gezien zijn deze mensen een ouderling of diaken met bijzondere bevoegdheden. In de praktijk kan de titel ‘pastor’ gebruikt worden om hun functie te duiden. Het voorstel is om daar meer kwaliteitswaarborgen aan te verbinden dan nu het geval is. Het gaat dan om vijf kwaliteitswaarborgen:

- pastors volgen bij aanvang een veel steviger opleiding dan nu;
- pastors worden getoetst op geschiktheid / doen colloquium;
- aan elke pastor wordt een predikant verbonden als supervisor;
- pastors volgen na hun opleiding een vorm van permanente educatie;
- pastors nemen deel aan een nationale leergemeenschap voor kerngemeenten (samen met kerkelijk werkers en predikanten).

In deze benadering worden pastors bij aanvang opgeleid maar is er ook veel aandacht voor levenslang leren, onder andere via supervisie met een predikant, permanente educatie en participatie in een leergemeenschap voor kerngemeenten. In deze leergemeenschap participeren ook kerkelijk werkers en predikanten.

Bij het versterken van de kwaliteit van pastors is het uitgangspunt dat dit in principe haalbaar moet zijn voor mensen die al druk zijn met een baan, een gezin en een kerngemeente. Tegelijk moet de opleiding bij aanvang en de overige begeleiding wel een zeker niveau hebben. In het kader schetsen we de voorlopige contouren van de opleiding bij aanvang waar nu aan gedacht wordt.

VOORLOPIGE CONTOUREN OPLEIDING

Bij een theologische opleiding voor pastors wordt gedacht aan een tweejarige deeltijdopleiding op HBO-niveau (NLQF 5 / *Associate Degree*). We denken dan aan een studie van gemiddeld één dag per week gedurende twee jaar, gecombineerd met het opdoen van kennis en ervaring in de praktijk. De opleiding kan bestaan uit een mix van zelfstudie (uit boeken en online) en bijeenkomsten. Tijdens de opleiding doen mensen onder meer kennis op rond het Oude en Nieuwe Testament, exegese, pastoraat, leiderschap, vieren en de sacramenten. Ook maken ze kennis met de Protestantse Kerk (historie, kerkorde, mensen en beleid).

Mensen die pastor willen worden en al theologie hebben gestudeerd (op het niveau van een *Associate Degree*, HBO-bachelor of op academisch niveau) hoeven de opleiding voor pastors mogelijk niet te volgen, mits ze ook voldoende kennis en ervaring hebben met de traditie en het functioneren van de Protestantse Kerk. Het is mogelijk dat op deze wijze eerder verworven kennis en competenties erkend worden.

DRIE TYPEN VOORGANGERS

Als de voorstellen in deze nota geaccordeerd worden door de synode, kunnen er bij kerngemeenten straks drie typen voorgangers actief zijn:

- Een predikant
- Een kerkelijk werker
- Een pastor

Alle drie zijn ze drager van het ambt van Woord en sacrament, op basis van verschillende mogelijkheden die de kerkorde daar nu al voor biedt.

Om het mogelijk te maken dat drie typen voorgangers bij kerngemeenten actief zijn, wordt gebruik gemaakt van de kerkorde zoals die nu is (ordinanties 2-6-1 en 3-12-14). Dit raakt aan de praktijk bij kleine gemeenten, waar kerkelijk werkers regelmatig als voorganger

worden ingezet. Zowel bij deze voorstellen als bij de al bestaande praktijk in kleine gemeenten zijn er wel knellende punten op theologisch vlak. Om onze theologie, onze kerkorde en onze praktijk dichter bij elkaar te brengen, is het voorstel dat er een bredere bezinning op het ambt in onze kerk vorm gaat krijgen.

Bij 'pastors' is het wezenlijk dat ze onder handoplegging bevestigd worden, zodat ze verbinding met de kerk, een zending door de Zender en 'rugdekking' ervaren. Zowel de oecumene laat het belang hiervan zien als de praktijk. Deze pastors krijgen conform het ordinantie-artikel hiervoor ook een predikant als supervisor toegewezen. Pastors mogen niet voorgaan in reguliere gemeenten, hun werkingsgebied beperkt zicht tot kerngemeenten en andere nieuwe kerkplekken (internationaal is het gebruikelijk om het werkgebied af te bakenen). Hierin ligt ook een onderscheid met predikanten, die in elke gemeente mogen voorgaan. Voor pastors moet het mogelijk worden gemaakt om met vrijstellingen door te studeren voor kerkelijk werker of het predikantschap.

Omdat het de komende jaren om een bescheiden aantal mensen zal gaan, is het op dit moment niet opportuun een aparte rechtspositieregeling voor pastors voor te bereiden. Qua rechtspositie stellen we voor - als deze pastors betaald worden - dat ze vallen onder de arbeidsvoorwaardenregeling voor kerkelijk medewerkers zoals die er nu is.

6.5.1 De verschillen op een rij

Als we op een rij zetten wat qua ambten de verschillen zijn tussen een 'reguliere' gemeente en een kerngemeente, dan levert dat het overzicht op dat op pagina 54 te vinden is.

Met deze ruimte voor kerngemeenten maken we het mogelijk dat deze gemeenschappen voluit kerk zijn, terwijl wel recht wordt gedaan aan bijbels-theologische noties en onze kerkelijk traditie. Er blijft sprake van meervoudig leiderschap en er zijn kaders om de kwaliteit te waarborgen. Bij pastors gaat het feitelijk om een verzwaring van de opleidingseisen die er nu al zijn voor ouderlingen die de bevoegdheden krijgen om predikantswerkzaamheden te verrichten.

Principieel wordt er gekozen voor het handhaven van ambten bij kerngemeenten. Wat betreft de invulling van het ambt van Woord en sacramenten is voor een

	Huidige situatie	Voor kerngemeenten
Aantal ambtsdragers	Minimaal 7	Minimaal 3
Bestuurlijke organen	Minimaal 3 (kerkenraad met twee colleges)	Minimaal 1 (in ieder geval een kernraad)
Hoeveel ambten vereist	Minimaal 4 (ouderling, diaken, predikant, ouderling-kerkrentmeester)	Minimaal 3 (ouderling, diaken en ouderling-kerkrentmeester)
Bezoldiging van predikant of pastor	Betaalde predikant vereist voor minimaal 0,33 fte	Betaling van de pastor is optioneel
Opleidingseisen aan predikant of pastor	Minimaal academische studie van 6 jaar en nascholing	Minimaal parttime HBO-studie van 2 jaar en nascholing

vrij pragmatische optie gekozen. Theologisch gezien liggen andere opties meer voor de hand, maar het is nodig dat daar eerst een bredere bezinning op plaatsvindt. Als dit voorstel door de synode gesteund wordt, is het belangrijk dat de synode ook opdracht geeft tot een bredere bezinning op het ambt, waarbij ook de opties 3 en 4 overwogen worden.

Met deze voorstellen gaan we *back to basics* rond de ambten en geven we daadwerkelijk invulling aan het beleidsvoornemen uit 'Kerk 2025' om 'nieuwe vormen niet onnodig te belasten met bestaande kerkelijke gewoonten, structuren en organisatie'.¹⁰⁰ Zo ontstaat vanuit een 'mozaïek van kerkplekken' een doorvertaling naar een 'mozaïek van bedienaars van Woord en sacramenten'. In dat mozaïek blijven academisch geschoolde predikanten een belangrijke rol vervullen, naast andere bedienaars van Woord en sacramenten.

VOORSTELLEN ROND DE AMBTEN

- Bij nieuw te vormen kerngemeenten zijn ambtsdragers vereist, minimaal drie, waarbij één ambtsdrager bevoegd moet zijn om Woord en sacramenten te bedienen.
- Het blijft mogelijk een ouderling of diaken met bijzondere bevoegdheden Woord en sacramenten te laten bedienen (dan 'pastors' genoemd). Daar zijn vijf kwaliteitswaarborgen aan verbonden, namelijk: een steviger opleiding bij aanvang, colloquium, een predikant als supervisor, permanente educatie en deelname aan de leergemeenschap.
- Het is belangrijk dat deze pastors met bijzondere bevoegdheden onder handoplegging bevestigd worden.
- Pastors mogen niet voorgaan in reguliere gemeenten, hun werkingsgebied beperkt zicht tot kerngemeenten en andere nieuwe kerkplekken.
- Rond het ambt vindt komende jaren een bredere bezinning plaats, om zo te komen tot voorstellen die theologisch steviger zijn.

100) *Kerk 2025*, p. 9.

Nu u door Christus zozeer bemoedigd wordt en liefdevol getroost,
nu er onder u zo'n grote verbondenheid met de Geest is,
zo veel ontferming en medelijden,
maak mij dan volmaakt gelukkig door eensgezind te zijn,
één in liefde, één in streven, één van geest.

Handel niet uit geldingsdrang of eigenwaan,
maar acht in alle bescheidenheid de ander belangrijker dan uzelf.

Heb niet alleen uw eigen belangen voor ogen,
maar ook die van de ander.

Laat onder u de gezindheid heersen die Christus Jezus had.

7. Diversiteit en samenwerking

Waar op de ene plek harmonieus wordt samengewerkt rond nieuwe kerkplekken, ontstaan op een andere plek continu conflicten. En dat terwijl dezelfde regels van toepassing zijn. Dat illustreert dat voor goede samenwerking meer nodig is dan passende regelgeving. Dat ‘meer’ duiden we als ‘het samenwerkingsklimaat’.

Als het gaat over ‘het samenwerkingsklimaat’, dan gaat het over culturele, emotionele en spirituele factoren die bijdragen aan goede relaties tussen bestaande gemeenten en nieuwe kerkplekken. Samenwerken met mensen die je kent en zich hetzelfde gedragen is makkelijker dan samenwerken met mensen die dingen anders doen. Daarom is het uitdagend dat de diversiteit in onze kerk verder groeit.

Bij een goed samenwerkingsklimaat past het om belangstellend naar elkaars welzijn te informeren. Want ‘wanneer één lichaamsdeel pijn lijdt, lijden alle andere mee en wanneer één lichaamsdeel met respect behandeld wordt, delen alle andere in die vreugde’ (1 Korintiërs 12:26). Bij een goed samenwerkingsklimaat past dat kerkplekken elkaar steunen, en dat mensen gunnend worden doorverwezen naar een andere kerkplek als die kerkplek beter bij hen past. Bij een goed samenwerkingsklimaat past ook dat kerkplekken elkaar zien als partners met dezelfde missie voor de stad of het dorp: het delen van het evangelie met een zeer diverse en gefragmentariseerde samenleving.

“Het is niet altijd makkelijk om elkaar te steunen of iets te gunnen.”

Het is niet altijd makkelijk om elkaar te steunen of iets te gunnen. Want soms lopen gemeenten leeg omdat jonge gezinnen vertrekken naar een voor hen aantrekkelijker alternatief. Dat doet pijn. Elkaar iets gunnen is dan lastig. Het kan ook zijn dat betrokkenen bij een nieuwe kerkplek besluiten om zich aan te sluiten bij

een bestaande gemeente, omdat ze zich daar meer thuis voelen. Het is dan belangrijk elkaar in ieder geval te blijven spreken en eerlijk te zijn over de pijn.

7.1 IN DE PRAKTIJK

Uit het onderzoek onder nieuwe kerkplekken blijkt dat goede relaties tussen bestaande en nieuwe kerkplekken niet vanzelfsprekend zijn. Zo geeft ruim 40% aan dat er spanningen zijn en ruim 30% stelt dat de relaties niet harmonieus zijn. Van de respondenten geeft 30% aan dat de nieuwe en bestaande kerkplek elkaar nooit spreken of maximaal één keer per jaar.¹⁰¹ Hoewel de wens tot onderlinge betrokkenheid breed leeft, is het lastig deze goed vorm te geven, zo blijkt uit de vele gesprekken die gevoerd zijn. Ook kan de praktijk van het kerk-zijn zo sterk verschillen dat samen vieren lastig is. Als er open gevraagd wordt naar knelpunten, dan noemt 40% van de respondenten dat er weinig verbinding is tussen nieuwe en bestaande kerkplekken. En bij 20% spelen gevoelens van concurrentie.¹⁰²

Wat betreft gevoelens van concurrentie werd tijdens de miniseminars in september 2018 opgemerkt dat concurrentie niet alleen maar slecht is: het brengt mensen ertoe het eigen functioneren onder de loep te nemen, het draagt vaak bij aan betere kwaliteit en innovatie. ‘Concurrentie kan ook een vorm van samenwerking zijn’, zo werd gesteld.

Het is niet alleen kommer en kwel wat betreft de relaties tussen nieuwe en bestaande kerkplekken. Want ruim 90% van de deelnemers aan het onderzoek ziet nieuwe kerkplekken als een waardevolle toevoeging naast bestaande gemeenten. Ook ziet bijna 90% dat nieuwe kerkplekken mensen trekken die niet in een bestaande gemeente kwamen. De meerwaarde wordt gezien! Daarnaast geeft bijna tweederde van de respondenten aan dat bestaande gemeenten leren van nieuwe kerkplekken. En volgens ruim 60% is er sprake

101) *Over speelruimte en spanning*, pp. 33-34.

102) *Over speelruimte en spanning*, p. 12.

van harmonieuze relaties tussen nieuwe kerkplekken en de bestaande gemeente(n).

7.2 SPANNINGEN IN DE BIJBEL

Dat er spanningen zijn rond nieuwe kerkplekken is niet nieuw. Dat was in het Nieuwe Testament niet anders. We lezen in Handelingen 10 dat Petrus op bezoek gaat bij Cornelius en zijn familie en vrienden. Deze groep komt tot geloof, maar Petrus heeft ze, vanwege een visioen, niet opgedragen om zich aan de Joodse spijswetten te houden. Dat levert een stevige confrontatie op als Petrus zich meldt in Jeruzalem (Handelingen 11). Ook in Handelingen 15 loopt de spanning hoog op naar aanleiding van ontwikkelingen bij nieuwe kerkplekken. Er barst een woordenstrijd los over de vraag aan welke regels nieuwe gelovigen uit de volkeren moeten voldoen. De conclusie wordt dat 'is besloten deze mensen geen andere verplichtingen op te leggen dan wat strikt noodzakelijk is'.

Uiteindelijk lukt het om de relatie tussen het 'hoofdkwartier' in Jeruzalem en nieuwe kerkplekken goed te houden; we lezen later in het Nieuwe Testament hoe een klimaat is ontstaan waarin verschillende kerkplekken voor elkaar collecteren.¹⁰³

Pioniers zijn namens onze kerk eropuit gegaan en er zijn nieuwe geloofsgemeenschappen ontstaan. Deze functioneren anders dan we gewend zijn. Nu daarover verslag is uitgebracht zoeken we, luisterend naar de Geest, naar nieuwe wegen. Confrontaties en discussies horen erbij. We hoeven die conflicten niet te vermijden, lokaal niet en landelijk niet. Om ze constructief te houden is het wel belangrijk om de eenheid in Christus voor ogen te houden. Juist in de diversiteit is het Christus die verbindt. Dat zien we bijvoorbeeld ook in de brief aan de Galaten, waar Paulus schrijft:

U allen die door de doop één met Christus bent geworden, hebt u met Christus omkleed. Er zijn geen Joden of Grieken meer, slaven of vrijen, mannen of vrouwen – u bent allen één in Christus Jezus. (Galaten 3:27-28)

In 1 Korintiërs lezen we over het avondmaal, en hoe daarin ook eenheid ligt:

Maakt de beker waarvoor wij God loven en danken ons niet één met het bloed van Christus? Maakt het brood dat wij breken ons niet één met het lichaam van Christus? Omdat het één brood is zijn wij, hoewel met velen, één lichaam, want wij hebben allen deel aan dat ene brood. (1 Korintiërs 10:16-17)

Doop en avondmaal zijn sacramenten die de eenheid funderen. Door de doop worden heel diverse individuen en gemeenschappen samengevoegd tot het ene lichaam van Christus.

Door de doop - in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest - worden we deel van het gezin van God. Met het avondmaal vieren we verzoening en verbinding, met God en daardoor ook met elkaar. Het samen eten aan één tafel is daarbij een sterk symbool. Daarbij geldt ook: hoe groter de diversiteit aan tafel is - en van het mozaïek - hoe sterker de katholiciteit van kerk zichtbaar wordt.¹⁰⁴ In Christus ligt onze eenheid.

Eenheid en diversiteit veronderstellen elkaar. Diversiteit is onmisbaar om de lengte en de breedte, de hoogte en de diepte van Gods liefde in Christus te kunnen begrijpen (Efeziërs 3:14-19). Tegelijk vraagt diversiteit om concentratie en focus. Als we in onze kerk ruimte geven aan een grotere diversiteit, is dit omdat die diversiteit door de Geest opbloeit vanuit Gods liefde in Christus. Hij is het concentratiepunt van de veelheid, en vanuit hem ontvouwt zich de diversiteit. Dat perspectief is nodig om de eenheid te borgen. De diversiteit is geen onbegrensde diversiteit, zij komt voort vanuit een centrum: Christus. Als we willen komen tot een goed samenwerkingsklimaat, dan begint dit bij het besef dat het de Heer is die ons, met al onze verschillen, samenbrengt en tot een eenheid voegt.

7.3 PRAKTISCHE MOGELIJKHEDEN

Het laten groeien van eenheid en van een goed samenwerkingsklimaat kost tijd, veel tijd. Bij het onderzoek onder nieuwe kerkplekken zien we dat er vaker sprake

103) Zo collecteert de gemeente in Korinte later voor de gemeente in Jeruzalem (2 Korintiërs 8). En zie ook het einde van Romeinen 15, waar gesproken wordt over collecten in Macedonië en Achaje.

104) Zie paragraaf 3.3.2 voor een korte toelichting op 'katholiciteit'. Voor een verdere theologische reflectie op eenheid en diversiteit, zie bijvoorbeeld *Church in every context*, pp. 435-441.

was van een positief samenwerkingsklimaat op plekken waar al tien jaar gepioneerd werd, dan op plekken waar dat nog maar twee jaar gaande is. Ook voor de kerk als geheel zal ongetwijfeld gelden dat het tijd kost om een goed samenwerkingsklimaat te laten ontstaan. Tegelijk zoeken we ook nu al naar praktische wegen om bij te dragen aan een goed samenwerkingsklimaat. Enkele concrete ideeën volgen hierna.

Informele contacten

Goede relaties tussen bestaande en nieuwe plekken lijken eerder te ontstaan door mensen die hier persoonlijk in investeren dan door vergaderingen, gezamenlijke vieringen of andere grootse, gezamenlijke activiteiten.¹⁰⁵ Het komt erop aan dat sleutelfiguren uit verschillende kerkplekken goede relaties met elkaar onderhouden. Meermaals is geweest op de kracht van informele momenten: samen koffie drinken, samen eten, elkaar op het schoolplein spreken of borrelen. Of gemeentelieden die ervoor kiezen om eens bij een activiteit van een nieuwe kerkplek te gaan kijken en andersom.

Ontmoeting organiseren

Lokaal, regionaal (in de ringen en de classis) en landelijk (synode en dienstenorganisatie) kan proactief gewerkt worden aan ontmoeting. Want ontmoetingen ontstaan meestal niet vanzelf. Bij deze ontmoetingen is het belangrijk dat mensen kunnen benoemen hoe ze zich voelen, dat er ruimte is om te 'ademen'. Een ontmoeting ontstaat niet als mensen alleen informatie uitwisselen en elkaar beleefd aanhoren. Of als de een de ander bevoogdend, controlerend of vermanend toespreekt. Een ontmoeting vraagt om een geestelijk klimaat waarbij echt geluisterd wordt, waarbij motieven en inspiratie worden gedeeld, waarbij ruimte is voor gebed en gezamenlijk zoeken naar de wegen die de Geest gaat.

Een onverwachte opbrengst van het praktijkonderzoek was dat veel deelnemers het enorm waardeerden dat er een plek was voor ontmoeting en gesprek. In de praktijk lijkt het daar op die manier vaak niet van te komen. Er zijn mensen nodig die het initiatief nemen tot het organiseren van ontmoetingen. Omdat dat in de praktijk niet altijd eenvoudig is gebleken, wordt de dienstenorganisatie gevraagd om komende jaar initiatief te nemen om deze ontmoeting tussen bestaande en nieuwe kerkplekken te faciliteren. Daarnaast kunnen

classispredikanten bijvoorbeeld een lunch organiseren waar ze sleutelfiguren van zowel bestaande als van nieuwe kerkplekken bij uitnodigen. In Woerden en Den Haag zijn er door gemeenten uit de stad festivalachtige evenementen georganiseerd, waarbij mensen uit verschillende kerkplekken elkaar spraken. Een rondje wandelen met iemand uit een andere kerkplek, met een aantal vragen op een kaartje, kan een heel eenvoudige manier zijn om de ontmoeting vorm te geven.

Verbinden als functie

In Handelingen lezen we dat Barnabas, Paulus, Judas, Johannes Marcus en Silas erop uitgezonden worden om de relatie te leggen tussen de 'bestaande kerkplek' in Jeruzalem en de nieuwe kerkplekken in onder andere Antiochië, Cilicië, Syrië en Cyprus. Deze mensen spelen een belangrijke rol in het verbinden. Stefan Paas constateert dat wanneer naar innovatie wordt gezocht de relaties tussen de pioniers en 'de machtscentra' de meest kwetsbare schakels zijn. Om tot wederzijds leren en vernieuwing te komen, is het belangrijk dat er mensen zijn die fungeren als liaison. Paas stelt:

Incubators will only work with good mediators. The largest innovative gain will probably be drawn from the hermeneutic discoveries by those who travel in-between the pioneers and the bureaucrats.¹⁰⁶

Dit roept de vraag op of binnen de Protestantse Kerk voldoende verbinders actief zijn. In de eerste jaren van een pioniersplek spelen pionierbegeleiders een belangrijke rol. Maar hoe krijgt dat vorm als een pioniersplek of een kliederkerk na verloop van jaren een kerngemeente wordt? En hoe werkt dat bij andere nieuwe vormen van kerk-zijn? Kunnen de classispredikanten hier een rol spelen? In de grote steden zijn soms ook verbinders aangesteld op stedelijk niveau.

Deze nota richt zich op verbinding tussen kerkplekken binnen de Protestantse Kerk. In de feedback op de conceptnota werd ook aandacht gevraagd voor interkerkelijke samenwerking bij nieuwe kerkplekken. Dit type samenwerking wordt toegejuicht. Een behoorlijk aantal pioniersplekken is nu ook al interkerkelijk. Deze interkerkelijke relaties en samenwerking worden lokaal of regionaal door betrokkenen zelf geïnitieerd. Waar dit tot organisatorische of kerkordelijke vragen leidt, biedt de dienstenorganisatie ondersteuning.

105) *Over speelruimte en spanning*, p. 15.

106) *Church planting in the secular west*, p. 239.

GEZAMENLIJKE SCHOLING

In de Verenigde Staten biedt het seminarie van de *Presbyterian Church* opleidingen waarbij predikanten en pioniers samen getraind worden rond thema's als kerkplanting, evangelisatie, leiderschap, gemeenschapsvorming en de relatie tussen evangelie en cultuur.¹⁰⁷ Het ontwikkelen van een luisterende spiritualiteit ('Waar is God in mijn context aan het werk en hoe kan ik daarbij aansluiten?') staat centraal. Stages en een flinke praktijkopdracht zijn onderdeel van de opleiding. Hoewel de combinatie van pioniers en predikanten soms schuring geeft, is deze schuring vruchtbaar en helpt de opleiding deelnemers ook om zich deel te gaan voelen van de kerk als groter geheel. Er groeit over en weer begrip.

Predikanten, kerkelijk werkers en pastors die verbinden

Predikanten, kerkelijk werkers en pastors spelen een bovengemiddeld grote rol bij het laten ontstaan van een goed samenwerkingsklimaat. De praktijk laat zien dat als een predikant of kerkelijk werker negatief staat tegenover nieuwe kerkplekken, het lastig wordt om überhaupt nieuwe kerkplekken te starten. Het belemmert goede verhoudingen. Hetzelfde geldt voor mensen die voorgaan bij nieuwe kerkplekken: als zij negatief staan ten opzichte van bestaande gemeenten, dan is het lastig om tot goede relaties te komen.

Als we willen bouwen aan een goed samenwerkingsklimaat in de Protestantse Kerk, dan gaat dat niet zonder onze predikanten, kerkelijk werkers en pastors. Via scholing en *exposure* (want onbekend maakt onbemind) kunnen deze mensen daarvoor nog beter in positie komen. Dit geldt zowel tijdens de opleiding van beginnende predikanten en kerkelijk werkers als bij de nascholing. Ook bij de nieuwe opleiding voor pastors moet gewerkt worden aan de verbinding met (predikanten van) bestaande gemeenten. Wellicht dat pastors, kerkelijk werkers en predikanten (een deel van) de nascholing gezamenlijk kunnen volgen. Dit vergroot de kans op het groeien van onderling begrip.

Professionals op twee benen

Sommige predikanten en kerkelijk werkers zijn zowel werkzaam binnen een bestaande gemeente als bij een nieuwe kerkplek. Als het gaat over predikanten en kerkelijk werkers, dan is dit een groep die een bijzondere positie heeft. Vanuit die beide rollen kunnen deze professionals bijdragen aan een goed samenwerkingsklimaat.¹⁰⁸ Een professional kan dan in beide gemeenschappen bouwen aan relaties en vertrouwen. Een vrijwilliger heeft vaak veel minder tijd om deze contacten warm te houden. Waar wel rekening mee gehouden moet worden, is dat zo'n 'brugfunctie' bijzonder veel van mensen vraagt, zowel psychologisch (meerdere belangen dienen) als praktisch qua *time management*.

Toerusting van vrijwilligers

Niet alleen betaalde professionals, ook vrijwilligers kunnen bijdragen aan een goed samenwerkingsklimaat. Vrijwilligers kunnen, zoals eerder genoemd, in informele contacten investeren en ze kunnen ontmoetingen organiseren. Het bewust werken aan informele relaties en ontmoeting kan meer aandacht krijgen bij bijvoorbeeld de training van pioniersteams. Ook bij andere nieuwe vormen van kerk-zijn kan dit thema aandacht krijgen in de toerusting die online en via trainingen geboden wordt.

VOORSTEL ROND VERBINDING

- Tijdens het praktijkonderzoek dat vooraf ging aan deze nota, werden de daarvoor geïnitieerde gesprekken tussen bestaande en nieuwe kerkplekken erg gewaardeerd. Conclusie was vaak dat een dergelijk gesprek op die manier eigenlijk al veel eerder had moeten plaatsvinden en dat dit vaker zou moeten gebeuren. Overleg tussen kerkplekken heeft meestal toch een heel ander karakter. Zonder externe initiator en facilitator blijken gesprekken zoals tijdens het onderzoek niet zo snel tot stand te komen. Daarom is het voorstel dat de dienstenorganisatie waar gewenst enkele tientallen van zulke gesprekken initieert en ondersteunt, onder andere in samenwerking met de ringen van gemeenten in onze kerk.

107) Zie de website www.pts.edu/CPI.

108) *Over speelruimte en spanning*, p. 15.

Het verhaal van Tynke van Schaik

Tynke van Schaik (48) is betrokken geraakt bij Windkracht 3pt0, een pioniersplek in Noordwijk die er wil zijn voor mensen tussen de 25 en 50 jaar. Op haar veertigste kwam Tynke tot geloof door de Bijbel te gaan lezen.

Tynke is niet gelovig opgevoed en heeft geen gelovige vrienden, haar keuze om te geloven was daarom opmerkelijk. Ze wilde graag gedoopt worden en zocht een gemeente waar dat kon. Destijds werd ze na haar doop door die gemeente verzocht om te vertrekken, vanwege haar huwelijk met een vrouw. "Daarna durfde ik zeven jaar lang geen kerk of gemeente meer binnen te stappen", vertelt Tynke.

OOG VOOR IEDEREEN

Toen Tynke in contact kwam met Windkracht 3pt0 kwam de kerk weer in beeld: "Via Twitter kwam ik in contact met Janneke Nijboer, de pionier-dominee van Windkracht. Janneke nodigde me uit om eens te komen snuffelen. Ik voelde me direct welkom." Inmiddels is Tynke een regelmatige bezoeker, ze ging er ook een bijbelstudie volgen. De warme en open sfeer spreken haar aan. "Er is oog voor iedereen en ruimte

voor eigen inbreng. Het is fijn om hier andere mensen te ontmoeten en samen te kunnen praten. Ik voel me thuis bij dit pionierende 'gezin'."

VOORZICHTIG

Omdat Tynke zelf niet kerkelijk is opgevoed, is het binnengaan van een traditionele kerk voor haar niet makkelijk, vertelt ze. "Het voelt alsof ik aansluiting moet zoeken bij een groep mensen die heel anders zijn grootgebracht dan ik. Ook weet ik vanwege mijn geaardheid niet of ik overal welkom ben.

"Ik voelde me direct welkom."

De kans om afgewezen te worden maakt me voorzichtig." Tynke vindt het wel fijn dat er bij Windkracht ook 'hardcore' kerkgangsters komen. "Doordat er gesprek is, leren we elkaar beter kennen en begrijpen. Ik zou heel graag willen dat overal zulke gesprekken plaatsvinden, want op elk grensvlak, ook van seculier en geloof, vindt mijn inziens de werkelijke ontmoeting plaats."

www.windkracht3pt0.nl

8. Onderdak voor nieuwe kerkplekken

De vreugde van het evangelie wil gedeeld worden. Nieuwe vormen zijn daarbij nodig, omdat we als kerk anders de aansluiting missen met grote delen van de samenleving. Deze nieuwe vormen van kerk-zijn werpen wel enkele fundamentele vragen op en ze lopen tegen organisatorische knelpunten aan. Deze nota bevat voorstellen om daaraan tegemoet te komen.

In de voorgaande hoofdstukken zijn voorstellen gedaan om zelfstandigheid mogelijk te maken voor nieuwe kerkplekken die dat kunnen en willen, in verbinding met de Protestantse Kerk. De verwachting is dat het gaat om een bescheiden deel van de pioniersplekken, kliederkerken, monastieke initiatieven en van de andere nieuwe vormen van kerk-zijn. We schatten in dat van de 250 initiatieven die er nu zijn, er in de komende vijf jaar zo'n dertig tot zeventig een kerngemeente willen en kunnen worden. Vaak gaat er zes tot twaalf jaar overheen voordat een nieuwe vorm van kerk-zijn hieraan toe is.

Een flink deel van de nieuwe vormen van kerk-zijn zal géén behoefte hebben aan meer zelfstandigheid; ook dat is prima. Deze initiatieven zijn en blijven een waardevolle uiting van kerk-zijn. En wanneer nieuwe vormen van kerk-zijn liever een reguliere (wijk)gemeente worden, dan blijft dat ook mogelijk. Aanvaarding van deze nota heeft geen gevolgen voor de omgang met lidmaatschap en ambten in de bijna 1.600 reguliere gemeenten.

8.1 RUIMTE EN VERBINDING

Bij het ontwikkelen van de voorstellen voor kerngemeenten is gezocht naar een goede balans tussen ruimte en verbinding. Bij te veel verbinding wordt de vernieuwing gesmoord, er is dan geen ruimte om zaken op een andere manier te doen. Bij te veel ruimte is er geen mogelijkheid om onderling te leren en groeien de werelden te ver uit elkaar. De voorstellen in deze nota houden rekening met beide.

De vragen die op tafel liggen gaan over zaken als samenwerking, ambten, lidmaatschap, sacramenten

en organisatie. Het zijn spannende vragen, omdat ze een beroep op ons doen om zaken die we waardevol vinden ter discussie te stellen. Die discussie is wel nodig om nieuwe vormen van kerk-zijn kansen te geven op een gezonde doorontwikkeling. Als we vasthouden aan de bestaande regelgeving, dan lopen we het risico om nieuwe wijn in oude zakken te doen (Lucas 5:37). Dat is niet goed voor de wijn, noch voor de zakken. Als we daarentegen goed luisteren naar de ervaringen van nieuwe plekken en voldoende ruimte bieden, dan kunnen we als kerk waardevolle lessen leren over hoe het evangelie in deze tijd gestalte kan krijgen in onze samenleving.

“Als we vasthouden aan onze bestaande regelgeving, dan lopen we het risico om nieuwe wijn in oude zakken te doen.”

Vanwege de grote diversiteit bij nieuwe kerkplekken willen we veel ruimte scheppen voor een lokale invulling van het kerk-zijn, met een relatief lage organisatiegraad. Tegelijk willen we voldoende regelen om het wezenlijke van kerk-zijn te waarborgen en om uitwassen op het vlak van veiligheid, kwaliteit en integriteit te voorkomen.

8.2 WERKENDERWIJS LEREN

Tijdens de synode in november 2018 is gesproken over een voorproefje van deze nota. Luisterend naar de eerste reacties van synodeleden lijkt het te vroeg voor grondige aanpassingen in de kerkorde. Daarnaast gaat het bij nieuwe kerkplekken om relatief nieuwe ontwikkelingen, waarbij in de praktijk nog veel geleerd zal moeten worden. Deze nota bevat daarom geen voorstellen om de kerkorde aan te passen, want als inderdaad nieuwe zaken geleerd worden, is het niet goed mogelijk om die vlot in de kerkorde te verwerken; er is nu een flexibeler oplossing nodig. Het voorstel is om na vijf jaar - en wijzer geworden door de praktijk - te evalueren en waar nodig te komen tot een steviger inbedding van kerngemeenten in de kerkorde.

Omdat verschillende nieuwe initiatieven nu stevige knelpunten ervaren, is het wel van belang dat binnenkort een synodale regeling wordt ontwikkeld bij ordinantie 2-5-2, waardoor nieuwe kerkplekken kerngemeente kunnen worden (als aan de criteria is voldaan). Na de synode van november 2019 kan deze regeling van kracht worden.

Als de voorstellen uit deze nota worden aanvaard, hebben initiatieven die dat willen en kunnen de mogelijkheid om 'kerngemeente' te worden: een zelfstandige vorm van kerk-zijn binnen de Protestantse Kerk, met minder vereisten. Naast de 'gewone' huizen (reguliere gemeenten), komt er zo ruimte voor *tiny houses* (kerngemeenten) binnen de Protestantse Kerk.

8.3 KLEINE GEMEENTEN

Veel van de vragen in deze nota raken aan de praktijk van kleine gemeenten; vaak is ook daar een beweging van *back to basics* herkenbaar. Recent zijn in het kader van 'Kerk 2025' door de synode besluiten genomen met het oog op deze kleine gemeenten. Niettemin kwam tijdens de ronde door het land begin 2019 vaak de oproep naar voren om méér te doen voor kleine gemeenten en daarbij gebruik te maken van wat nu voor kerngemeenten wordt voorgesteld. In april wordt deze feedback tijdens de synode separaat besproken,

omdat deze nota zich beperkt tot nieuwe kerkplekken. Het laat zien wel dat nieuwe kerkplekken verkenners zijn in een veranderingsproces waar de héle kerk deel van uitmaakt. Tegelijk is de situatie van kleine gemeenten vaak wezenlijk anders, onder meer vanwege de historie, de bezittingen, eventuele werknemers en de mensen die er komen. Dat vergt eigen afwegingen. Waar gewenst kan de kerk daarbij vruchten plukken van wat er voor nieuwe kerkplekken ontwikkeld wordt.

8.4 VERVOLG

Via een diversiteit aan kerkplekken kan de kerk als geheel meer aansluiting vinden bij een samenleving die steeds diverser wordt. Door nieuwe vormen van kerk-zijn ontstaat een mozaïek, met stenen in verschillende vormen, grootte en kleuren. Van een afstandje bezien geven ze samen een kleurrijk beeld van de liefde van Christus voor mensen.

Nieuwe kerkplekken vragen om aanpassingen in ons kerk-zijn. Deze nota bevat voorstellen om daaraan tegemoet te komen. Als we inderdaad besluiten tot aanpassingen, dan is dat vanuit de hoop dat deze ons in staat stellen om het christelijke geloof met meer mensen te delen. We bidden dat de Geest ons zal leiden bij de keuzes waar we voor staan.

**Protestantse
Kerk**

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk

Joseph Haydnlaan 2a

Postbus 8504

3503 RM Utrecht

Telefoon: (030) 880 18 80

E-mail: info@protestantsekerk.nl